

Den daglige overlevelse

En kritisk psykologisk undersøgelse af unge hjemløses daglige livsførelse og i forlængelse heraf et sundhedsfremmende perspektiv på deres handlemuligheder

Nina Milde Christiansen
Mette Hauch Jensen
Integreret speciale i Psykologi og Sundhedsfremme & Sundhedsstrategier
v/ Roskilde Universitet
Vejledere:
Kirsten Grønbæk Hansen
Bodil Maria Pedersen
Forår 2014

Kolofon

DEN DAGLIGE OVERLEVELSE

Integreret speciale i Psykologi og
Sundhedsfremme & Sundhedsstrategier

Institut for Psykologi og
Uddannelsesforskning (PAES)

Roskilde Universitet

Af:

Nina Milde Christiansen
Mette Hauch Jensen

Vejledere:

Kirsten Grønbæk Hansen & Bodil Maria Pedersen

2014

Specialet er udarbejdet på baggrund af et kontinuerligt, integreret samarbejde, hvilket betyder, at alle kapitler er skrevet i fællesskab.

Nedenstående inddeling af individuelle ansvarsområder er derfor blot en formalitet for at opfylde kravene i studieordningen:

Fælles: Afsnit 1.1, 1.1.1, 1.2, 1.2.1 og Afsnit 3, 5.5.4 og 6.2, Kapitel 7, Kapitel 8.

Nina: 1.4, 1.4.1, 1.4.2, 1.4.4, 2.1.1, 3.1.1, 3.1.3, 3.2, 3.2.1, 3.2.4, 3.3.1, 3.3.2, 3.3.4, 3.4, 4.3, 4.3.1, 4.4.1, 5.3, 5.3.1, 5.3.2, 5.3.3, 5.3.4, 5.3.5, 5.3.6, 5.4, 5.4.1, 5.4.2, 5.4.3, 5.4.4, 5.4.5, 5.5.3, 6.1.2.

Mette: 1.3, 1.3.1, 1.3.2, 1.4.3, 2, 2.1, 3.1.2, 3.2.2, 3.2.3, 3.3, 3.3.3, 3.5, 4, 4.1, 4.2, 4.4, 5, 5.1, 5.1.1, 5.1.2, 5.1.3, 5.1.4, 5.1.5, 5.2, 5.2.1, 5.2.2, 5.2.3, 5.2.4, 5.2.5, 5.2.6, 5.5, 5.5.1, 5.5.2, 6, 6.1, 6.1.1.

En stor og hjertelig tak skal rettes mod de fire unge, som deltog i interviewene. Ligeledes takker vi vores inspirerende vejledere. Desuden rettes en tak til projekt UDENFOR for lån af lokaler og samarbejde.

Specialet udgør 264.493 anslag, hvilket svarer til 110.2 normalsider á 2400 anslag inklusiv mellemrum.

”Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre uden at han holder noget af dets liv i sin hånd. Det kan være meget lidt, en forbigående stemning, en oplagthed, man får til at visne, eller som man vækker, en lede man uddyber eller hæver. Men det kan også være forfærdende meget, så det simpelthen står til den enkelte, om den andens liv lykkes eller ej” (Løgstrup 1991: 25)

Abstract

This thesis examines how young homeless people in Denmark relate to their everyday life and which conditions this produces for their health and possibility for action. To answer these research questions, a psychological and health promotion perspective is applied.

We seek to highlight this problem area through the use of a critical psychological theoretical and methodical approach, which means that the focus is concerned with each individual's subjective perspective and everyday life. Theorists such as Holzkamp (2011, forthcoming, 2005 & 1998), Dreier (2007, 2005, 2002, 1999 & 1993) and Mørck & Nissen (2001) constitute our main literary sources.

The empirical material is represented by four qualitative, individual, semi-structured interviews conducted with respectively two currently and two former young homeless persons (age 12 to 23).

The picture emerging through the analysis indicates that each of the four young people have some very individual justifications, conditions and meanings linked to the way of relating to their everyday life which indicates an excessive complexity. Despite of this complexity, something common emerges which concerns the meaning of fellowship with others.

The everyday life of the young homeless people is to a great extent characterised by being dependant on others allowances, and their participation in different social contexts is likewise both marginalized and illegitimate. Therefore, to create possibilities for both health and action it comes across as important to reduce this dependency of others and to make room for increased freedom to act and stability in their everyday life. These perspectives constitute the basis of a discussion for a potential health promoting initiative focused on young homeless people.

1	SPECIALETS PROBLEMFELT	4
1.1	INDLEDNING	4
1.1.1	AFGRÆNSNING AF PROBLEMFELTET	8
1.2	PROBLEMFÖRMULERING	8
1.2.1	SPECIFICERING AF PROBLEMFÖRMULERING	8
1.3	EN FORSTÅELSE AF HJEMLÖSHED	11
1.3.1	SOCIAL UDSATHED	13
1.3.2	STRUKTURELLE ÅRSAGER TIL STIGNINGEN I ANTALLET AF UNGE HJEMLÖSE I DANMARK	14
1.4	EN FORSTÅELSE AF SUNDHED OG SUNDHEDSFREMME I FORHOLD TIL HJEMLÖSHED	15
1.4.1	SUNDHEDSFÖRSTÅELSE	16
1.4.2	DET ÅBNE SUNDHEDSBEGREB – STEEN WACKERHAUSEN	17
1.4.3	SUNDHEDSFREMME	19
1.4.4	KRITISKE ÖVERVEJELSER I FORHOLD TIL ANVENDELSEN AF DET KRITISK PSYKOLOGISKE SUNDHEDSBEGREB	20
2	SPECIALETS VIDENSKABSTEORETISKE UDGANGSPUNKT	22
2.1	AT SKABE VIDEN	22
2.1.1	MULIGHEDS-ALMENGÖRELSE: SPECIALETS VALIDITET	23
3	SPECIALETS METODISKE ÖVERVEJELSER	25
3.1	DEL I: PRÆSENTATION AF DEN IDEELLE KRITISK PSYKOLOGISKE FORSKNINGSMETODE	25
3.1.1	PRAKSIS	25
3.1.2	PRAKSISFORSKNING	25
3.1.3	INTERVIEW	27
3.2	DEL II: PERIODEN FORÅR 2013-EFTERÅR 2013, EN BESKRIVELSE AF VORES VEJ IND I FELTEN	28
3.2.1	DET UNDERSÖGGENDE FELTARBEJDE	29
3.2.2	EN PERIODE MED NYTÆNKNING OG FREMSKRIDT	31
3.2.3	PÅ CYKEL	33
3.2.4	SPECIALETS SIDSTE INFORMANT	34
3.3	DEL III: SPECIALETS METODEDESIGN	35
3.3.1	BEGRUNDELSE FOR FORLÖBSANALYSE	37
3.3.2	INTERVIEWGUIDE	37
3.3.3	TRANSKRIBERING	38
3.3.4	FÖRSKERPOSITION	39
3.4	KRITISKE ÖVERVEJELSER	39
3.5	ETISKE ÖVERVEJELSER	41
4	SPECIALETS TEORETISKE PERSPEKTIV	43
4.1	DAGLIG LIVSFÖRELSE OG LIVSFÖRELSESÖKONOMI	44

4.2	LIVSSAMMENHÆNG	47
4.3	HANDELSAMMENHÆNG	48
4.3.1	HANDLING, HANDLEMULIGHEDER OG HANDLEBEGRÆNSNINGER	50
4.4	ET KRITISK PSYKOLOGISK SUNDHEDSBEGREB	54
4.4.1	FØRVENTET EFTERBEVILLING	58
5	ANALYSESTRATEGI	60
5.1	CAMILLA	61
5.1.1	CAMILLAS DAGLIGDAG SOM UNG HJEMLØS	62
5.1.2	FRIHED OG FÆLLESSKAB.....	63
5.1.3	DOBBELTHEDEN.....	65
5.1.4	OPSUMMERING	68
5.1.5	CAMILLAS DAGLIGE LIVSFØRELSE I ET SUNDHEDSFREMMEDE PERSPEKTIV.....	68
5.2	KEVIN	69
5.2.1	KEVINS DAGLIGDAG SOM UNG HJEMLØS.....	69
5.2.2	AFHÆNGIGHED OG FÆLLESSKAB.....	70
5.2.3	HVAD TÆNKER DE ANDRE OM MIG	72
5.2.4	DEL AF ET FÆLLESSKAB.....	73
5.2.5	OPSUMMERING	73
5.2.6	KEVINS DAGLIGE LIVSFØRELSE I ET SUNDHEDSFREMMEDE PERSPEKTIV	74
5.3	JULIE	75
5.3.1	JULIES DAGLIGDAG SOM UNG HJEMLØS.....	75
5.3.2	ÆNDREDE BETINGELSER	78
5.3.3	MARGINALISERET DELTAGER ELLER?	79
5.3.4	AT HÅNDBERE BETINGELSERNE	80
5.3.5	OPSUMMERING	81
5.3.6	JULIES DAGLIGE LIVSFØRELSE I ET SUNDHEDSFREMMEDE PERSPEKTIV	82
5.4	RASMUS	83
5.4.1	RASMUS' DAGLIGDAG SOM UNG HJEMLØS	84
5.4.2	DELTAGELSE PÅ ANDRES BETINGELSER.....	85
5.4.3	FRED, SVIGT OG HASH.....	87
5.4.4	OPSUMMERING	89
5.4.5	RASMUS' DAGLIGE LIVSFØRELSE I ET SUNDHEDSFREMMEDE PERSPEKTIV.....	90
5.5	AFSLUTTENDE ANALYSEAFSNIT	91
5.5.1	STABILITET ELLER AFHÆNGIGHED	91
5.5.2	SPILLERUM ELLER AFHÆNGIGHED.....	93
5.5.3	EFTERREFLEKSION, LIVSAMMENHÆNG OG PERSONLIGE FORUDSÆTNINGER	95
5.5.4	OPSUMMERING	97
6	DISKUSSION	98
6.1	FØRVENTET EFTERBEVILLING OG SUNDHEDSFREMME MÅLRETTET UNGE HJEMLØSE	99
6.1.1	AFHÆNGIGHED ELLER MYNDDIGGØRELSE	99

6.1.2	SPILLERUM, STABILITET OG LIVSSAMMENHÆNG	101
6.2	DISKUSSION AF DEN ANVENDTE TEORI OG METODE.....	104
7	KONKLUSION	107
8	PERSPEKTIVERING.....	109
9	LITTERATURLISTE	111

1 Specialets problemfelt

Dette speciale har til formål at belyse problematikken vedrørende unge hjemløse i Danmark. Denne belysning sker med udgangspunkt i fire kvalitative interviews og med et teoretisk perspektiv, der repræsenteres af kritisk psykologi.

1.1 Indledning

I perioden fra 2009-2012 blev der fra det daværende indenrigs- og socialministerium afsat en halv milliard kroner¹ til udmøntningen af en hjemløsestrategi (Indenrigs- og Socialministeriet 2009). Formålet med hjemløsestrategien var at nedbringe hjemløshed i Danmark, og at så mange hjemløse borgere som muligt ”hjælpes, så de kommer ud af hjemløshed og får et godt og stabilt liv i egen bolig” (Indenrigs- og Socialministeriet 2009: 4). Baggrunden for hjemløsestrategien var blandt andet funderet i optællingen af hjemløse i uge 6 i henholdsvis 2007 og 2009, gennemført af SFI (Det Nationale Forskningscenter for Velfærd), som viste, at godt 5000 personer var hjemløse i den pågældende uge. Den seneste hjemløsetælling fra uge 6 i 2013, igen udført af SFI, viste, at antallet af hjemløse var steget til 5892 (Christiansen 2013). Men bag dette tal gemmer der sig en ny voksende gruppe af hjemløse - de unge. Godt hver femte hjemløse i Danmark er under 25 år, og tallet er fortsat stigende.

Der peges på flere årsagsforklaringer til at forstå denne udvikling. Forsker Lars Benjaminsen fra SFI peger blandt andet på, at mange af de unge, der ender på gaden, har haft et tidligt debuterende misbrug eller en psykisk lidelse. Benjaminsen udtaler blandt andet, at når en ung så tidligt i livet står i en så marginaliseret position, som det at være hjemløs må betragtes som, er der en betydelig risiko for, at dette er noget, som kan påvirke både den unges aktuelle samt mere langsigtede situation, f.eks. set ift. misbrug og psykisk lidelse (Flyvbjerg & Bruun 2013).

Men hvem er disse unge? Gruppen af unge hjemløse ser langt fra ud til at være en homogen gruppe, tværtimod tyder det på, at den er broget og undefinerbar, og årsagsforklaringerne bag fænomenet strækker sig både over strukturelle, individuelle, familiære og sociale mekanismer/forhold, som medårsag/medforklarende til en forhøjet risiko for at ende i hjemløshed (Socialforvaltningen 2012). Generelle kendetegn ved gruppen af unge hjemløse i Danmark er, ifølge SFI's undersøgelse, som det primære, at de ikke har et hjem. Endvidere har mange af de unge tit en belastet og

---

¹ Den halve milliard er finansieret via satspuljeaftalen 2008 (Indenrigs- og Socialministeriet 2009).

kompliceret opvækst bag sig, svage sociale netværk, lav eller ingen indkomst, ofte et misbrug, kort eller ingen uddannelse og sociale og psykiske problemer (SFI 2013: 40).

Når tankerne går på, hvad der definerer en hjemløs, er disse som oftest præget af stereotype forestillinger om en ældre mand med en hund og barnevogn – der samler flasker, sælger aviser og sidder på bænken og drikker øl. Der er derimod noget, der tyder på, at med hensyn til de unge hjemløse er det langt mere vanskeligt at skabe en generel kategorisering.

Ifølge formanden for Rådet for Socialt Udsatte, Jann Sjursen, bliver de unge blandt fagfolk kaldt for distanceblændere (Rådet for Socialt Udsatte 2013). Betegnelsen eller fænomenet distanceblændere dækker på den ene side over, at den unge fremstår eller præsenterer sig selv som velfungerende, mens den unge på den anden side kæmper med omfattende og komplekse problemstillinger (ibid.).

Ydermere kendetegnes de unges måde at være hjemløs på af nogle andre 'strategier', end man typisk forbinder hjemløshed med. I en undersøgelse af unge hjemløse på Frederiksberg fra 2012² konstateres det, at en stor del af de unge overnatter hos venner og familie, hvilket på daværende tidspunkt gjorde sig gældende for cirka 75 % af de unge. Dog har 25 % af de unge prøvet at overnatte på gaden, i parkeringskældre eller lignende (Frederiksberg Kommune 2012: 6).

De unge hjemløse bliver på denne måde en mindre synlig gruppe, da de umiddelbart blander ind i mængden med deres tjekkede tøj, smartphones, og hvad der ellers hører til sig til et 'almindeligt' ungdomsliv anno 2014. Derudover gør de i højere grad brug af at overnatte hos venner og familie frem for på gaden. På denne måde står de unge hjemløse i kontrast til den stereotype forestilling om en hjemløs person.

Langt størstedelen af den nuværende forskning, der eksisterer inden for området, er funderet i en kvantitativ orienteret retning, hvilket betyder, at det bliver muligt at udsige noget om, hvor mange unge der er hjemløse, køns- og aldersfordelinger, generelle karakteristikker ved den unges netværk og sociale relationer, eventuelle misbrugsproblematikker og kriminel baggrund. Disse undersøgelser er som oftest blevet til ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser og hjemløsetællinger (se bl.a. Frederiksberg Kommune 2012 & SFI 2013). I forbindelse med vores egen litteratursøgning i forhold til unge hjemløse dukkede der oftest artikler og rapporter op, der omhandlede

---

² Undersøgelse er en del af Frederiksbergs Kommunes Hjemløseplan, som er en del af den Nationale Strategi (Frederiksberg Kommune 2012).

ydre betingelser som reformering af kontanthjælpen, manglende boliger osv. Disse ydre betingelser finder vi relevante, men vi er blevet nysgerrige på, hvilke almene og personlige betingelser der kunne gøre sig gældende for unge hjemløse.

Intentionen med dette speciale er at betragte problemstillingen ud fra de unges eget perspektiv og begrundelser. Specialet har til formål at bidrage med dels et psykologisk og et sundhedsfremmende kvalitativt orienteret perspektiv på diskussionen omhandlende unge hjemløse. For hvem er de egentlig, disse unge, som gemmer sig bag statistikkerne, hvad tænker de om sig selv, om omverdenen og fremtiden? Ved at give ordet videre til de unge retter specialet fokus mod et almengjort subjektstandpunkt, som har til hensigt ”at hjælpe subjektive forståelsesprocesser på vej set fra subjektets ståsted og perspektiv” (...) (Kristensen 2006: 38). Ved at analysere de unges egne fortællinger om livet som ung hjemløs skabes præmissen, at det er de unges egne begrundelser og betydninger vedrørende situationen som hjemløs, der tillægges værdi, og som danner udgangspunkt for den senere analytiske bearbejdning. Det, der i denne sammenhæng træder frem som relevant, er at skabe en nærmere forståelse af de unges daglige livsførelse for derigennem at se på, hvilke handlemuligheder og handlebegrænsninger der ses mulige i forhold til et sundhedsfremmende perspektiv.

Denne kraftige stigning i antallet af unge hjemløse bliver blandt andet relevant i en sundhedsfremmende optik³, da flere undersøgelser med største tydelighed peger på, at livet som hjemløs er både fysisk og psykisk hårdt og nedslidende (Wilkinson & Marmot (red.) 2004: 16). Senest har Rådet for Socialt Udsatte i februar 2013 udgivet rapporten *Dødelighed blandt socialt udsatte i Danmark 2007-2012* (Davidsen, M. m.fl. 2013), hvoraf hjemløse kategoriseres i gruppen af socialt udsatte (Davidsen, M. m.fl. 2013: 9). Rapporten viser, at der i gennemsnit er en overdødelighed på 7,8 procent for hjemløse mænd og 13,1 procent for kvinder set i forhold til den generelle befolkning. Dette betyder med andre ord, at dødeligheden blandt hjemløse generelt set er: ”(...) 3-4 gange højere end i den generelle befolkning” (Davidsen, M. m.fl. 2013: 15).

Ovenstående tal kan ses som et udtryk for, hvilken betydning hjemløshed har for både det fysiske og psykiske helbred. Tallene fortæller os ikke konkret, hvilke forklaringer der ligger til grund for denne overdødelighed; dog indikerer de, at en sundhedsfremmende indsats over for hjemløse generelt set både kan anses som nødvendig og relevant. Men hvor skal man begynde, hvilke tiltag

---

³ I den afsluttende del af indledningen samt i afsnittet *En forståelse af sundhed og sundhedsfremme i forhold til hjemløshed* vil der blive redegjort for, med hvilket teoretisk udgangspunkt dette speciale forstår og definerer sundhed og sundhedsfremme.

er der behov for, og hvilken sundhedsforståelse giver det mening at arbejde ud fra i forhold til unge hjemløse?

I forhold til de unge hjemløse, der som nævnt tidligere kan anses at være marginaliseret i mange af livets henseender, argumenterer Line Lerche Mørck og Morten Nissen for, at den karakteristiske indfaldsvinkel i det sociale arbejde med udstødte unge er:

” (...) at en given konstateret afvigelse – kriminalitet, misbrug, skoleproblemer m.v. – tænkes at være forårsaget af psykiske egenskaber ved de enkelte unge som følge af biologiske defekter, en problematisk opvækst og/eller vanskelige aktuelle sociale betingelser (...). Det overordnede fokus rettes nærmest pr. automatik mod individet” (Mørck, L. & Nissen, M. 2001: 39).

Hvis fokus rettes mod individet som afviger, så ses der en risiko for at forglemme de personlige muligheder for udvikling af eget potentiale. Dreier udtrykker dette aspekt ved, at:

”Blindheden over for, hvilke muligheder jeg har haft, og hvilke jeg nu har for at overvinde bestemte sundhedsproblemer, fører til, at der ses bort fra mine handlepotentialer og – grunde. Personen forsvinder ud af billedet som subjekt i og for sin udvikling” (Dreier 2005: 185-186).

Dette citat fremhæver en betydning af, at sundhed må forstås i en bredere sammenhæng end noget, som blot er forankret til et individuelt ansvar. Dette speciale forstår og definerer sundhed i overensstemmelse med en kritisk psykologisk orienteret tilgang. Heri forstås sundhed som et spørgsmål om praksis og mulighed for handling; dette betyder, at fokus rettes mod, hvordan folk lever, hvad de gør, og hvilke muligheder og råderum de har over deres eget liv (Dreier 2005: 188). I denne sammenhæng bliver det ligeledes relevant at være opmærksom på, hvilken indflydelse den enkelte har over egne livsforhold, samt hvilke handlemuligheder og handlebegrænsninger denne handlesammenhæng stiller til rådighed, således at den enkelte kan blive i stand til at håndtere en given sundhedsmæssig udfordring (Dreier 2005: 189).

Med ovenstående in mente bliver det betydningsfuldt at betragte de unge hjemløses situation langt bredere end blot ud fra et biomedicinsk perspektiv. Det bliver derimod interessant at undersøge, hvilke muligheder og begrænsninger de unge hjemløses dagligdag skaber i forhold til sundhed.

1.1.1 Afgrænsning af problemfeltet

Formålet med dette speciale er at skabe en større forståelse af livet som ung hjemløs med særligt fokus på de unges eget perspektiv, hvilket vi vil gøre ud fra et kritisk psykologisk perspektiv med særligt fokus på de unges daglige livsførelse.

Indlejret i begrebet daglig livsførelse er en forståelse af, at psykologiske teorier og metoder må beskæftige sig med den enkeltes daglige liv, da det er i denne daglige livsførelse, at den enkelte tilskriver forskellige forhold betydning og relevans (forord i Holzkamp 1998 af Dreier: 4). Derfor bliver begrebet daglig livsførelse centralt for dette speciales vedkommende. Ved at studere de unge hjemløses daglige livsførelse åbnes der op for at få et indblik i, hvad der dels for den enkelte og mere generelt kan udsiges at være på spil, når man befinder sig i en situation som ung hjemløs. I forlængelse heraf er specialets formål endvidere at anskue problematikken vedrørende unge hjemløses daglige livsførelse i et sundhedsfremmende perspektiv ud fra et kritisk psykologisk sundhedsbegreb. Dette betyder, at det bliver relevant at belyse og undersøge, hvilken betydning denne daglige livsførelse har for deres sundhed og dermed mulighed for handling. Dette leder os frem til følgende problemformulering.

1.2 Problemformulering

Hvordan forholder unge hjemløse sig til deres dagligdag? Og med udgangspunkt i det kritisk psykologiske sundhedsbegreb, hvilken betydning har denne daglige livsførelse for deres sundhed og mulighed for sundhedsfremme?

1.2.1 Specificering af problemformulering

Formålet med dette afsnit er initialt at uddybe den overordnede hensigt med ovenstående problemformulering. Dernæst følger der en gennemgang og præsentation af de anvendte betegnelser og teoretiske begreber og forståelser i problemformuleringen. Betegnelsen (ung) hjemløs og sundhedsforståelse, som dette speciale er baseret på, vil i særdeleshed blive uddybet og præciseret, hvorimod de teoretiske begreber daglig livsførelse⁴ og det kritisk psykologiske inspirerede sundhedsbegreb kun kort vil blive præsenteret, da disse begreber præciseres og

---

⁴ Begreberne *handlemuligheder* og *handlebegrænsninger* vil ligeledes kort blive præsenteret, da disse begreber er snævert forbundet med anvendelsen af begrebet *daglig livsførelse*.

uddybes i afsnittet *Speciales teoretiske perspektiv*. Dette er valgt for at sikre en konsistent forståelse og læsning fremadrettet.

Dette speciales problemformulering er delt i to dele med det formål at tydeliggøre, på hvilken måde dette speciale placerer sig inden for de to forskellige fagtraditioner, henholdsvis psykologi og sundhedsfremme. Hvoraf den første del af problemformuleringen eksplicit søger at fokusere på det psykologiske perspektiv i forhold til dette speciales problemfelt, søger den anden del af problemformuleringen derimod at indfange en eksplicit sundhedsfremmende problemstilling. Denne argumentation til trods er det dog ikke hensigten, at problemformuleringen forstås som to adskilte og uafhængige dele. Det er snarere hensigten med problemformuleringen, at den betragtes og forstås som et integreret hele, hvoraf den ene del ikke kan være foruden den anden.

Begrundelsen herfor er, at ved hjælp af udforskningen og undersøgelsen af de unge hjemløses daglige livsførelse, handlemuligheder og handlebegrænsninger åbnes der op for at studere, hvilke sundhedsfremmende muligheder og begrænsninger denne daglige livsførelse repræsenterer. Endnu en begrundelse herfor er, at den kritisk psykologiske teoretiske ramme, som denne problemformulering skal belyses med, kan anses som værende en udtalt, integreret, teoretisk retning, hvoraf det vanskeligt kan lade sig gøre blot at benytte enkelte begreber herfra. Særligt i forhold til det kritisk psykologiske sundhedsbegreb bliver det tydeligt, som vi senere skal se, at dette sundhedsbegreb i stor udstrækning kontinuerligt anvender og referer tilbage til egentlige kritisk psykologiske begreber og forståelsesmåder. Dette betyder, at de analytiske fund, som belysningen af den første del af problemformuleringen vil anskueliggøre, danner basis for belysningen af den anden del af problemformuleringen.

Begrebet **daglig livsførelse** er udviklet af Klaus Holzkamp. Holzkamp anses som værende en af hovedpersonerne i udviklingen af den kritiske psykologi (Jartoft 1996: 182). Begrebet daglig livsførelse henleder forskerens opmærksomhed mod at beskæftige sig med den enkeltes daglige liv, da det er i denne daglige livsførelse, at den enkelte tilskriver forskellige forhold betydning og relevans (Forord i Holzkamp 1998 af Dreier: 4). Ved at anvende begrebet daglig livsførelse er hensigten at åbne op for at udvikle et nuanceret billede af den kompleksitet og de facetter, der indgår i den enkeltes liv, eftersom den enkelte studeres i og på tværs af forskellige daglige handlesammenhænge. Formålet med at anvende begrebet i dette speciale er en bestræbelse på at opnå en større indsigt i, hvilke muligheder og begrænsninger livsførelsen som ung hjemløs indebærer.

I forbindelse med at anvende begrebet daglig livsførelse bliver det ligeledes relevant at studere, hvilke **handlemuligheder** og **handlebegrænsninger** denne livsførelse repræsenterer. De handlemuligheder og handlebegrænsninger, som det enkelte subjekt oplever, er altid kontekstuel bestemt af den sammenhæng, som subjektet indgår i (Dreier 2007: 31). Inden for kritisk psykologi tillægges subjektet mulighed og potentiale for i nogen grad at udøve indflydelse på og udvide de eksisterende handlemuligheder og handlebegrænsninger. Denne indflydelse påvirkes dog af forskellige faktorer.

Det **kritisk psykologiske inspirerede sundhedsbegreb** er hovedsageligt udviklet af Ole Dreier (Dreier 2005). Sundhed bliver i Dreiers definition til et spørgsmål om praksis og mulighed for handling (Dreier 2005: 188). Ved at betragte sundhed ud fra et praksis-orienteret perspektiv bliver det væsentlige i denne sammenhæng at have fokus på, hvordan mennesker lever, hvad de gør, og hvilke muligheder og råderum de har (ibid.). I forlængelse heraf fremhæver Dreier endvidere betydningen af, i hvilken grad det enkelte menneske oplever at have indflydelse på og over egne forhold, samt hvilke personlige forudsætninger den enkelte har for at kunne udvikle og tage del i et eventuelt sundhedsanliggende (Dreier 2005: 188-189). Dreiers definition af sundhed ligger i forlængelse af den sundheds- og sundhedsfremme-forståelse, som specialet er funderet i. Dette perspektiv er ligeledes orienteret inden for et bredt sundhedsbegreb, hvor fokus dels er rettet mod individet, men ligeledes hvor de samfundsmæssige betingelser tillægges afgørende betydning for det enkelte individs potentiale og mulighed for sundhed (Bælum & Sandø 2006: 150).

I dette speciale anvendes betegnelsen **unge hjemløse** som en fælles betegnelse for de unge hjemløse, der er blevet interviewet i forbindelse med genereringen af empirien til dette speciale. Denne betegnelse er dels valgt, fordi den repræsenterer den problematik, som oprindeligt fangede vores opmærksomhed; at der findes unge hjemløse i Danmark, og at dette yderligere er i stigning. Dels er dette den betegnelse, som anvendes bredt i den generelle samfundsdebat. Den overordnede begrundelse er dog, at de unge selv anvender denne betegnelse til at beskrive deres nuværende eller tidligere situation.

Kategorien ung hjemløs anvendes typisk om unge i alderen 18-24 år (se bl.a. SFI 2013). Denne alderskategori er dog i specialet af forskellige årsager blevet udvidet til ligeledes også at gøre sig gældende for to unge, der på det tidspunkt, hvor de for første gang oplevede, at de stod i en situation som hjemløs, var henholdsvis 12 og 16 år.

I de to kommende afsnit følger en uddybning og præcisering af betegnelsen (ung) hjemløs samt specialets sundheds- og sundhedsfremme-forståelse.

1.3 En forståelse af hjemløshed

For at give læseren bedre mulighed for at forholde sig til nærværende undersøgelse af unge hjemløse vil vi gøre klart, hvor specialet placerer sig i forhold til at definere hjemløshed.

Der er i Danmark ikke nogen fastlagt definition på hjemløshed (projekt UDENFOR 2014b). Vi vil præsentere forskellige definitioner fra henholdsvis SFI, Socialstyrelsen og Preben Brandt⁵. Dernæst vil begrebet social udsathed blive belyst, da vi anser dette som værende relevant i forståelsen af hjemløshed, hvorefter der følger en præcisering af, hvor indeværende speciale placerer sig. Afslutningsvis belyses forskellige strukturelle årsager i forhold til stigningen i antallet af unge hjemløse.

Hjemløshed fremstår som en kompleks situation indeholdende mange forskellige problemstillinger. Heraf er det også en udfordring at indfange denne problematik i en definition, og som tidligere nævnt er der ikke nogen entydig definition i Danmark. SFI og Socialstyrelsens definition ligger til grund for de optællinger og opgørelser, der bliver foretaget i Danmark af hjemløse, og må på denne måde siges at danne grundlag for mange andre undersøgelser. Definitionen lyder således:

”En person defineres som hjemløs, hvis personen befinder sig i én af disse otte situationer, hvor han/hun:

- *Overnatter på gaden, i trappeopgang, i et skur eller lignende*
- *Overnatter på natvarmestue/værested med nødovernatning.*
- *Overnatter på akut/midlertidigt botilbud som herberger og forsorgshjem.*
- *Opholder sig på hotel, vandrehjem eller lignende pga. hjemløshed.*
- *Bor midlertidigt og uden kontrakt hos familie eller venner/bekendte.*
- *Bor i midlertidig udslusningsbolig eller lignende uden permanent kontrakt.*
- *Afsoner under Kriminalforsorgen, skal løslades inden for en måned og mangler en boligløsning.*
- *Opholder sig på hospital/behandlingstilbud, skal udskrives inden for en måned og mangler boligløsning.*

Derudover findes kategorierne ’andet’ og ’uoplyst’, hvor førstnævnte dækker over fx ophold i kolonihavehuse og campingvogne” (Benjaminsen, L. & Lauritzen, H. 2013).

---

⁵ Preben Brandt er stifter af projekt UDENFOR (projekt UDENFOR 2014a).

Ovenstående definition mener vi bliver for snæver til at opfange den kompleksitet af problemstillinger, der karakteriserer den gruppe, som vi undersøger i nærværende speciale - unge hjemløse. Snæver i den forstand, at fokus udelukkende er på, om en person har en bolig eller ej.

I forhold til de unge, der danner grundlag for analysen, fremstår deres situation meget forskellig og individuel. Alle fire informanter giver udtryk for, at de i kortere perioder har været nødsaget til at sove på gaden. For de flestes tilfælde har deres situation primært været præget af at være sofasover rundt omkring, men for mange af dem har der i deres periode som hjemløs været længerevarende perioder, hvor de har haft et mere stabilt sted at opholde sig, såsom et herberg eller på en sofa hos en bekendt. Dette til trods er der noget, der tyder på, at der er langt mere på spil end blot ens boligsituation.

Preben Brandt mener, at man i langt højere grad bør benytte sig af betegnelsen *udstødt* frem for hjemløs, da situationen som hjemløs indeholder flere individuelle faktorer end blot det at være hjemløs. Han definerer hjemløshed som følgende:

”En person er hjemløs, når vedkommende ikke har en bolig, der kan opfattes som stabil, blivende og opfylder vedkommendes krav til en rimelig boligstandard. Samtidig med, at vedkommende ikke magter at benytte sig af samfundets relationer og institutioner i allerbredeste forstand - således familiært netværk samt private og offentlige institutioner af enhver slags, idet årsagerne til dette kan være åbenlyse eller mere skjulte forhold hos den enkelte eller i den måde, samfundet indretter sig på” (Brandt 1992: 158).

Denne definition fremstår til, i højere grad end den forrige, at indfange den kompleksitet, vi oplevede i mødet med de unge hjemløse. I Brandts definition bliver der både lagt vægt på selve situationen, dvs. det ikke at have en stabil bolig, men ligeledes er der også fokus på en mere generel udstødelse, der finder sted på mange niveauer i samfundet. Denne udstødelse er dobbeltrettet ved dels at være placeret i subjektet og subjektets formåen og mulighed for at handle, men dels også er rettet mod de samfundsmæssige betingelser, der indvirker på subjektet.

Som nævnt har vores oplevelse i mødet med de unge hjemløse netop været, at deres situation som hjemløs ikke kun omhandler manglende bolig, men en lang række andre udfordringer. Mange af de unge diskuterer endvidere med sig selv, hvad og hvem de egentlig er, og de har svært ved at placere sig entydigt i hjemløsedefinitionen og nævner i den forbindelse betegnelsen udsat.

På denne måde lægger dette speciale sig op ad Brandts definition af hjemløshed, men med en yderligere reference til forståelsen af social udsathed.

1.3.1 Social udsathed

Begrebet social udsathed er, som hjemløshed, et meget komplekst begreb og derfor meget svært at komme med en klar definition på. I det følgende afsnit vil vi med inspiration fra sociolog og professor Jørgen Elm Larsens forståelse af begrebet social udsathed diskutere, hvordan man kan forstå begrebet i særdeleshed i forhold til gruppen af unge hjemløse.

Larsen sidestiller social udsathed med betegnelsen social eksklusion og marginalisering:

”Kernen i begrebet social eksklusion er en ufrivillig ikke-deltagelse gennem forskellige typer af udelukkelsesmekanismer og -processer, som der ligger uden for individets og gruppens muligheder at få kontrol over” (Larsen 2009: 20).

Social eksklusion handler om grupper i samfundet, der generelt set er meget dårligt stillet og ekskluderet på en række centrale levevilkårsområder og deraf har en øget risiko for blandt andet lav indkomst, fattigdom, hjemløshed eller ringe boligforhold, social isolation eller få sociale relationer og dårligt helbred (Larsen 2009: 21). Når man bevæger sig som subjekt inden for marginaliseringsfeltet, kan man bevæge sig to veje - enten imod yderligere eksklusion eller inklusion.

På denne måde handler udsathed om ikke-deltagelse og eksklusion samt om grupper i samfundet, der af den ene eller anden grund er ramt af flere risikofaktorer og som konsekvens heraf står i en udsat position i forhold til yderligere eksklusion. De unge, som vi har talt med, fortæller alle om liv fyldt med udfordringer i forhold til familie, skolegang, arbejdsliv og social omgang med andre. På denne måde kunne det se ud til, at de alle er i en position, hvor der har været tale om en ophobning af dårlige levevilkår og mangel på deltagelse og dermed eksklusion. Ved yderligere at blive ramt af hjemløshed kunne dette se ud til at øge risikoen for forringelse af muligheder for deltagelse og inklusion i samfundet generelt set⁶.

I forsøget på at indkredse og forstå betegnelsen hjemløs, set i forhold til den gruppe, vi undersøger i nærværende speciale, mener vi, at det er vigtigt at have øje for både kompleksiteten og marginaliseringsprocessen frem for udelukkende en enkelt problemstilling, som f.eks. hjemløshed.

---

⁶ Dette er alle perspektiver, der vil blive berørt i specialets analyseafsnit.

Som nævnt placerer dette speciale sig hovedsageligt inden for Brandts definition af hjemløshed, men med et yderligere stort fokus på udsathed, marginalisering og eksklusion.

1.3.2 Strukturelle årsager til stigningen i antallet af unge hjemløse i Danmark

På trods af, at dette speciale søger at forstå kompleksiteten i situationen som ung hjemløs ud fra et psykologisk og sundhedsfremmende perspektiv med udgangspunkt i et første person-standpunkt med fokus på daglig livsførelse, anser vi det ligeledes for betydningsfuldt at henlede en vis opmærksomhed på, hvordan ydre, strukturelle betingelser også kunne se ud til at have en betydning i forhold til problemfeltet.

Som ovenstående beskriver, kunne det se ud til, at i forhold til hjemløshed er årsagerne mange og komplekse. Der ses dog i disse år nogle strukturelle ændringer i samfundet, der kunne være årsagsbærende i forhold til problematikken om unge hjemløse. Ændringer i de samfundsmæssige strukturer, såsom kontanthjælpsreformen, kommunale nedskæringer og mangel på boliger, er der flere, der peger på som årsagsforklaringer til problematikken om stigningen i antallet af unge hjemløse (se f.eks. SFI 2013: 41).

Der er igennem de seneste år, i særdeleshed i de store byer, sket et markant fald i billige ungdomsboliger. Det faktum, at unge kontanthjælpsmodtagere under 25 år månedligt modtager ca. 6889 kr. brutto (Beskæftigelsesministeriet 2014), medfører, at det for de unge kan være umuligt at betale en husleje (Information 2013). Dette skal endvidere ses i kombination med, at regeringen 18. april 2013 i et bredt politisk forlig vedtog grundlæggende ændringer til reformen af kontanthjælpssystemet (Beskæftigelsesministeriet 2013). Den nye kontanthjælpsreform indeholder adskillige ændringer – ændringer, som særligt får betydning for unge, uuddannede kontanthjælpsmodtagere under 30 år. Kontanthjælpen for denne gruppe afskaffes pr. 1. januar 2014 og erstattes med en væsentlig lavere ydelse, den såkaldte *uddannelseshjælp* (ibid.). Denne gruppe, der før var berettiget til 10.500 kr. om måneden før skat, vil pr. 1. januar 2014 modtage en ydelse, der svarer til den nuværende SU-sats⁷. Heri ses en risiko for, at der vil forekomme en yderligere stigning i antallet af unge hjemløse under 30 år. Derudover ses der generelt store nedskæringer i forhold til indsatsområder for udsatte borgere fra kommunernes side (Kristeligt Dagblad 2012).

---

⁷ SU-satsen for udeboende, der er under videregående uddannelse er for 2014 på 5.839 kr. om måneden før skat (SU 2014).

Ovenstående kombineret med generel lavkonjunktur i samfundet og dermed behård konkurrence på arbejdsmarkedet kan ligeledes anses at have en indflydelse på gruppen af aktuelt unge hjemløse og medføre en eventuel stigning i antallet af unge hjemløse.

1.4 En forståelse af sundhed og sundhedsfremme i forhold til hjemløshed

Dette speciales forståelse af **sundhed** og **sundhedsfremme** placerer sig inden for en tradition, der til dels kan udsiges at være påbegyndt eller ligge i forlængelse af de strømninger, der startede med WHO Ottawa-charteret fra 1986 (WHO 2013 & Komiteen for Sundhedsoplysning 1988). Heri forstås sundhedsfremme som en proces, der faciliterer, at individer bliver i stand til at tage kontrol over egen sundhed, men ligeledes som en proces, der sikrer, at individet gives muligheder til at forbedre egen sundhed (ibid.). Ottawa-charteret markerede ligeledes et skift i fokus fra det enkelte individs eneansvar for egen sundhed og sygdom til at fokusere mere på strukturelle indsatser og politikker i forhold til sundhedsfremme (Green & Tones 2010: 249). Dermed er det sundhedsfremmende perspektiv for specialet orienteret inden for det brede sundhedsbegreb (Bælum & Sandø 2006: 150⁸). Med det brede sundhedsbegreb flyttes opmærksomheden fra udelukkende at være orienteret mod risikofaktorer og medicinske interventioner hen imod samfundsmæssige faktoreres betydning og borger-inddragelse (ibid.).

I og med at der med det brede sundhedsbegreb kommer en øget opmærksomhed på, hvilken betydning samfundsmæssige faktorer spiller i forhold til muligheder og begrænsninger for sundhedsfremme, kommer begrebet *social ulighed i sundhed* til at fremstå mere centralt i debatten om forebyggelse og sundhedsfremme (ibid.). Social ulighed i sundhed betyder ifølge Bælum og Sandø:

"(...) at der oftest er en sammenhæng mellem en given sygdomstilstand og nogle sociale faktorer, som fx den enkeltes uddannelsesniveau, indkomst, erhverv, bolig m.v., ligesom der er en sammenhæng mellem sociale faktorer og livsstil, herunder rygning, ernæring, fysisk aktivitet m.v. (Bælum & Sandø 2006: 150-151).

På denne måde er der opmærksomhed på, at strukturelle, samfunds- og miljømæssige forhold har betydning for den enkeltes mulighed for sundhed. I relation til de unge hjemløse, som i mange af

---

⁸ Niles Sandø, cand.scient.soc. og akademisk medarbejder i Sundhedsstyrelsen (Billesoe 2014). Lotte Bælum, Specialkonsulent i Sundhedsstyrelsen (Sundhedsstyrelsen 2013).

livets henseender må betragtes som marginaliserede⁹ og socialt udsatte, som det blev nævnt i et foregående afsnit, ses der derved potentiel øget risiko for, at de i højere grad end andre jævnaldrende er i øget risiko for at opleve sundhedsmæssigt relaterede problemer og udfordringer samt oplever at have ringere indflydelse på muligheden for at forbedre egen sundhed (Dybbroe & Kappel¹⁰ 2012: 42).

1.4.1 Sundhedsforståelse

I dette afsnit følger en præcisering af, hvad sundhed i denne sammenhæng er og forstås som. Dernæst bevæger vi os videre til en mere generel præsentation af et sundhedsfremmende perspektiv, der helt konkret er rettet mod unge hjemløse.

Sundhed er, på samme måde som sundhedsfremme, et begreb, der er forsøgt defineret af mange forskellige aktører, hvilket betyder, at sundhed er tillagt multiple betydninger. I teksten *Forebyggelsesbegreber og sundhedsbegreber* af Finn Kamper-Jørgensen¹¹ m.fl. (Kamper-Jørgensen m.fl. 2009: 33-35) er en del af disse definitioner samlet, hvoraf det fremgår, at definitioner af sundhed strækker sig over: sundhed som værende et middel til et mål, som en ressource for dagliglivet, som en evne til at leve livet fuldt, som en mening med tilværelsen, som en kraft og styrke, som evnen til at tage vare på sit helbred m.fl. (Kamper-Jørgensen m.fl. 2009: 34). Alle disse definitioner trækker på forskellige videnstraditioner, hvor det, der vægtes som betydningsfuldt i forhold til sundhed, varierer.

Eftersom der findes så mange forskellige definitioner af sundhed, fremkommer det i særdeleshed som en nødvendighed at placere dette speciale inden for en specifik sundhedsforståelse. Som det vil blive præsenteret i det kommende afsnit, er definitionen af sundhed i dette speciale uløseligt forbundet med subjektets mulighed for at handle.

Med reference til det kritisk psykologisk inspirerede sundhedsbegreb¹² fastholder vi, at sundhed må defineres individuelt med udgangspunkt i den enkeltes praksis og dermed handling, men at det i denne sammenhæng bliver væsentligt at have fokus på, hvordan individer lever, hvad de gør, og

---

⁹ Dette aspekt belyses yderligere i specialets analyseafsnit.

¹⁰ Bettina Dybbroe, Lektor i sundhedsfremme ved Roskilde Universitet (RUC 2014a). Nanna Kappel, Lektor, ph.d. ved Det Sundhedsfaglige og Teknologiske Fakultet. Institut for Sygepleje (Metropol 2014).

¹¹ Finn Kamper-Jørgensen, Læge, epidemiolog og lic.med. (Den Store Danske 2014).

¹² Det kritisk psykologiske sundhedsbegreb uddybes yderligere i afsnittet *Specialets teoretiske perspektiv*.

hvilke muligheder og råderum de har (Dreier 2005: 188). Sundhed bliver ligeledes noget, der vedrører, i hvilken grad det enkelte individ oplever at have indflydelse på og over egne forhold, samt hvilke forudsætninger den enkelte har for at kunne handle på forskellige sundhedsanliggender (Dreier 2005: 188-189). Heraf defineres sundhed i nærværende speciale ikke som én generel tilstand eller oplevelse, men snarere som et individuelt bestemt anliggende, der udfoldes i sammenhæng med de forskellige handlesammenhænge, som individet indgår i.

På denne måde *defineres* sundhed som *muligheden for at handle*. Det at have mulighed for at handle fremstår dermed primært til selve handlingen, der derimod i denne sammenhæng bliver sekundær. Forstået på den måde, at selve forudsætningerne for at handle dels bestemmes af subjektets personlige (handle-)forudsætninger samt subjektets mere objektive livsbetingelser (Dreier 2005: 189). Hvormed det bliver betydningsfuldt initialt at muliggøre rum for handling ved at tage denne dialektisk materialistiske betydning i betragtning.

I forlængelse heraf bliver det ligeledes tydeligere, på hvilken måde det kritisk psykologiske sundhedsbegreb kan placeres inden for det brede sundhedsbegreb. Ole Dreier gør i sin tekst *Sundhedsbegreber i psykosocial praksis* (Dreier 2005) op med den dominerende sundheds- og sygdomsforståelse, som han argumenterer for er individualiserende. Ifølge Dreier skaber denne individualiserende tilgang den konkrete betydning, at der ses bort fra, hvilke livsbetingelser den enkelte har haft mulighed for at råde over samt udvikle og handle i forhold til (Dreier 2005: 183-185).

1.4.2 Det åbne sundhedsbegreb – Steen Wackerhausen

Hensigten med dette afsnit er dels at underbygge forståelse af sundhed som lig med handling, dels ligeledes at argumentere for den eksplicite anvendelse af det kritisk psykologiske sundhedsbegreb for specialet. Til dette formål inddrages Steen Wackerhausens åbne sundhedsbegreb, der præsenteres i Wackerhausens tekst *Et åbent sundhedsbegreb – mellem fundamentalisme og relativisme* (Wackerhausen 2005).

Wackerhausen forsøger på lignende måde, som det ses hos Dreier, at udvikle et alternativt sundhedsbegreb. Et sundhedsbegreb, hvis formål dels er at tage afstand fra det, som Wackerhausen kalder *sundhedsrelativisme* og *sundhedsfundamentalisme*¹³, og dels åbne op for en

---

¹³ Det lægger udenfor dette speciales område at definere disse to betegnelser. For yderligere uddybning herom henvises til Wackerhausen (2005).

forståelse af det åbne sundhedsbegreb. Wackerhausen beskriver selv det åbne sundhedsbegreb som et i udgangspunktet 'hult' og relationelt begreb (ibid.: 50). Sundhedsbegrebet må gives et bestemt indhold, det må *substantialiseres*. Denne substantialisering skal opfattes som subjekt- og kultursensitiv, noget der sker lokalt og konkret, og som munder ud i individuelle (lokale) sundhedsdefinitioner (ibid.: 52). Dette perspektiv rummer ligeledes en afvisning af universelle, generelle og tværkulturelle sundhedsdefinitioner.

Wackerhausen definerer det åbne sundhedsbegreb som følgende:

”Sundhed er evnen til at indfri mål, og det, som afgør graden af et subjekts sundhed – kvaliteten af generaliseret handlekapacitet – er relationsforholdet mellem subjektets mål, dets livsbetingelser og dets subjektbundne handlefærdigheder” (Wackerhausen 2005: 50).

Subjektets handlekapacitet er dermed midlet til at nå målet. Som det fremstår i citatet, er der i begrebet *handlekapacitet* indlejret en dobbelthed. På den ene side fremhæver det betydningen af de subjektbundne handlefærdigheder, her tænkes f.eks. på individets fysiske, emotionelle og sociale kapacitet/formåen, når dette betragtes isoleret fra subjekts mål og livsbetingelser. På den anden side fordrer begrebet en opmærksomhed på subjektets generaliserede, kontekstafhængige handlekapacitet (Wackerhausen 2005: 49-50). Dette peger på, at det åbne sundhedsbegreb må betragtes som dynamisk og plastisk i forhold til individuelle, kulturelle og historiske variationer (ibid.: 52).

På denne måde defineres sundhed inden for det åbne sundhedsbegreb som det at have *”(...) adækvat handlekapacitet – handlefærdighed – i forhold til givne mål under givne livsbetingelser”* (Wackerhausen 2005: 49). Gennem dette eksplicite fokus på, at sundhed vedrører, i hvilken grad subjektet har mulighed for at handle på givne mål, ses der herved en lighed mellem det åbne sundhedsbegreb og det kritisk psykologiske sundhedsbegreb. Sundhed kommer inden for begge definitioner til at vedrøre **handling**.

Denne lighed taget i betragtning ses der dog alligevel store individuelle variationer mellem Dreiers og Wackerhausens yderligere uddybning af et sundhedsbegreb; variationer, der umiddelbart ikke vurderes forenelige, hvorfor specialet udelukkende fremadrettet anvender det kritisk psykologiske sundhedsbegreb, som det er defineret af Dreier (2005). Begrundelsen herfor følger af det nedenstående afsnit.

Variationerne kommer til udtryk på den måde, hvorpå Wackerhausen begrebsliggør eller *substantialiserer* det ellers åbne sundhedsbegreb ud fra en række forskellige parametre. Wackerhausen advokerer blandt andet for, at der bør skelnes mellem subjektets ægte og uægte mål. Et ægte mål defineres som et mål, der tvangsfrit udspringer fra subjektet selv som et resultat af subjektets rationelle og kritiske selvrefleksion. Ydermere bør det ægte mål være ”(...) *et resultat af en bevidst forholden sig til de respektive ønsker og handlinger, og de pågældende ønsker skal være bevidst intendede ønsker (...)*” (Wackerhausen 2005: 56). Endvidere skal det ægte mål være *etisk* acceptabelt samt *realistisk*. Det realistiske element i målet referer tilbage til, at målene skal være inden for subjektets rækkevidde, givet subjektets mere statiske og uforanderlige livsbetingelser og de subjektbundne handlefærdigheder (ibid.: 61-62). Et uægte mål er derimod defineret som et mål, der ikke udspringer af individets selvbestemmelse, men som har karakter af noget tvangsbetonet. Denne tvang kan komme udefra, f.eks. i en institutionel sammenhæng eller som noget, der er påtvunget indefra, f.eks. i form af en dyb depression. I begge tilfælde, hvad enten tvangen udspringer eksternt eller internt, lider subjektets autonomi overlast (ibid.: 55-56).

Wackerhausens anvendelse af ægte og uægte mål introducerer i hans åbne sundhedsbegreb en udtalt vurderende effekt, hvormed der kunne ses en risiko for, at vurderingen af et givent måls ægthed og uægthed kommer til at afhænge af et udefrakommende professionalistisk synspunkt. En på denne måde sortering i den enkeltes mål kunne ligeledes se ud til at medføre implikationer for Wackerhausens understregning af, hvilken betydning respekten for subjektets autonomi¹⁴ repræsenterer. Gennem en vurdering af subjektets mål kunne der ses en risiko for netop at underminere denne respekt for autonomien, da subjektets selvbestemmelsesret mistænkeliggøres.

1.4.3 Sundhedsfremme

Ovenstående leder os hen til en præsentation af, hvor specialet er placeret i forhold til et sundhedsfremmende perspektiv konkret rettet mod unge hjemløse.

Det sundhedsfremmende perspektiv er for dette speciale rettet mod, at formålet med sundhedsfremme blandt unge hjemløse må bestemmes i praksis i samarbejde med den enkelte. Dette perspektiv medfører, at iværksættelsen af et givent sundhedsfremmende initiativ bliver til et *til dels* individuelt anliggende, hvormed generelle og overordnede initiativer skal tænkes mere individuelt. Dette hænger ligeledes sammen med en forståelse, der er funderet i det kritisk

---

¹⁴ Et andet centralt begreb i Wackerhausens åbne sundhedsbegreb er autonomibegrebet. For yderligere uddybning henvises til Wackerhausen (2005: 53).

psykologiske inspirerede sundhedsbegreb, at i forhold til sundhedsfremme er det essentielt at medtænke, hvilke muligheder og råderum den enkelte har for at handle på forhold, der vedrører egen sundhed.

Den situation, som den unge hjemløse befinder sig i, kan anses som værende udtalt kaotisk og fyldt med brud; dette betyder ifølge Dybbroe og Kappel, at der er behov for at ”(...) *antage en solidarisk tilgang til socialt udsattes sundhedsfremme og arbejde ud fra en mere kompleks og samfundsmæssigt forankret problemforståelse*” (Dybbroe & Kappel 2012: 40).

Den *solidariske tilgang* kan udsiges at omhandle den faktor, at der er behov for at behandle forskelligt for at kunne behandle lige. Dette begrundes med, at socialt udsatte, som vi så tidligere i dette afsnit, i langt højere grad er marginaliserede i forhold til flere livsvilkår og derfor ligeledes oplever at have ringere forudsætninger for at kunne handle på lige vilkår med den øvrige generelle befolkning (se f.eks. Dybbroe & Kappel 2012: 47).

Ovenstående betragtninger er ligeledes et argument for at anvende det kritisk psykologiske sundhedsbegreb i specialet. Dette begrundes dels med, at dette sundhedsbegreb tillader os at tænke bredt i forhold til sundhedsfremmende initiativer over for unge fremfor i mere snævre og generaliserende forståelser. Men ligeledes, og nok så væsentligt, bidrager dette sundhedsbegreb til at fastholde vores opmærksomhed på, hvilke forudsætninger de unge hjemløse har for at handle. Begrundelsen for, hvorfor dette element fremstår meget betydningsfuldt, er, at gennem mødet med de unge hjemløse blev det tydeligt, i hvor udtalt grad de er marginaliserede i forhold til mange af livets henseender, hvilket kunne anses at skabe en decideret handlebegrænsende position¹⁵.

1.4.4 Kritiske overvejelser i forhold til anvendelsen af det kritisk psykologiske sundhedsbegreb

Som afrunding på dette afsnit følger der nogle kritiske overvejelser i forhold til, hvilken betydning og begrænsning valget af det kritisk psykologiske sundhedsbegreb implicerer. Det kritisk psykologiske sundhedsbegreb er som nævnt tidligere hovedsageligt udviklet af Ole Dreier. Dreier er professor i psykologi ved Københavns Universitet (Københavns Universitet 2014b), og dette aspekt skaber hermed en betydning for, hvilket sundhedsmæssigt fokus han er optaget af, hvoraf dette er orienteret inden for det psykosociale område. Kendetegnet ved netop denne kritiske psykologiske sundhedsforståelse er at søge efter:

---

¹⁵ Dette perspektiv belyses endvidere i analysen.

"(...) understanding and insight into, rather than the prediction of, human conditions and practices (...). More fundamentally, critical health psychology seeks to challenge assumptions, including its own, and to identify how forms of knowledge and practice can empower or enfranchise people" (Chamberlain & Murray 2009: 146).

Det skaber den konkrete betydning for dette speciale, at der hermed ikke vil være et eksplicit fokus på mere fysiologiske aspekter. Dette kan på den ene side anses som en begrænsning for specialets udsigelseskraft. På den anden side er det ikke en afvisning af, at mere fysiologiske aspekter skaber en reel betydning i det enkelte subjekts daglige livsførelse og på dennes psykosociale sundhed. Dette vil være misvisende og forfejlet at foranlediges til at tro; dog er der noget, der tyder på, at ud fra de unge hjemløses eget standpunkt nedtones de fysiologiske sundhedsmæssige aspekter til fordel for mere psykosociale orienterede aspekter. Hvilket vil blive uddybet i specialets diskussionsafsnit.

2 Specialets videnskabsteoretiske udgangspunkt

Den kritiske psykologi bygger på en historisk dialektisk-materialistisk forståelse, hvilket betyder, at mennesket og verden virker gensidigt ind på hinanden (Jartoft 1996: 182). På denne måde er der fokus på det genstandsmæssige forhold, hvor subjektet og omverdenen indgår i et vekselvirkende forhold, hvor subjektet handler i eget liv og ikke udelukkende er underkastet ydre betingelser. I forlængelse heraf ses en tilkendegivelse af, at der eksisterer ydre betingelser, men at de får forskellige betydninger i forhold til det enkelte subjekt. Heraf er subjektet på den ene side i kraft af egne handlinger og deltagelse med til at skabe egne livsbetingelser, og på den anden side er subjektet på grund af de samfundsmæssige krav samtidig bestemt af mere objektive livsbetingelser. Subjektet er på denne måde medbestemmende over eget liv og i stand til at handle og ændre på givne livsbetingelser, men i en vekselvirkning i forhold til de ydre betingelser (Jartoft 1996: 184). Dette videnskabsteoretiske perspektiv skaber en konkret betydning for, hvordan vi betragter og forstår de unge hjemløse. Vi betragter på den ene side de unge hjemløse som aktive deltagere i eget liv, men på den anden side henledes en opmærksomhed på den betydning, de samfundsmæssige betingelser skaber for den enkeltes livsførelse. Hvilket på denne måde skaber en betydning for dette speciales resultater.

2.1 At skabe viden

Ud fra et kritisk psykologisk udgangspunkt må viden altid forstås ud fra en praksis. Det er på denne måde en forståelse, der gør op med tanken om, at viden kan opstå løsrevet fra praksis og det sociale liv og derigennem afdække universelle gyldigheder. Viden anses derimod altid som aspekter ud fra en konkret praksis. Viden er derfor ligeledes tæt knyttet til handlinger (Højholt & Kousholt 2011: 210-211).

Formålet med kritisk psykologisk forskning er derfor ikke at skabe objektiv viden, men derimod viden, som er knyttet til handling, til det *"(...) at kunne gøre noget i en bestemt sammenhæng"* (Højholt & Kousholt 2011: 211). Det er i stedet forskerens opgave at søge forståelse for komplekse sociale sammenhænge, og på denne måde bliver analysepraksis central (Højholt & Kousholt 2011: 212). Dette aspekt begrundes med, at en given praksis altid vil være sammensat af forskellige mennesker, der tager del heri og indtager forskellige positioner og dermed forskelligt ansvar og en forskellig tilgang/viden. Det er her vigtigt ikke at "lede efter" den rigtige tilgang/viden, men derimod at finde frem til, hvordan den enkeltes viden kan bidrage til en større forståelse af praksis (Højholt 2005: 26)

I forhold til dette speciales informanter/medforskere, dvs. de unge hjemløse, er de en del af en handlesammenhæng, og deres viden/tilgang er en ud af mange, der kan bidrage til viden om, hvilken betydning det skaber at være ung hjemløs. Andre deltagere, der måtte kunne anses at bidrage med indsigt og viden herom, er f.eks. fagprofessionelle, familie, venner m.fl. Man kan sige, at det i princippet vedrører de deltagere, som de unge møder gennem deres færden mellem deres forskellige handlesammenhænge. Når det særligt er de unges stemmer, der vægtes i dette speciale, er det på denne måde ikke et opgør med andre relevante deltageres viden og refleksioner, men et udtryk for en erkendelse af, at ved at prioritere de unges stemmer skabes et særligt indblik, som kan bidrage til en yderligere forståelse af dette problemfelt.

2.1.1 Muligheds-almengørelse: Specialets validitet

Al viden er forankret i en praksis og på denne måde lokaliseret; derfor må forståelsen udspringe herudfra. Det er kun muligt for os som forskere at betragte viden og analysere den ud fra lige præcis den praksissammenhæng, den udspringer af (Højholt 2005: 26). På denne måde er alt viden lokalt forankret. Men dette betyder ikke, at den viden, der opstår ud af forskning i en lokal praksis, ikke har gyldighed eller betydning andre steder. Den måde, hvorpå man sikrer den kvalitative forsknings validitet og gyldighed inden for kritisk psykologi, er igennem det, Holzkamp kalder "*muligheds-almengørelse*" (Holzkamp 2005: 30-33).

De handlesammenhænge man som menneske indgår i, samt den position, man har heri, er med til at definere menneskets livsbetingelser og hvilke handlemuligheder og handlebegrænsninger, der er tilgængelige. Eftersom handlesammenhænge til dels er defineret ud fra specifikke samfundsmæssige forhold, er dette en fælles præmis for subjekters deltagelse i samme handlesammenhænge. På denne måde kan man almengøre bestemte typiske grundsituationer af menneskelige handlemuligheder. Holzkamp taler om "*mulighedstyper*" (Holzkamp 2005: 30-33). Med mulighedstyper menes, at i en given situation "(...) vil et individ opleve forskellige specifikke muligheder for rådighedsudvidelse" (Mørck 1995: 38).

Med *type* menes ikke menneske, men en specifik samfundsmæssig situation, der er medbestemmende i forhold til specifikke forhold mellem handlemuligheder og handlebegrænsninger, og dermed hvordan en situation "typisk" ser ud (Mørck 1995: 39). Disse mulighedstyper vurderes af det enkelte individ i forhold til dennes konkrete betydningsstrukturer og muligheder, og på denne måde kan mulighedstypen udvides og beriges med specifikke realiseringsbetingelser (ibid.). Dette betyder dog ikke, at der er uendeligt mange

muligheder for, hvordan man kan håndtere bestemte situationer, men at der er forskellige *mulige typer* herpå (Holzkamp 2005: 31). Dvs. at muligheds-almengørelsen er en:

”(...) tilnærmelsesproces, som i den empiriske forskning generelt, men den er ikke endeløs eller ubegrænset, netop fordi der kun findes bestemte typiske grundsituationer for konflikter i samfundet. Der er et begrænset antal muligheder; på grund af samfundets struktur, som man jo kan argumentere for, er der netop kun bestemte grundsituationer for konflikter, og af den grund kan tingene forenkles således til en mulighedstype, og så kan enhver, almengørende, forbinde sin egen situation med denne situation eller med sådanne situationer eller med andre mennesker i lignende situationer” (Holzkamp 2005: 32).

I forhold til unge hjemløse kan dette aspekt om mulighedstyper beskrives på følgende måde: De unge hjemløse står i en situation, hvor de deler betingelser, der har fællestræk, og hypotetisk formuleret vil de have samme muligheder under disse betingelser. De lever i det danske samfund, der er præget af lavkonjunktur, arbejdsløshed, boligmangel osv.; disse betingelser er fælles. På denne måde vil der igennem den analytiske bearbejdning af hvert enkelt interview arbejdes hen imod at fokusere på de almene bestemmelser for heraf at kunne blive i stand til at udsige noget mere generelt gældende (Holzkamp 2005: 32). I forlængelse heraf er det dog væsentligt at fremhæve, at til trods for, at de unge hjemløse er placeret under lignende almene, samfundsmæssige betingelser, forefindes der stadig forskellige mulighedstyper, der bestemmer den unges handlinger.

3 Specialets metodiske overvejelser

Dette metode-afsnit starter med en gennemgang af, hvordan man optimalt og ideelt set undersøger praksis ud fra en kritisk psykologisk tilgang. Dette er valgt for at give læseren en større forståelse af, hvilke tanker der på den ene side ligger bag den kritisk psykologiske forskningsmetode ideelt set og i forlængelse heraf for at beskrive, hvor dette speciales metodevalg placerer sig heri, herunder med fokus på tilvalg og fravalg. Afsnittet indledes derfor med en analytisk fremstilling af centrale begreber inden for den kritisk psykologiske forskningsmetode (Del I), derefter følger en gennemgang af perioden forår 2013-efterår 2013, som hovedsageligt ligger til grund for specialets empiri-generering (Del II). Afsnittet afsluttes med, at specialets konkrete metodiske overvejelser fremskrives (Del III).

3.1 Del I: Præsentation af den ideelle kritisk psykologiske forskningsmetode

3.1.1 Praksis

Praksisbegrebet er meget centralt i kritisk psykologi. Pointen heri er, at mennesker grundlæggende må forstås igennem deres handlinger, og at disse handlinger altid tager udgangspunkt i en given praksis; derfor bliver det centrale at undersøge deltagerne i deres sociale praksisstrukturer (Højholt & Kousholt 2011: 210).

På denne måde har undersøgelsens udgangspunkt ikke fokus på det enkelte menneske isoleret set, men på det enkelte menneskes aktivitet med andre (ibid.). Igennem praksisbegrebet bliver det muligt at bevæge sig væk fra udelukkende at have fokus på enkeltindivider, men hen imod at have fokus på menneskers fælles liv med hinanden. Praksis skal forstås som en handlesammenhæng, som de mennesker og deres livsbetingelser, vi undersøger, deltager i. Praksis er på denne måde på den ene side bestemt af ydre, samfundsmæssige forhold og ydre krav, og på den anden side er praksis bestemt af de enkelte subjekters handlinger.

3.1.2 Praksisforskning

Inden for kritisk psykologisk forskning er der ikke en fuldstændig entydig forskningsmetode. Praksisforskning er en mulig måde at forske på inden for denne retning og betegnes ofte som en ideal typisk metode, men også inden for praksisforskningen ses mange udmøntninger (Forchhammer 2001: 27). Praksisforskning skal nærmere betegnes som en forståelsesmåde og en

måde at organisere sin forskning på frem for en egentlig metode (Højholt 2005: 23). Inden for kritisk psykologisk forskning tager en undersøgelse altid udgangspunkt i en given praksis, og denne praksis vil have indflydelse på, hvordan undersøgelsen skrider frem. Med dette centrale fokus på praksis kan man betegne praksisforskning som todelt. På den ene side er der et mål omhandlende forskning og udvikling af teori og metode igennem deltagelse i praksis, på den anden side er der et mål, der omhandler at ville udvikle den givne praksis (Mørck 1995: 40).

Praksisudviklingen tager optimalt afsæt i et kollektiv af forskere og udforskede/medforskere¹⁶ med det formål at udvikle praksis (Forchhammer 2001: 27).

En vigtig præmis inden for denne forståelse er at have fokus på at få afdækket de involverede parter, dvs. praksisdeltagernes, interesser og standpunkter ud fra deres perspektiv og ståsted (Mørck 1995: 35). Dette bliver defineret som at lægge et *1. persons perspektiv* (ibid.).

Ved at anlægge et *1. persons perspektiv* tager man udgangspunkt i deltagerens syn på betingelserne, og hvilken betydning disse betingelser har for deltagerne og derigennem deltagerens grunde til at handle og forholde sig til de givne betingelser (Mørck 1995: 36 & Pedersen 2012a: 70-71).

I forlængelse heraf bliver begrebet *medforsker* centralt. Alle, der deltager i en given praksis, tænkes at have en vigtig viden, der er lokaliseret ud fra netop deres ståsted og perspektiv, som bidrager til en given undersøgelse. Tilgangen er på denne måde et opgør med en "ekspert-tilgang", hvor udvikling skabes oppefra og udefra. Praksisforskning forsøger i modsætning hertil at demokratisere processen og arbejde nedefra og indefra (Mørck 1995: 41). Dette betyder i praksis, at der i høj grad lægges vægt på:

"(...) medindflydelse, medansvar, løbende evaluering, hvor alle perspektiver belyses og munder ud i, at man handler sammen for at udvide muligheder og betingelser. Deltagerne skal samtidig tænke langsigtet, tænke i mål og give udviklingen en samlet retning. Drivkraften i udviklingen er deltagerens interesse i denne" (Mørck 1995: 41).

Yderligere kan man også betegne processen som værende kollektiv, eftersom både forskere og medforskere bliver udfordret på deres på den ene side teoretiske viden og tilgang og på den anden side deres viden om praksis (Forchhammer 2001: 27). På denne måde er der mulighed for, at både teori og metode samt praksis bliver udviklet gennem denne fælles forskningsproces.

---

¹⁶ Betegnelsen *medforsker* vil blive belyst senere i dette afsnit.

Ved at have denne fokus på praksis og ved at inddrage medforskere i denne kollektive proces kan der opstå et større potentiale for, at forskningen kommer til at omhandle netop de problemstillinger, der opleves som vigtige af deltagerne i praksis, og derigennem opnår forskningen større mulighed for at blive en del af praksis efterfølgende (Højholt & Kousholt 2011: 213).

Et element, som ligeledes gør sig gældende i forhold til praksisforskning, er, at forskningen må tage udgangspunkt i subjekter:

”(...) der forholder sig produktivt til deres livsbetingelser sammen med andre i en fælles praksis. Det er altså ikke det enkelte menneske isoleret, der er fokus eller udgangspunkt, men dette menneskes aktivitet sammen med andre. I den forstand bevæger praksisbegrebet fokus fra enkeltindivider til menneskers fælles liv med hinanden” (Højholt & Kousholt 2011: 210).

På denne måde flyttes fokus fra et enkelt, isoleret og afgrænset tilfælde hen imod det fælles delte, dvs. at der i praksisforskningen arbejdes med at inddrage en relevant mængde af 1. persons perspektiver til at belyse en given problemstilling.

3.1.3 Interview

Fra et kritisk psykologisk teoretisk ståsted må et interview forstås som en *handlesammenhæng* med samtalen som centralt middel (Forchhammer 2001: 28). Dette betyder, at det ikke er meningsgivende at betragte et interview som blot en samtale, der kan sige sig fri for også at være en social situation.

Under et interview deltager deltagerne ud fra deres forskellige livssammenhænge og dermed med forskellige betingelser og mål (Forchhammer 2001: 29). Interviewsituationen bliver på denne måde en handlesammenhæng, som vi deltager i, nøjagtig ligesom så mange andre handlesammenhænge i vores daglige liv. Alle parter i interviewsituationen bringer forskellige aspekter, livshistorier, mål, subjektive betydninger og muligheder ind i interviewsituationen, som alle kan have betydning for interviewets forløb og udfald.

Ud fra denne betragtning er det væsentligt at gøre sig klart, hvad der ligger af muligheder og begrænsninger i at anvende interview som metode (ibid.). I forhold til aspektet omhandlende mål bør dette tildeles en særlig opmærksomhed. Dette begrundes af Forchhammer med, at interviewet

som en handlesammenhæng, ”(...) ofte er karakteriseret af en mangfoldighed af ofte modstridende og til tider direkte konfliktuerende mål” (Forchhammer 2001: 29).

Af dette citat kan det udledes, at man som interviewer må gøre sig bevidst, hvilke mål de forskellige deltagere måtte have for at tage del i et interview. At deltagerne tager del i et interview med forskellige og til tider konfliktuerende mål, bør dog i forskningspraksis ikke stå i vejen for, at skabe en ”(...) almen interesse i forskningsinterviewet” (Forchhammer 2001: 31). Den almene interesse for forskningsinterviewet skal sikre, at alle deltagere har en interesse i at genere indsigt og handlemuligheder, der er relevante for den konkrete, studerede situation (ibid.). Ansvar for at etablere den almene interesse er både placeret hos deltagerne, men er i særdeleshed en særlig forpligtigelse for forskeren (ibid.) Det er på denne måde vigtigt i et efterfølgende analysearbejde at have øje for disse særlige forhold, og hvilke generelle problematikker der kan udspringe herudaf. Ovenstående aspekter belyses senere i relation til specialets udførte interviews.

Formålet med at udføre et interview, der antager et kritisk psykologisk teoretisk udgangspunkt, er at belyse deltagerens daglige livsførelse med fokus på de subjektive betydninger og begrundelser samt anticiperede handlemuligheder og handlebegrænsninger, som den enkelte oplever (Forchhammer 2001: 32). Disse aspekter belyses selvsagt i en hovedsageligt sproglig kontekst (ibid.).

Dog implicerer interviewet som metode ligeledes nogle begrænsninger. Dette begrundes blandt andet med, at interviewet typisk er en lokal og tidsmæssigt afgrænset situation, hvoraf dens mulige forbundethed med andre handlesammenhænge kan være vanskelig at belyse og afdække (ibid.). Som forsker er der netop i dette aspekt indlejret en væsentlig opgave, der vedrører, at analysearbejdet aktivt bør søge efter at forbinde interviewet med deltagerens andre handlesammenhænge (ibid.).

3.2 Del II: Perioden forår 2013-efterår 2013, en beskrivelse af vores vej ind i felten

Efter at have præsenteret læseren for de ideal typiske forskningsmetoder inden for kritisk psykologisk forskning følger dernæst en beskrivelse af vores vej ind i felten. Denne beskrivelse finder vi væsentlig at dele med læseren, eftersom de erfaringer, vi gjorde os i denne periode, endte ud med at give os en frugtbar viden om unge hjemløse. Formålet med dette afsnit er derfor at give en beskrivelse af, hvordan vores metodiske arbejde har formet sig i takt med, at vi har bevæget os længere ind i felten, og hvilke overvejelser vi har haft i denne forbindelse. Derfor følger der i dette

afsnit en gennemgang af perioden forår 2013-efterår 2013, hvor de om- og genveje, som vi har måttet tage, beskrives. Dernæst kobles nærværende (Del II) og ovenstående afsnit (Del II) til de konkrete metodiske til- og fravalg, der ligger til grund for den endelige form på dette speciales metodedesign (Del III).

Undersøgelsen kan deles op i to dele:

- Det undersøgende feltarbejde
- Enkelt-interview med to nuværende/aktuelle¹⁷ hjemløse og to tidligere hjemløse

Problemstillinger omhandlende unge hjemløse var umiddelbart et nyt område for os, og vi mente på denne måde, at det var vigtigt at have en vis forståelse og et indblik i denne praksis, førend vi kunne udføre vores egentlige interview.

Af denne årsag valgte vi at påbegynde hele specialeprocessen med en del undersøgende feltarbejde for på denne måde at komme tættere på det levede liv som ung hjemløs, og hvad der heraf kunne siges at være på spil for den enkelte. Feltarbejdet skulle dog vise sig at være langt mere omfattende end først påtænkt, og specialets metodiske design endte derfor med at være en kombination af undersøgende feltarbejde sammenvævet med de løbende udførte interviews. Endvidere kan det overordnet siges, at selve den metodiske fremgangsmåde et langt stykke hen ad vejen har været præget af ad hoc- forandringer og tilpasninger. Hvorfor dette alligevel må anses som værende en acceptabel forskningsmetode, begrundes på den ene side i den omskiftelighed og foranderlighed, der karakteriserer livet som ung hjemløs, og på den anden side ved at ligge i god tråd med den kritisk psykologiske forskningsmetode, hvor metoden kontinuerligt tilpasses og deraf er sensitiv over for forandring.

3.2.1 Det undersøgende feltarbejde

Da intentionen med specialet er at få et indblik i, hvordan de unge forholder sig til deres daglige livsførelse, og hvilken betydning dette skaber for deres sundhed og mulighed for handling, ville vi gerne have mulighed for at følge de unge over en periode.

Ved at følge dem over en periode mente vi, at der var større mulighed for at få øje på de konkrete processer, som indgår i subjektets måde at organisere og orientere sig på i sit personlige liv

---

¹⁷ De fire interviews er foretaget i perioden forår 2013 - efterår 2013, hvorfor det er muligt, at de unges situation har ændret sig, siden vi talte med dem.

(Kristensen 2006: 36), og derigennem få et mere fyldestgørende indblik i deres liv og daglige livsførelse. Endvidere vurderede vi, at der ved hjælp af en mere kontinuerlig kontakt til informanterne var en større mulighed for at vende tilbage til dem og diskutere vores tanker og refleksioner med dem - og på denne måde et større potentiale for reelt at inddrage dem som medforskere i processen (Forchhammer 2001: 31).

Første skridt i undersøgelsen var at finde frem til, hvor de unge hjemløse opholder sig. Som nævnt i indledningen bliver de unge hjemløse ofte betegnet som værende en mere eller mindre usynlig gruppe. Betegnelsen *usynlig* er netop opstået på baggrund af erfaringer med, at de unge hjemløse ofte ikke er at finde på gaden, og at de typisk ligner og kan forveksles med andre jævnaldrende unge, som ikke står i en situation som værende hjemløs. De fleste unge hjemløse er derimod at finde enten på specielt indrettede herberger henvendt til unge, på socialpædagogiske tilbud eller på sofaer hos venner og bekendte, hvor de kan bo midlertidigt. På denne måde, erfarede vi, kan gruppen af unge hjemløse være vanskelig at få kontakt til. På baggrund af disse refleksioner henvendte vi os derfor til forskellige herberger og socialpædagogiske tilbud til unge hjemløse¹⁸ for at se, om vi f.eks. kunne få mulighed for at være frivillige i en periode og på den måde etablere en længerevarende kontakt til de unge.

Disse herberger og socialpædagogiske tilbud, som vi henvendte os til, kan betragtes som formelle institutioner. Det særlige ved en formel institution er, at der hersker en form for adgangsbegrænsning hertil, som kræver tilladelse fra en eller flere personer, førend der er legitim adgang til denne praksis (Spradley 2012: 52). På denne måde blev medarbejderne på disse forskellige institutioner til en form for *gatekeepers* (Jonasson 2012: 65). En gatekeeper er en person, som har den påkrævede autoritet eller de nødvendige kontakter til at sikre ens adgang (ibid.). Denne kontakt til en gatekeeper kan imidlertid også være problematisk, hvilket vil blive belyst senere i dette afsnit.

De herberger og socialpædagogiske tilbud, der henvender sig til unge hjemløse, og som vi kontaktede, havde ingen interesse i at samarbejde med os. Flere steder blev dette begrundet ud fra et pædagogisk perspektiv. Medarbejderne, der fungerede som gatekeepers, lod os vide, at de sjældent opfordrede eller anbefalede de unge hjemløse til at deltage i forskellige undersøgelser, da de unge stod i en ekstremt sårbar og udsat situation i deres liv og derfor efter medarbejdernes vurdering ikke gavtede af at blive interviewet, men at der snarere var en risiko for, at

---

¹⁸ Vi henvendte os bl.a. til Forsorgshjemmet Skjoldbo, Vilde Liv, Pigegruppen, RG60, Cafe Klare, Lærkenhøj Herberg, Hus Forbi, Hjælperiet, Morgencaféen og Kofoeds Skole (Bilag 2).

interviewsituationen ville være skadende. Derudover var en del af tilbuddene anonyme og havde på denne måde ikke mulighed for at videreformidle kontakt. Yderligere blev afslaget begrundet med, at medarbejderne ikke havde de nødvendige tidsressourcer til at gå ind i at videreformidle kontakt til de unge.

Da vores oprindelige tanke netop havde været at få indgangen til felten gennem et af disse herberger eller socialpædagogiske tilbud for derigennem at have mulighed for at opholde os og tale med de unge over en periode, blev vi nødt til at tænke anderledes.

Vi nåede til en erkendelse af, at der var behov for at nytænke vores oprindelige tanke med hensyn til at etablere kontakt. Denne proces forløb over en periode, hvor vi undervejs havde forskellige idéer, som dog ikke virkede særligt frugtbare.

Vi nåede i denne proces til et punkt, hvor vi begge var fyldt med opgivelse og fortvivelse i forhold til udsigterne til at få kontakt til bare nogle enkelte unge hjemløse.

3.2.2 En periode med nytænkning og fremskridt

Midt i denne fortvivelse opstod en ny og til dels kontroversiel idé, som dog skulle vise sig at være særdeles anvendelig. Idéen omhandlede den ene af specialets medlemmers tidligere arbejds erfaring og derved professionelle netværk. Eftersom dette medlem tidligere havde arbejdet med udsatte unge¹⁹ på forskellige behandlingsinstitutioner og fortsat havde kontakt til tidligere kollegaer og et par enkelte unge fra dengang via Facebook, prøvede vi derigennem at se, om der kunne opstå nogle muligheder for at komme tættere på felten. Idéen baserede sig på en tanke om, at nogle af disse kontakter eventuelt stadig var i berøring med eller havde skabt nye relationer til netop det felt, som vi gerne ville have kontakt og adgang til, og som dermed kunne fungere som gatekeepers.

Via Facebook blev der skabt en kontakt til en tidligere kollega, der på daværende tidspunkt arbejdede med unge hjemløse i et projekt finansieret af Københavns Kommune kaldet "Ung i gang"²⁰. Formålet med dette projekt var at hjælpe unge hjemløse i arbejde.

Vi planlagde at afholde et møde med den pågældende person. Vores primære formål med dette møde var dels at få et indblik i hendes funktion i forhold til arbejdet med unge hjemløse, men

---

¹⁹ Flere af disse unge havde i en kortere eller længere periode levet et liv som hjemløs forud for indskrivningen på behandlingsinstitutionen.

²⁰ Projektet var tidsbegrænset med forventet afslutning december 2013.

ligeledes var formålet at undersøge muligheder for, at hun eventuelt kunne videreformidle en kontakt til nogle unge hjemløse, dvs. fungere som en slags gatekeeper (Jonasson 2012: 65).

I forbindelse hermed havde vi dog visse betænkeligheder. Af flere forskellige artikler og udtalelser havde vi dannet os en klar forståelse af, at de unge hjemløse nødtønskedede at have unødvendig kontakt til forskellige kommunale instanser (se f.eks. Rådet for Socialt Udsatte 2013). At vi så alligevel besluttede os for at lade denne person være vores gatekeeper i kontakten til de unge hjemløse, skyldes dels, at personen forsikrede os om, at hendes relation til de unge hjemløse fungerede godt, og at de unge ikke betragtede hende som en repræsentant fra kommunen. Dels begrundedes denne beslutning med, at dette var den mulighed, som vi havde på daværende tidspunkt, og at der på grund af et rent tidsmæssigt pres skulle ske noget.

Igennem denne kontakt lykkedes det os at få en aftale med to unge fra Herberget Rådmandsgade 60, også kaldet for RG60²¹. RG60 havde vi selv forsøgt at kontakte med henblik på et muligt samarbejde, men uden at få noget svar tilbage. Via vores gatekeeper, medarbejderen fra projekt ”Ung i gang”, lykkedes det alligevel at få adgang hertil og få arrangeret to interviewaftaler.

Da vi mødte op til aftalen på RG60, var det kun den ene af de to unge, som vi havde en aftale med, der dukkede op, og som vi gennemførte et interview med. Den anden sov fortsat og dukkede ikke op til aftalen. Denne udfordring, i forhold til at indgå aftaler med de unge, oplevede vi flere gange. Udfordringen kunne eventuelt afspejle noget om, at deres dagligdag bærer præg af en vis omskiftelighed, hvilket ligeledes kunne være en af forklaringerne på, at vi oplevede så store besværligheder med at etablere kontakt.

Derudover fik vi igennem Facebook kontakt til to unge, som tidligere havde været hjemløse. Vi havde til at starte med en indledende samtale med den ene med henblik på en yderligere indføring i felten samt for at undersøge, om denne person eventuelt havde mulighed for at hjælpe os i kontakt med andre aktuelle unge hjemløse. Det viste sig, at hun nu var en del af et værested kaldet XXX²², der blandt andet tilbyder anonym rådgivning og fælles aktiviteter til udsatte unge, som befinder sig i en situation, der kan betegnes som værende hjemløs. Da XXX er et anonymt tilbud, havde hun ikke mulighed for at videreformidle kontakt til nogen af de unge. Hun ville dog gerne

---

²¹ RG60 fungerer som et nødhjælp og en boform for unge hjemløse mellem 18 og 30 år, og drives efter servicelovens § 110 (for mere information om RG60 henvises til www.rg60.dk).

²² Af hensyn til anonymisering betegnes værestedet XXX.

dele sin egen historie omkring at være ung hjemløs med os. Vi valgte derfor at lave et egentligt enkelt interview med hende.

Efterfølgende lavede vi ligeledes et enkelt interview med den anden tidligere hjemløse, som vi havde fået kontakt med via Facebook.

På dette tidspunkt, i september 2013, havde vi foretaget tre enkeltinterviews med en aktuel ung hjemløs og to tidligere unge hjemløse. Dog mente vi begge, at den genererede empiri manglede et sidste perspektiv, gerne fra en ung, som aktuelt befandt sig i en situation som værende ung hjemløs. Vores kontakter til felten var på dette tidspunkt brugt op, og vi besluttede os derfor for at forsøge at tage en tur ud på gaden.

3.2.3 På cykel

Formålet med denne tur var på den ene side at hænge nogle opslag op, som vi havde lavet, hvori vi efterlyste tidligere eller nuværende unge hjemløse, der kunne have lyst til at deltage i et interview (Se Bilag 1). Som modkompensation tilbød vi et gavekort til en brunch, hvis de afsatte lidt tid til at tale med os. På den anden side håbede vi, at der under denne tur måske kunne opstå et spontant møde, der kunne udvikle sig til et interview.

Vores hidtidige erfaringer var, at det til tider kan være svært at indgå aftaler med de unge hjemløse, derfor anså vi det som værende fordelagtigt, hvis vi mødte nogen, der kunne være klar på at tale med os med det samme. Vi medbragte kaffe, småkager og cigaretter, hvis vi skulle møde nogen, der ville tale med os. Dette begrundes med, at vi af flere forskellige parter, der beskæftiger sig med denne målgruppe, har fået fortalt, at f.eks. kaffe og cigaretter er rigtig gode og anvendelige kommunikationsmidler. Ligeledes er det vores egen erfaring, at de unge sætter pris på at blive budt noget, og f.eks. en pakke cigaretter er noget, der virkelig bliver sat pris på i deres ofte meget trængte økonomiske situation.

Til feltturen havde vi nøje planlagt en rute (Bilag 2) med fire stop i Københavns Kommune og til sidst et enkelt stop i Frederiksberg Kommune. Disse steder blev udvalgt efter hvor fordelagtige de ville være for os og vores formål, derfor vedrørte udvælgelseskriterierne i hvor høj grad stederne appellerede til gruppen af unge hjemløse. Fælles for alle de steder vi henvendte os var, at vi blev venligt modtaget af medarbejderne. De steder vi besøgte i Københavns Kommune fortalte alle, at de så stadig flere og flere unge hjemløse i deres tilbud, og derfor anså problematikken vedrørende unge hjemløse som et større og større problem. Samtlige steder som vi besøgte, gav os lov til at

hænge vores opslag op, og enkelte steder vil medarbejderne selv henvende sig til nogen af de unge hjemløse, som de troede ville medvirke i et interview.

I den efterfølgende tid modtog vi hverken nogen henvendelser fra nuværende eller tidligere unge hjemløse. Dette bekræftede os igen i, at denne gruppe er utrolig svær at få fat på og komme i kontakt med.

3.2.4 Specialets sidste informant

Eftersom det er tilfældet, at vi ikke modtager nogle henvendelser på vores opslag, begynder vi at indse, at det ikke er muligt at få flere interviewaftaler.

Imidlertid viser der sig en ny uventet mulighed. I forhold til etablering af kontakt til specialets sidste informant kommer den ene af specialets medlemmers ægtefælle pludselig til at fungere som gatekeeper (Jonasson 2012: 65). Denne ægtefælle arbejder på et pædagogiske tilbud for unge, hvormed han har kendskab til, at en tidligere indskrevet ung står i en situation som hjemløs i en alder af 19 år. Ægtefællen tilbyder at tage kontakt til den pågældende unge fyr, hvilket vi takker ja til. I denne situation har vi imidlertid vores forbehold i forhold til, hvorvidt ægtefællens funktion som gatekeeper kan anses som værende problematisk²³. Dette munder ud i et interview.

Ovenstående er overordnet set en beskrivelse af, hvordan vi har forsøgt at komme ind i et konkret felt. Det har været en proces på omkring fem måneder. En proces, der udover ovenstående beskrevne udfordringer, har været præget af adskillige aflyste aftaler, og hvor vi mange gange er gået forgæves. Det lykkedes os samlet set at få kontakt med to tidligere og to nuværende unge hjemløse, hvilket mundede ud i fire kvalitative enkelt interviews. Fælles for de informanter der ender ud med at indgå en aftale med os, er, at der på den ene eller anden måde forefindes en forudgående relation, enten direkte eller gennem en fælles bekendt, der på denne måde binder os sammen. Vi vil i afsnittet *Kritiske overvejelser* reflektere videre over, hvilken betydning dette relationelle element har haft.

I det foregående afsnit har vi forsøgt at give læseren et indblik i, hvilke om- og genveje vi har måtte foretage i den konkrete praksis med hensyn til at etablere kontakt til nogen unge hjemløse. I det kommende afsnit vil dette blive koblet til de konkrete metodiske til- og fravalg, der ligger til grund for den endelige form på dette speciales metodedesign.

---

²³ Dette aspekt vil blive belyst yderligere i afsnittet *Kritiske overvejelser*.

3.3 Del III: Specialets metodedesign

De metodiske overvejelser for indeværende speciale er funderet i en kritisk psykologisk retning. Den ideal typiske kritisk psykologiske forskningsmetoder er som nævnt tidligere repræsenteret af praksisforskningen (Forchhammer 2001: 27). Af flere årsager, som der er begrundet for i det foregående afsnit, har det ikke været muligt at konstruere et sådan praksisfællesskab med en gruppe af unge hjemløse og andre relevante aktører, dvs. et kollektiv af forskere og medforskere (Mørck 1995: 41). Derfor er selve specialets metodedesign sammensat på baggrund af en række bevidste tilvalg, men ligeledes er metodedesignet i høj grad præget af ad hoc tilpasning.

Overordnet set er metodedesignet bestemt med udgangspunkt i begrebet *praksis*. Praksisbegrebet har fået en fremtrædende betydning, da pointen indenfor kritisk psykologi er, at mennesker grundlæggende må forstås igennem deres handlinger, handlinger som altid tager udgangspunkt i en konkret praksis og handlesammenhæng (Højholt & Kousholt 2011: 210). Dette er ligeledes en central pointe i praksisforskningen, og det er på denne måde, at vi har søgt efter rent metodisk at koble specialet til elementer i praksisforskningens principper.

Ifølge Forchhammer må interviewet ligeledes forstås som en handlesammenhæng, som man deltager i på samme måde som i andre handlesammenhæng, hvor samtalen er det centrale middel. (Forchhammer 2001: 28).

Interviewformen er den helt centrale dataindsamlingskilde for indeværende speciale. Vores mål var, at få de unge hjemløses perspektiv på deres situation, og det var derfor meget nærliggende at anvende interviewformen til dette formål. Gennem interviewet var der mulighed for, at belyse de unge hjemløses daglige livsførelse med fokus på de subjektive betydninger og begrundelser samt hvilke handlemuligheder og handlebegrænsninger, som den enkelte unge hjemløse erfarede og oplevede (Forchhammer 2001: 32). I særdeleshed er fokus orienteret omkring at afdække de unge hjemløses interesser og standpunkter ud fra deres perspektiv og ståsted, dvs. ud fra et 1. persons perspektiv (Mørck 1995: 36 & Pedersen 2012a: 70-71), hvilket interviewformen må anses som velegnet til.

Disse aspekter er selvsagt hovedsageligt blevet belyst gennem en primær sproglig kontekst. Som supplement hertil har vi dog vores data fra vores undersøgende feltarbejde. Disse data foreligger hovedsageligt i form af observerende feltnoter (Bilag 5, 6 & 7). Data fra det undersøgende feltarbejde bruges direkte i analysen, men har hovedsageligt dannet baggrund for udarbejdelse af interviewguide. Interviewene, feltarbejdet og den teoretiske ramme danner derfor tilsammen

rammen om den senere analytiske bearbejdning, hvori disse forskellige datakilder vil blive sat i spil og sammenhæng overfor hinanden, en form for triangulering (Pedersen 2012c: 129-130).

I selve forståelsen af de specifikke unge hjemløse som har indvilliget i at lade sig interview, har vi anset dem som værende medforskere²⁴ (Mørck 1995: 41) for tilblivelsen og udviklingen af dette speciale. De unge hjemløse har hver især bidraget med væsentlig og betydningsfuld viden fra hvert deres ståsted og perspektiv, og har på denne måde deltaget i forskningsprocessen om end på et mindre omfattende niveau, end vi oprindeligt havde forestillet os.

Interviewformen rummer endvidere ligeledes nogle begrænsninger (Forchhammer 2001: 32). Disse begrænsninger har for indeværende speciales vedkommende været, at interviewsituation har været en lokal og tidsmæssigt afgrænset situation, hvoraf det kan udsiges at være vanskeligt at forbinde interviewsituationen med andre relevante handlesammenhænge. Denne begrænsning vil der dog i den senere analytiske bearbejdning arbejdes efter at mindske.

---

²⁴ Betegnelsen medforsker og informant bruges synonymt i indeværende speciale.

3.3.1 Begrundelse for forløbsanalyse

Da det viser sig at være en mulighed, at få kontakt til to tidligere hjemløse, og da deres fortællinger bærer præg af en efterrefleksion, finder vi det interessant og relevant at lave en analyse, der bærer præg af at være en forløbsanalyse. Som beskrevet indledningsvist i dette metode afsnit var det af flere forskellige årsager ikke muligt for os, at følge nogen unge hjemløse over en længere periode eller at få nogle yderligere interviewaftaler. Ved at interviewe både aktuelle unge hjemløse og tidligere unge hjemløse og på denne måde både få aktuelle og efterrefleksioner er hensigten, at skabe en forløbsanalyse der kan give en mere nuanceret forståelse af, hvordan den daglige livsførelse som ung hjemløs både opleves her og nu og over tid.

3.3.2 Interviewguide

Som forberedelse til udførelsen af interviewene udarbejdede vi to interviewguides, henholdsvis en til de tidligere og en til de aktuelle hjemløse (Bilag 3 & 4). Disse interviewguides tog udgangspunkt i de forskningsspørgsmål og centrale temaer, som vi ønskede at få belyst. Helt overordnet bevæger spørgeguiderne sig indenfor to temaer; *'Daglig livsførelse som ung hjemløs'* samt *'Muligheder og begrænsninger for sundhed og sundhedsfremme i livet som ung hjemløs'*.

Formen på interviewguiderne tager afsæt i Kvale og Brinkmanns forståelse af et kvalitativt semi-struktureret interview, hvori interviewguiden hverken blot fremstår som en åben hverdagssamtale, men ej heller som et lukket spørgeskema (Kvale & Brinkmann 2008: 45). På denne måde var hensigten med interviewguiderne, at de ved hjælp af nogle forudbestemte spørgsmål skulle åbne op for, at informanterne kom med deres egne beskrivelser fra deres daglige livsførelse.

Endvidere indeholdt interviewguiderne en introducerende tekst til det overordnede formål med interviewet, hvilket blev gentaget ved hvert interview. Denne introducerende tekst indeholdt information om os, formålet med specialet, forhold vedrørende anonymisering, oplysning om hvem der stillede spørgsmålene og information om at interviewet blev optaget (Bilag 3 & 4).

Ved at starte interviewsituationen med denne introducerende tekst var det dels hensigten at anspore informanten om det konkrete formål, men ligeledes for at mindske eventuel nervøsitet. At anvende en sådan introducerende tekst betegner Kvale og Brinkmann som en *briefing* (Kvale & Brinkmann 2008: 149). Denne briefing fulgte vi ligeledes op med en *debriefing* efter interviewets afslutning for på denne måde at samle op hele interviewet samt for at sikre, at informanten ikke sad tilbage med yderligere kommentarer (ibid.).

Interviewguiderne anså vi endvidere som dynamisk, hvilket betød, at vi evaluerede på dem efter hvert endt interview, for at sikre at eventuel ny viden om væsentlige aspekter vedrørende den daglige livsførelse som ung hjemløs blev inkluderet. Dette kom blandt andet til at betyde, at vi afskar os fra at spørge ind til forhold der relaterede sig til fortiden²⁵.

3.3.3 Transskribering

De 4 interview, der bliver bearbejdet og analyseret i indeværende speciale, har vi med henblik på at kunne dokumentere og senere analysere, optaget på vores mobiltelefoner. Allerede ved denne transformation sker der tab ved f.eks. ikke at have indblik i kropssprog, socialt samspil osv., perspektiver som der må rettes en vis opmærksomhed mod (Kvale & Brinkmann 2009: 200).

At transskribere betyder at transformere, i dette tilfælde tale til skriftsprog. I denne proces må man igen være opmærksom på at der kan ske yderligere tab af data, så som stemmeleje og tempo der ikke fremgår af transskriptionen. Dette kan ikke undgås, at der sker disse tab, men ved at være opmærksom på ovenstående har vi bestræbt os på at have mest mulig opmærksomhed på processen på følgende måde: I selve interviewsituationen har den ene af os, der ikke stod for interviewet, nedskrevet opmærksomhedspunkter blandt andet omhandlende ydre omgivelser, stemning osv.. Disse beskrivelser vil være en del af den præsentation, der senere er i forhold til vores informanter og de konkrete interviewsituationer. For at skabe mest mulig sproglig ensrettethed i de fire interview har vi valgt, at det er den samme person, der har transskriberet alle fire interview. Vi har valgt at medtage gentagelser, pauser m.v. for at få så mange dimensioner med som muligt (Kvale & Brinkmann 2009: 203).

Da der i interviewene kom mange følsomme oplysninger frem både omhandlende selve informanterne, men også omhandlende andre personer har vi valgt at anonymisere alle, der bliver nævnt. Vi har derfor givet vores informanter andre navne og vil beskrive de andre personer, der bliver nævnt i interviewene med et enkelt tilfældig udvalgt bogstav (Kvale & Brinkmann 2009: 91-92).

---

²⁵ Dette bliver yderligere uddybet i afsnittet *Etiske overvejelser*.

3.3.4 Forskerposition

Vi har forsøgt at fremstå som subjekter ved åbent at fremlægge vores interesser og standpunkter, blandt andet ved at fremlægge vores egne refleksioner og tanker omkring området unge hjemløse (Mørck 1995: 36). Derudover har vores generelle tilgang til dette område båret præg af en ydmyghed og respekt, eftersom vi har været bevidste omkring vores position som 'uvidende' set i forhold til vores medforskere (Højholt & Kousholt 2011: 95).

Forskerpositionen og dermed forskerperspektivet anses indenfor kritisk psykologi som værende situeret, hvilket betyder, at forskerperspektivet udvikles fra konkrete positioner og bestemte steder (Pedersen 2004: 317). På denne måde bliver forskerperspektivet ikke et privilegeret eller ophøjet perspektiv på bekostning af de reelt udforskedes perspektiv. Derimod anses forskerperspektivet blot som et af flere perspektiver, der på samme måde som medforskernes perspektiver er partielt, historisk og kulturelt grundet (ibid.).

Dette skaber den konkrete betydning i indeværende speciale, at vi som forskere tager afstand fra at ophøje vores egne forståelser, men snarere stræber efter, at inkludere et flertal af stemmer. Denne øvelse kan ses som en kontinuerlig opgave og udfordring gennem hele denne specialeproces, hvor denne forskerposition dog særligt må stå sin prøve i den analytiske bearbejdning af empirien.

3.4 Kritiske overvejelser

Specialets kritiske overvejelser omhandler de to tidligere hjemløse og den ene nuværende hjemløse. I forhold til de to tidligere hjemløse har den ene af specialets medlemmer for cirka fem år siden arbejdet med de to unge i et pædagogisk tilbud, men har siden da ikke haft kontakt med dem. Begge de unges tid som hjemløs finder sted lige inden at de ankommer til dette pædagogiske tilbud. I forhold til den ene nuværende hjemløse, har den ene af specialets medlemmers ægtefælle fungeret som gatekeeper i relation til at etablere kontakt til pågældende. Fælles for ovenstående er, at der imellem kontakten til de pågældende unge har været en person, der har fungeret som gatekeeper (Jonasson 2012: 65), hvilket man endvidere kan diskutere, hvorvidt har været fordelagtig eller ej.

Dette begrundes med, at i sådanne tilfælde må det overvejes, hvorvidt det forudgående relationelle element har været mulighedsskabende eller begrænsende for selve interviewsituationen. Hvilken position er informanterne blevet sat i ved selve henvendelsen? Har de været i en position, hvor det

reelt har været muligt for dem at afvise at deltage i et interview eller har de oplevet dette, som noget de burde gøre eller var forpligtiget til at gøre qua relationen? Og hvordan har dette relationelle kendskab influeret på selve interviewsituation, og hvilke fordele og ulemper er indlejret heri?

Overordnet set er disse spørgsmål noget, som vi kontinuerligt har diskuteret og reflekteret. På baggrund af dette er det blevet tydeligt, at foruden disse kontakter, havde det ikke lykkedes os at få kontakt med de unge hjemløse. Hvad peger dette så hen imod? Det fortæller os, hvor vigtig en forudgående, legitim og accepteret relation er i henhold til at etablere kontakt til denne gruppe af unge mennesker. Langt hen af vejen er der flere aspekter, der tyder på, at denne relation må anses som værende meget betydningsfuld. Dette er f.eks. blevet udtrykt at vores informant Kevin:

”Jamen, det er også fordi jeg kender J, men hvis, men hvis det havde været noget helt andet, så havde jeg nok ikke engang mødt op, det havde jeg nok ikke haft tid til, så havde jeg bare skulle lave et eller andet” (Kevin: l. 155-157).

Kevin giver i dette citat udtryk for, at havde der ikke været en forudgående relation, en gatekeeper, så havde han formentlig ikke mødt op til interviewet. På denne måde kunne det forudgående relationelle element anses som mulighedsskabende og en styrke.

På den anden side kan den selvsamme relation anses som værende begrænsende. Dette begrundes med, at der kan have været visse forventninger eller fortielser både fra informanternes side, men som ligeledes kan have gjort sig gældende for os som interviewere. Dette element kan man dog diskutere, hvorvidt er et alment træk ved interviewsituation generelt set (Kvale & Brinkmann 2009: 148-149). Dog var vores oplevelse i denne forbindelse, at fælles for informanterne var, at de gav udtryk for, at det havde været en god oplevelse at blive interviewet, og på denne måde givet mulighed for, at fortælle om sin egen situation. Dette element omhandler ifølge Kvale og Brinkmann:

”(...) at det er en almindelig erfaring efter forskningsinterview, at interviewpersonerne har oplevet interviewet som en ægte berigelse, har nydt at kunne tale frit med en opmærksom tilhører og sommetider har fået ny indsigt i betydningsfulde temaer i deres livsverden” (Kvale & Brinkmann 2009: 149).

At de unge er blevet givet mulighed for at fortælle om deres liv, med vores fulde opmærksomhed, kan derfor ses som en berigelse. I forlængelse heraf er det ligeledes væsentligt at nævne på hvilken måde, selve interviewformen også har bidraget hertil. Ved anvendelsen af det kvalitative semi-strukturerede interview har informanten en betydelig mulighed for, at definere situation samt at

tale om hvad der for den enkelte fremstår mest betydningsfuldt. Havde vi valgt en mere lukket interviewform, er det ikke sikkert, at interviewet på samme måde kunne anses som berigende.

Endvidere giver flere af informanterne udtryk for, at det for dem har været betydningsfuldt, at få mulighed for, at komme til orde og på denne måde eventuelt få skabt debat om emnet. Som Kevin udtrykker det: *"Det kan godt være, at man var heldig, at der var nogen der gad og høre om det"* (Kevin: l. 305).

Ydermere har vi fordelt arbejdet omkring den analytiske bearbejdning af empirien på en sådan måde, at interviewene med de to tidligere hjemløse er blevet analyseret af det gruppemedlem, der ikke har haft et forudgående kendskab og relation til disse informanter. Dette er valgt blandt andet for at reducere risikoen for indforståetheder.

3.5 Etiske overvejelser

I forhold til at gennemføre interviewene havde vi mange etiske overvejelser. Det stod hurtigt klart for os, igennem vores feltarbejde, at størstedelen af de unge havde nogle meget voldsomme, følelsesladede historier. Vi overvejede på denne baggrund, om hvorvidt det var forsvarligt og relevant at lade dem fortælle disse historier til os. Da projektets fokus er deres oplevelse af deres daglige livsførelse som hjemløs i deres aktuelle situation med yderligere fokus på deres handlemuligheder fremadrettet, udformede vi spørgeguiderne så vi kun spurgte til deres nuværende og tidligere situation som hjemløs og deres fremtid. På denne måde undlod vi at spørge ind til følelsesladede historier fra tidligere i deres liv. Der var dog flere af dem, der selv kom ind på historier fra bl.a. deres barndom, men vi vurderede, at ved at de selv kom ind på emnerne, pressede vi dem ikke ud i refleksioner, de kunne have svært ved at rumme.

Ydermere stod det hurtigt klart for os, at det at sove på en bekendts sofa ikke blot er en venskabelig eller medmenneskelig gestus, men ligeledes er en ydelse, der fordrer en vis betaling. Dette perspektiv afgrænsede vi os ligeledes fra at spørge yderligere ind til, eftersom at dette element fremstod særlig ømfindtligt.

En anden etisk overvejelse omhandler psykiatriske- og misbrugsproblematikker. Som nævnt indledningsvist er dette nogle problematikker, der ofte er forbundet til denne gruppe af unge. I vores spørgeguider er der ikke nogle specifikke spørgsmål omhandlende disse problemstillinger. Dette er bl.a. gjort ud fra overvejelser omhandlende, at dette også kunne være et sårbart område

for den unge, som vi deraf ikke var interesseret i at presse den unge til at fortælle om. I særdeleshed i to af interviewene får vi en del oplysninger om både deres forbrug²⁶ af hash, men også om deres oplevelse af at være blevet diagnosticeret eller forsøgt udredt. Dette foregik dog på en måde, hvor den unge selv kom ind på disse emner og vi var ligeledes meget bevidste om, hvordan vi spurgte videre ind til emnet, hvilket bevirkede, at det ikke virkede upassende eller grænseoverskridende at tale om.

En tredje etisk overvejelse omhandler, hvordan der umiddelbart kunne være tale om forskellige interesser og mål for interviewet, fra på den ene side os som forskere og på den anden side de unge hjemløse. Vores formål, som forskere, har været at høre de unges perspektiv på deres livssituation. De unges formål fremstår derimod mere komplekst.

Som nævnt tidligere havde vi en oplevelse af, at de unge fandt det betydningsfuldt at fortælle om deres situation. Dog var der forskellige aspekter i forbindelse med kontakten til dem, der kunne tyde på en delt anden interesse og mål.

Da der tidligere har været en kontakt og relation imellem de to tidligere hjemløse og den ene af specialets medlemmer, kunne der ligge et etisk aspekt i, om de på nogen måde har følt sig presset af denne tidligere relation til at deltage i et interview. Yderligere foregik der i forbindelse med hvert interview en form for betaling, enten i form af mad og drikke og en gang i form af direkte kontant betaling, hvilket ligeledes kan have ligget til grund for deres motivation for at medvirke, i deres umiddelbart økonomisk pressede situation.

Ovenstående faktorer kan på hver sin måde have haft betydning for, hvad de unge har fortalt os og hvad de har fortiet. Dette anser vi dog som en generel præmis ved al forskning, en præmis, som vi løbende forholder os til.

---

²⁶ Vi anvender betegnelsen *forbrug* fremfor *misbrug*, da vi ikke ønsker at være dommere over de unges liv og livsførelse, og dermed vurderende i forhold til brug og omfang af euforiserende stoffer.

4 Specialets teoretiske perspektiv

Kritisk Psykologi startede som teoretisk retning fra midten af 1960'erne. Den opstod som opposition til andre psykologiske retninger, f.eks. psykoanalysen og behaviorismen, som på daværende tidspunkt var de mest fremherskende. Udviklingen af den kritiske psykologi startede i Vest-Berlin ved Freie Universität, hvor en af hovedpersonerne i denne udvikling var Klaus Holzkamp. Der har ligeledes været en betydelig udvikling af kritisk psykologi i Danmark, hvor særligt Ole Dreier har stået i spidsen for et forskningsfællesskab ved Københavns Universitet (Jartoft 1996: 182).

Kritisk psykologi bygger på en historisk dialektisk-materialistisk forståelse og trækker desuden på den kulturhistoriske skole, herunder bl.a. Leontjev (Jartoft 1996: 182).

Den dialektisk-materialistiske måde at tænke på er meget grundlæggende for kritisk psykologi. Dialektisk-materialisme vil sige, at verden og mennesket gensidigt virker ind på hinanden, og netop dette vekselvirkende forhold bevirker forandring (Jartoft 1996: 182). Det er på denne måde et konstant dobbeltforhold, hvor mennesket er med til at skabe dets livsvilkår, men også er underkastet dem, i og med at de også er samfundsskabte (Kristensen 2006: 38). Dette resulterer i, at man fra dette ståsted har et menneskesyn, hvor man anser mennesket som et handlende subjekt, der handler i forhold til dets samfundsmæssige betingelser, men også er underlagt dem (Mørck 1995: 35).

Kritisk psykologi bliver benævnt som et subjektvidenskabeligt paradigme (Jartoft 1996: 182). Dette begrundes med, at det er en videnskabelig, teoretisk retning, der hviler på subjektets eget standpunkt, ståsted og perspektiv mere detaljeret, ud fra hvordan subjektet erfarer og forholder sig til sin verden. Ifølge Dreier skaber dette perspektiv den konkrete betydning, at "*en subjektvidenskabelig psykologisk teori fra et 1. persons standpunkt må indbygge en 1. persons stillingtagen til dens analyser*" (Dreier 1993: 14). Det subjektvidenskabelige udgangspunkt fremhæver subjektets tolkning af sit liv samt de praksisser, det befinder sig i, som værende det vigtigste.

4.1 Daglig livsførelse og livsførelsesøkonomi

I dette afsnit vil begrebet daglig livsførelse blive belyst. Denne belysning tager hovedsageligt udgangspunkt i tekster af Klaus Holzkamp (Holzkamp 1998), Ole Dreier (Dreier 1999, Forord i Holzkamp 1998 af Dreier) og Kasper A. Kristensen²⁷ (2006).

Daglig livsførelse er et centralt begreb inden for kritisk psykologi. Begrebet er udviklet af Klaus Holzkamp. Holzkamp havde igennem længere tid været optaget af at vise, hvordan den metodiske tilgang i de daværende psykologiske hovedstrømninger kunne anses at stå i vejen for at give et reelt indblik i subjekternes daglige liv og den kompleksitet, der forefindes heri (Forord i Holzkamp 1998 af Dreier: 4). Dette begrundes med, at den psykologiske forskning hovedsageligt foregik inden for rammerne af forskellige isolerede situationer (ibid.). I kontrast til disse psykologiske hovedstrømninger udvikler Holzkamp begrebet daglig livsførelse. Indlejret i dette begreb er en forståelse af, at psykologiske teorier og metoder må beskæftige sig med den enkeltes daglige liv, da det er i denne daglige livsførelse, at den enkelte tilskriver forskellige forhold betydning og relevans. Hvis psykologien kun er optaget af at udvikle viden inden for isolerede, kontrollerede settings, bliver det ifølge Holzkamp vanskeligt at overføre denne viden til almindelige dagligdags situationer (Forord i Holzkamp 1998 af Dreier: 4).

Ved at anvende begrebet daglig livsførelse er hensigten at åbne op for at udvikle et mere nuanceret billede af den kompleksitet og de facetter, der indgår i den enkeltes liv, eftersom den enkelte studeres i og på tværs af forskellige daglige handlesammenhænge.

Det enkelte individ indgår i mange forskellige handlesammenhænge; man kan sige, at vores liv er organiseret i handlesammenhænge (Forchhammer 2001: 25). Disse handlesammenhænge er mere eller mindre forbundne og afgrænsede fra hinanden, og individet må hele tiden forholde sig og afveje sin deltagelse i disse forskellige handlesammenhænge. Holzkamp udtrykker dette ovenstående aspekt som ” (...) *et arrangement af arrangementerne*” (Holzkamp 1998: 9). Dvs. at selve organiseringen af den daglige livsførelse finder sted ved, at den enkelte aktivt integrerer forskellige krav og forventninger i den daglige livsførelse og på denne måde arrangerer og prioriterer forløbet af den daglige livsførelse (ibid.).

---

²⁷ Kasper A. Kristensen er adjunkt på Roskilde Universitet ved Sundhedsfremme/Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning (RUC 2014b).

I og med, at det enkelte subjekt deltager i mange forskellige handlesammenhænge og på denne måde fører et sammensat dagligliv, må subjektet gøre noget særligt for at få sin tilværelse til at hænge sammen (Dreier 1999: 81). Dette særlige arbejde kaldes daglig livsførelse.

Den daglige livsførelse er karakteriseret af rutiner og gentagelser. Det at have oparbejdede rutiner i sin hverdagsliv er med til at aflaste os og få orden på det, vi dagligt skal gøre; at opretholde et regelmæssigt dagligt liv (Forord i Holzkamp 1998 af Dreier: 4 & Kristensen 2006: 43). Den daglige livsførelse får på sin vis karakter af en cyklisk repetition, hvor de faste dagligt forekommende aktiviteter indpasses og gentages (Kristensen 2006: 44). Denne cykliske repetition, som er med til at opretholde det daglige liv, aflaster ligeledes subjektet og frigiver tid og mulighed for at have fokus på de områder i sit liv, man er særligt optaget af, eller som fremstår særligt vigtige for en. Holzkamp udtrykker dette aspekt som følgende:

*”Men på handleplanet må jeg selv sørge for at regulere reproduktionen af mit eget liv, til forskel fra subhumane levende væsener hvis biologiske udrustning i mere eller mindre stor udstrækning befrier dem herfra. Således må jeg også sørge for, at det ikke **systematisk overbebyrder** mig og afholder mig fra mit ”egentlige liv”. Det er netop her, funktionaliteten ved at indlade mig på den elementære cykliske organisation af min daglige livsførelse ligger begrundet. Det aflaster mig jo fra hver eneste gang igen at måtte uddrage præmisser fra de givne betydningsanordninger og danne handleforsæt i forhold til dem for at kunne begrunde mine handlinger. Og det bliver ligeledes overflødigt for mig hver eneste gang igen at måtte afklare, om disse handleforsæt og handlinger faktisk er i min interesse” (Holzkamp 1998: 28).*

På denne måde kan man også beskrive den daglige livsførelse som en slags "basis" i sit liv. Den daglige livsførelse er ikke hele livet, men er det, der holder livet sammen, og som medvirker til at skabe en aflastende rutine i det daglige liv. Ifølge Kristensen fremhæver Holzkamp, ”(...) at den daglige livsførelse ikke kan være ’hele livet’ for subjektet, den er en ’basis’, og ’den holder ryggen fri’ til at beskæftige sig med de aktiviteter, som subjektet egentligt er optaget af” (Kristensen 2006: 44). De aktiviteter, som subjektet egentligt er optaget af, udgøres af betydningsfulde projekter og opgaver, som ”(...) subjektet er parat til at belaste sig selv med, som det vil kæmpe for og prøve af i sit liv” (ibid.) – disse aktiviteter hører til det, som Holzkamp betegner "det egentlige liv" (ibid.). De aktiviteter, som knytter sig an til det egentlige liv, er fortsat en del af den samme struktur, der udgør den daglige livsførelse (ibid.).

I forhold til nærværende speciale stiller vi os kritiske over for den måde, hvorpå Holzkamp på den ene side adskiller det *egentlige liv* og den *daglige livsførelse* og på den anden side, hvordan det egentlige liv bliver fremstillet som mere værdifuldt. Forstået sådan at dette er noget, subjektet er

mere optaget af, samt som noget, der på sin vis er adskilt fra den daglige livsførelse og dermed fremstår som en selvstændig proces (Kristensen 2006: 51). Netop disse elementer mener vi, at der kan sættes spørgsmålstegn ved²⁸. Vi indtager derimod en position, hvori der er indlejret en forståelse af, at en adskillelse af de to begreber ikke er så ligetil, og at den daglige livsførelse for det enkelte subjekt fremstår lige så betydningsfuldt som det egentlige liv. Ligeledes vurderer vi, at det egentlige liv er en del af den daglige livsførelse, hvilket ligeledes skaber den betydning, at vi betragter livsførelsen som knyttet til forskellige tidsskalaer, forløb og sociale rytmer (Kristensen 2006: 55). Vi vil derimod benytte begrebet det egentlige liv til at påpege, at der for nogle af de unge hjemløse opstår mulighed i deres liv for at handle ud over den daglige livsførelse og på denne måde opnå at handle på flere forskellige niveauer, hvilket kunne anses som betydningsfuldt. Det betydningsfulde beror dog ikke på, at den ene handling ses mere væsentlig end den anden, men det kunne tyde på, at der skabes øget handlemulighed, når de unge handler ud over den daglige livsførelse.

Det at indgå i mange forskellige kontekster og handlesammenhænge er med til at berige og skabe variation i det daglige liv. Men det medfører også kontraster, dilemmaer og modsigelser i subjektets tilværelse at være en del af flere forskellige handlesammenhænge (Dreier 1999: 82). Disse forskellige krav og kontraster gør det nødvendigt at udvikle en daglig livsførelse, for at subjektets tilværelse ikke falder sammen (Forord i Holzkamp 1998 af Dreier: 4). Det handler dog ikke om at få denne sammensatte tilværelse til at blive en homogen enhed, men mere at skabe nogle prioriteringer, forbindelser og indordninger, der kan udvikle sig til en særlig livsførelse for det enkelte subjekt indeholdende særlige muligheder og betydninger tilknyttet de enkelte kontekster (Dreier 1999: 82).

Livsførelse er en foranderlig struktur med en form for rettetthed i subjektets tilværelse (Dreier 1999: 83). Denne foranderlighed sker ikke af sig selv, og subjektet er altid selv aktiv i forhold til den daglige livsførelse. Holzkamp skriver, at "*(...) individet med sin livsførelse altid råder over bestemte 'frihedsgrader'*" (Holzkamp 1998: 9). I denne sammenhæng er det dog væsentligt at fremhæve, at subjektet også altid er underlagt forskellige ydre krav fra forskellige livsområder, arbejde, familie, venner, osv., men også forskellige overordnede samfundsmæssige krav. På denne måde bliver det en flerdimensionel proces at opretholde den daglige livsførelse. På den ene side påvirkes denne proces af ens egen aktive handling og på den anden side af ydre krav fra forskellige

---

²⁸ Vi er bl.a. inspireret af den måde hvorpå Kristensen forsøger at integrere elementerne ved at sammentænke livsførelsens synkrone og diakrone skala (se bl.a. Kristensen 2006: 50-55)

handlesammenhænge, som ofte indeholder forskelligartede krav og sjældent er umiddelbart forenelige (Holzkamp 1998: 9).

I den måde, hvorpå Holzkamp definerer den daglige livsførelse, fremkommer der en forståelse af, at det er i kraft af de rutinerede handlinger, at den daglige livsførelse bliver mulig. Dette skaber den betydning, at uden rutinerne er det ikke muligt at føre et dagligliv, hvilket ligeledes skaber en form for normativitet og forståelse af det gode liv som værende et liv, der er bygget op omkring rutiner. Dette perspektiv fremstår problematisk i sammenhæng med dette speciale, eftersom de unge hjemløses daglige livsførelse snarere er betegnet af mangel på rutiner og derimod mere er kendetegnet ved ad hoc-løsninger og -handling. Hvis vi udelukkende anvendte Holzkamps forståelse og definition af den daglige livsførelse, ses der en risiko for, at vi i udtalt grad ville devaluere de unges livsførelse og dermed afskære dem mulighed for udvikling og handling i eget liv. Med denne begrundelse vælger vi at bløde op for begrebet ved at forstå den daglige livsførelse som en måde, man bruger sin dagligdag på, og inden for denne ramme er der noget der rutineres. En sådan udvidelse af begrebet ses blandt andet hos Kasper Kristensen (2006), hvorfor vi læner os op ad denne. Kristensen foreslår at se på livsførelsen:

"(...) som en type af handlinger, som subjektet både skaber sig et dagligliv fra, men også orienterer dagliglivet mod sine subjektive muligheder i livsløbets mere udstrakte forløb og længdesnit. Det omfatter ikke alene rutiniseringer af handlingsforløb. En sådan konception åbner op for en række handlinger, der har orienterende og foregribende begrundelser i forhold til livets forløb" (Kristensen 2006: 47).

Daglig livsførelse er for dette speciale et meget centralt begreb. Ved hjælp af dette begreb er formålet at opnå en forståelse af, hvordan de unge hjemløse forholder sig til deres daglige liv og derigennem skabe en åbning for at forstå den kompleksitet og de facetter, der præger de unges liv. Dette perspektiv anser vi som værende centralt i forhold til udviklingen af sundhedsfremme målrettet unge hjemløse, der har fokus på at åbne op for øget handlemuligheder.

4.2 Livssammenhæng

Vi er blevet inspireret af Kasper A. Kristensens (Kristensen 2006) videreudvikling af begrebet daglig livsførelse. I hans ph.d. omhandlende hjemløse gadesovere oplevede han, at begreberne hverdagsliv og daglig livsførelse ikke var tilstrækkelige til at analysere hans datamateriale, og han udviklede på baggrund heraf begrebet *livssammenhæng*. Han oplevede i mødet med sine

informanter, hjemløse gadesovere, at handlinger ikke alene er situationsbetinget respons på omgivelserne, men snarere refererer til en større sammenhæng i livet, som ikke kan fanges i den konkrete situation og dermed med begrebet daglig livsførelse (Kristensen 2006: 57). Han oplevede en udvidet betydnings- og begrundelsessammenhæng i forhold til deres aktuelle handlinger, som ikke kunne forklares ud fra deres aktuelle situation, men derimod ud fra deres *livssammenhæng*.

Livssammenhæng er historisk forankret og går ud over dagliglivets lokaliteter og situationer (Kristensen 2006: 58). Det er den sammenhæng, der er opstået igennem hele vores liv med de betingelser, oplevelser, relationer og ressourcer, der har været mulige for det enkelte subjekt i de enkelte situationer.

Livssammenhængsbegrebet med fokus på hele livet som betingelsesgrundlag er anvendeligt i forhold til at tydeliggøre de unge hjemløses ofte komplekse og kaotiske liv over tid. I forbindelse med mødet, samtalerne og interviewene med vores informanter oplevede vi ligeledes i høj grad, at deres fortællinger omkring deres situation som hjemløs indeholdt fortællinger af mange forskellige dimensioner. Disse fortællinger omhandlede deres liv her og nu, deres fremtid, men i særdeleshed også deres fortid, og hvilken betydning denne fortid har for deres situation som hjemløs.

4.3 Handlesammenhæng

Inden for den kritiske psykologi er der flere fremtrædende begreber; i dette afsnit vil begrebet handlesammenhæng²⁹ blive belyst.

En grundlæggende opfattelse af mennesket i den kritiske psykologi er, at mennesket betragtes som *deltager* i en samfundsmæssig praksis (Dreier 1999: 78). Deltagelse er ligeledes et centralt begreb, som henviser til en forståelse af mennesket som værende medlem af og medbestemmende over de samfundsmæssige handlesammenhænge, som den pågældende indgår og tager del i (Dreier 1993: 63). Deltagelsen er ifølge Dreier ” (...) *objektivt forhåndsstruktureret ud fra min forhåndenværende handlesammenhængs struktur af handlemuligheder, specificeret på min særlige position heri*” (Dreier 1993: 63). Dette betyder, at den enkeltes handlesammenhæng implicerer forskellige handlemuligheder og handlebegrænsninger afhængig af, hvilken position det enkelte menneske indtager i en konkret handlesammenhæng. Dette skaber ligeledes en betydning

---

²⁹ Hos Dreier anvendes begreber *handlesammenhæng* og *handlekontekst* synonymt for den samme betegnelse. Begge begreber vil derfor blive anvendt, dog hovedsageligt handlesammenhæng, det er dog væsentligt at pointere, at begreberne indeholder den samme indholdsmæssige forståelse (se bl.a. Dreier 1999 & Dreier 1993).

for, hvilken deltagelse der er mulig i en given handlesammenhæng. Hermed bliver det tydeligere, at hver handlesammenhæng karakteriserer noget *forskelligartet* (Dreier 1993: 67), hvoraf denne forskelligartethed netop referer til, at handlesammenhængen bl.a. udgør forskellige handlemuligheder og handlebegrænsninger, som bidrager til subjektets muligheder for deltagelse (Dreier 1993: 67).

I Dreiers tekst *Læring som ændring af personlig deltagelse i sociale kontekster* (Dreier 1999) definerer han en handlesammenhæng, som ” (...) *en samfundsmæssig arrangeret socio-materiel enhed på en særlig lokalitet og for bestemte, mere eller mindre skarpt afgrænsede medlemmers deltagelse i dele af samfundslivet*” (Dreier 1999: 79).

Handlesammenhænge bliver herved til noget, som mennesket gennem sin deltagelse indgår og bevæger sig rundt i. Af ovenstående citat fremkommer endvidere en forståelse af, at deltagelsen i en konkret handlesammenhæng forudsætter en vis grad af forbundethed eller tilhørsforhold til handlesammenhængen. Dette eventuelle tilhørsforhold opnås f.eks. ved at være elev i 6. klasse på en given skole, at være en del af en familie, m.v.

Tilhørsforholdet til en given handlesammenhæng rummer en dimension af henholdsvis inklusions- og eksklusionsmekanismer. Hvorvidt en deltager har/får adgang til en handlesammenhæng, afhænger således af, i hvilken grad deltageren anses som en legitim eller illegitim deltager. Forhold, der på denne måde vedrører inklusions- og eksklusionsmekanismer, hænger ifølge Dreier sammen med ” (...) *an act of power and/or an arrangement of privacy, seclusion and intimacy*” (Dreier 2007: 24).

Væsentligt er det dog at bemærke, at handlesammenhængen kun eksisterer, såfremt den reproduceres og udvikles i kraft af de givne deltagers handlinger (Dreier 1999: 79).

Handlesammenhængen forudsætter derfor, at der finder en interaktion sted mellem de forskellige deltagere. Reproduktionen og udvidelsen af en given handlesammenhængs rammer er heraf noget, der ” (...) *bliver fordelt og koordineret mellem medlemmerne i deres virke med og mod hinanden på mere eller mindre problematisk og ulige vis*” (Dreier 1999: 81). Heraf bliver det tydeligere, at en handlesammenhæng består af en form for dobbeltstruktur, hvor handlesammenhængen på den ene side til dels er givet på forhånd, f.eks. i form af nogle objektive forhåndsstrukturerede betingelser. På den anden side kan handlesammenhængen påvirkes og ændres gennem de forskellige deltageres handlinger og indbyrdes relationer (Dreier 1993: 67-68 & Holzkamp 2011, forthcoming: 2).

En handlesammenhæng kan heraf ikke forstås som en statisk enhed, da den i kraft af deltagernes handlinger og indbyrdes relationer kan påvirkes i forskellige grader. Dreier udtrykker dette aspekt som følgende i hans tekst *Psychotherapy in Everyday Life* (Dreier 2007):

”Social contexts may be more or less passing or stable. They may be set up and institutionalized in various, more or less specified ways, as we see in schools, homes, workplaces, and so forth, and a set of more or less definite positions may exist in them” (Dreier 2007: 24).

Handlesammenhængen må heraf betragtes som en mere dynamisk enhed, men som nævnt tidligere en enhed, der i større eller mindre grad består af forskellige objektive forhåndsstrukturerede betingelser.

Et menneskes daglige livsførelse finder sted på tværs af forskellige og varierende handlesammenhæng, dette betyder ligeledes, at handlesammenhænge eksisterer i kraft af hinanden:

”So no context can be understood as if it were an isolated island (...). Contexts must be understood through their links and separations with other contexts in a structure of social practice. They depend on each other in particular ways for their re-production and change, and they refer to each other, sometimes in problematic ways” (Dreier 2007: 26).

Handlesammenhænge bliver herved til noget, der på en og samme tid er adskilt og forbundet med hinanden.

I relation til dette speciale vil begrebet *handlesammenhæng* anvendes med henblik på dels at studere, hvilke handlesammenhænge de unge har adgang til og hvilken position der efterfølgende ses mulig at indtage, dels at se, på hvilken betydning dette har for den måde, hvorpå de unge forholder sig til deres daglige livsførelse. Yderligere vil der i analysen være fokus på, i hvilken grad de unge har mulighed for at bevæge sig rundt i og mellem forskellige handlesammenhænge.

4.3.1 Handling, Handlemuligheder og Handlebegrænsninger

I det foregående afsnit blev der redegjort for begrebet handlesammenhæng. Formålet med dette afsnit er derimod at skabe en større forståelse af, hvilke *handlemuligheder* og *handlebegrænsninger* en given handlesammenhæng indeholder, samt hvordan dette medvirker til at påvirke og modificere subjektets handlen. Forud for denne analytiske fremstilling af begreberne

handlemuligheder og handlebegrænsninger berøres begrebet handleevne kort. Dette er valgt, eftersom forståelsen af handlemuligheder og handlebegrænsninger på sin vis er indlejret i begrebet handleevne. Dog vil begrebet handleevne ikke blive anvendt som analytisk grundbegreb i dette speciale, hvoraf begrundelsen herfor følger i det nedenstående afsnit.

Ifølge Jartoft anses begrebet handleevne som et af de mest centrale grundbegreber inden for kritisk psykologi (Jartoft 1996: 195). Begrebet handleevne referer tilbage til forståelsen af mennesket som medskaber af sine konkrete livsbetingelser i en given social praksis. Dermed skabes en dynamisk og udviklende forståelse af mennesket, hvilket betyder, at mennesket betragtes som langt mere end blot et abstrakt væsen, der skal tilpasse sig et ellers statisk samfund (Jartoft 1996: 196).

En given handlesammenhæng indeholder altid flere forskellige handlemuligheder og handlebegrænsninger, som mennesket herved skal og kan handle i forhold til. Mennesket tillægges herved et potentiale for at råde over og lever under bestemte historiske betingelser (ibid.). Gennem sin deltagelse og handlen i den sociale praksis har mennesket mulighed for at *”modificere bestemte sider ved sine forudsætninger for handlen”* (Dreier 1999: 83). Dette referer til menneskets personlige handleevne (ibid.). Begrebet handleevne kommer herved til at omhandle menneskets mulighed for, gennem deltagelse, at have rådighed over egne livsbetingelser (Jartoft 1996: 196).

På denne måde kan der argumenteres for, at det, der bliver interessant at studere i forhold til, hvordan mennesket handler, er, med hvilke begrundelser mennesket aktivt vælger og prioriterer mellem forskellige handlemuligheder og handlebegrænsninger.

Som analytiske redskaber kan handlemuligheder og handlebegrænsninger på sin vis anses som underbegreber til handleevne. Begreberne kan derfor som sådan ikke adskilles, dog vil anvendelsen af begrebet handleevne blive holdt på et minimum igennem specialet, da vi vurderer, at der ved anvendelsen heraf er en risiko for, at vi får skabt en forståelse og anvendelse af handleevne som noget, der udelukkende vedrører et individuelt anliggende, og dermed ikke i den korrekte forståelse som værende et relationelt begreb som noget, der er forbundet med den konkrete sociale kontekst.

Handlesammenhænge rummer både handlemuligheder og handlebegrænsninger for de enkelte deltagere: *”To participants a context presents a scope of possibilities that are more or less restricted or wide-ranging”* (Dreier 2007:31). På denne måde bliver handlemulighederne og handlebegrænsningerne altid kontekstuelle, hvoraf det ligeledes følger, at forandring af en given handlesammenhæng ligeledes er kontekstuel bestemt (ibid.). Dette forandringsperspektiv af en handlesammenhæng knytter sig an til forståelsen af mennesket som mere end bare en social aktør,

men som værende en *aktiv deltager* i en social praksis (Dreier 1993: 63).

Hermed tillægges mennesket mulighed for at udvide og ændre de eksisterende handlemuligheder og handlebegrænsninger; dette afhænger dog af, i hvilken grad den enkelte har en forståelse for, hvordan disse handlemuligheder og handlebegrænsninger er indrettet³⁰. Den enkelte må heraf forstå, med hvilket formål og for hvem handlesammenhængen er indrettet (Dreier 2007: 32). Dette begrundes med, at netop indretningen af en handlesammenhæng bestemmer, hvilke muligheder, aktiviteter, formål og begrundelser der vægtes og anses som betydningsfulde, og heraf hvilke der ligeledes anses som uvæsentlige og mindre betydningsfulde (ibid.).

Dog er det ikke handlesammenhængen alene, der bestemmer, hvilke muligheder og begrænsninger der er tilgængelige for den enkelte. Dette afhænger ligeledes af, hvilken position den enkelte har mulighed for at indtage i den konkrete handlesammenhæng. Endvidere er det væsentligt at bemærke, at den handling, der finder sted i en handlesammenhæng, er relationelt bestemt mellem de forskellige deltagers lokaliserede og positionerede forhold, og derfor ikke er noget, som udelukkende er op til den enkelte (Dreier 2007: 34). Ligeledes, som nævnt kort ovenfor, rummer hver position forskellige muligheder, formål og begrænsninger, hvilket betyder, at positionen får betydning for, hvad den enkelte bidrager med og anser som væsentligt (Dreier 2007: 32).

Dreier udtrykker dette aspekt som følgende:

”In a context, participants occupy different positions (...). What a person notices and takes into account in a context is highlighted from the vantage point of her positioned participation and concerns in it” (Dreier 2007: 32).

Positionerne rummer en form for erkendelsesledende funktion, som betyder, at den enkeltes position i en handlesammenhæng bliver vejledende for, hvilken handling der vælges. En position og hvordan den vurderes, er individuelt bestemt og dermed ikke noget, der kan generaliseres. Dvs. at det ikke er positionen alene, der bestemmer, hvad den enkelte f.eks. betragter som væsentligt; det afhænger af den enkeltes standpunkt³¹. Dette betyder, at

---

³⁰ På engelsk anvendes ordet *arranged* (Dreier 2007: 32)

³¹ På engelsk anvendes ordet *stance* (Dreier 2007: 44)

"(...) diverse stances can be drawn from a similar position, among other things because everybody occupies multiple, diverse, and intersecting positions in their trajectories of participation in structures of social practice" (Dreier 2007: 44).

Som en foreløbig opsummering på det foregående afsnit kan det siges, at det er blevet tydeligere, at *handling* inden for den kritiske psykologi anses som værende central. Denne handling må dog forstås i en bestemt sammenhæng og som givet på baggrund af bestemte faktorer. Handling finder sted i en konkret handlesammenhæng, som er delvist lokaliseret i sted og tid.

Handlesammenhængen rummer forskellige relationer og positioner. Positionerne bestemmer delvist, hvad der for den enkelte bliver/ikke bliver betydningsfuldt og prioriteret og dermed hvilken handling, der finder sted. Det er dog ikke positionen alene, der bestemmer denne handling, hertil vurderer den enkelte ud fra sit eget personlige standpunkt, hvilken handling der giver bedst mening. Handling kan derfor inden for kritisk psykologi ikke anses eller studeres som et isoleret, statisk fænomen, men derimod som noget, der finder sted lokaliseret, relationelt og på tværs.

Heraf fremkommer det, at for at blive i stand til at forstå, hvorfor personer handler, som de gør, og hvilke begrundelser de tillægger disse handlinger, er der adskillige aspekter, som bør medtænkes. Ifølge Dreier beror et subjekts individuelle handlen på dets subjektive handlegrunde (Dreier 1993: 22), hvilket betyder, at handling må anses som værende subjektivt begrundet. Heraf åbnes der op for muligheden af at undersøge en persons handlinger ved netop at søge efter, med hvilke begrundelser den enkelte beskriver eller argumenterer for sine handlinger. Begrundelsens præmisser:

"(...) hviler på den ene side på subjektets oplevelse af den foreliggende situations betydning, dvs. på dens handlemuligheder sådan som de fremtræder for ham fra hans ståsted. På den anden side hviler de på subjektets oplevede behov og interesser og på hans evner til at forfølge dem i den foreliggende situation" (Dreier 1993: 22).

Dette medfører ligeledes, at den enkeltes begrundelser for sine handlinger formidles gennem eksisterende, lokaliserede, objektive handlemuligheders betydninger. Hvad den enkelte opfatter som betydningsfuldt i en handlesammenhæng, vurderes og begrundes individuelt. Dreier argumenterer for, at denne forståelse sikrer, at den enkelte opfattes som rationelt handlende i forhold til den betydningsstruktur, som den samfundsmæssige verden repræsenterer (Dreier 1993: 24-25).

Af det foregående afsnit er der fremkommet en klar forståelse af, at subjektet inden for kritisk psykologi tillægges et stort potentiale for at handle i forhold til de givne handlemuligheder og handlebegrænsninger. Som afslutning på dette afsnit skal det dog ligeledes nævnes, at Holzkamp peger på, at graden af denne 'handlingsfrihed' afhænger af, i hvor høj grad subjektet oplever at have mulighed for at handle eller ej. Hvis subjektet oplever at stå i en marginaliseret position i en handlesammenhæng, virker dette aspekt ind på de subjektive handlemuligheder:

"The decisive point is that one is subject to conditions over which one has no influence and dependent on allowances that might be taken away again at any time" (Holzkamp 2011, forthcoming: 3).

Denne oplevelse af afhængighed og manglende indflydelse på eget liv medfører endvidere en reduceret mulighed for at handle, hvilket ifølge Holzkamp anses som skadende for den enkeltes subjektivitet. Afhængighedsmomentet må overkommes, førend der ses et potentiale for udvikling i en positiv retning (ibid.).

I nærværende speciale fremstår handling og dermed handlemuligheder og handlebegrænsninger meget centralt, eftersom at vi netop peger på, at handling er en central del af sundhed og sundhedsfremme i forhold til unge hjemløse. I forhold hertil er det interessant at se på, hvilke handlemuligheder og handlebegrænsninger der ses i deres nuværende situation som hjemløse, og hvor der eventuelt ses en åbning i forhold til øget handling og handlemulighed.

4.4 Et kritisk psykologisk sundhedsbegreb

Specialet er som nævnt tidligere et integreret speciale i fagene Psykologi og Sundhedsfremme og Sundhedsstrategier. Følgende afsnit har til formål at uddybe sundhedsbegrebet inden for den kritiske psykologi, som vi tidligere har argumenteret for, hvorfor vi ser anvendelig i relation til unge hjemløse³². Da sundhed i dette speciale uløseligt er forbundet til subjektet mulighed for at handle og dermed også begreberne daglig livsførelse, handlemuligheder, begrænsninger og handlesammenhæng, skal begreberne igennem hele specialet ikke ses som opdelt, men som begreber, der understøtter både den psykologiske og sundhedsmæssige forståelse.

---

³² For yderligere uddybning henvises til afsnittet *En forståelse af sundhed og sundhedsfremme i forhold til hjemløshed*.

Til trods for dette ses det relevant at tydeliggøre, hvordan dette kritiske sundhedsbegreb træder frem, og hvormed sundhedsfremme vil blive forstået, defineret og anvendt i den senere analytiske bearbejdning af det empiriske materiale. Sundhedsbegrebet er hovedsageligt defineret af Ole Dreier (Dreier 2005), hvoraf vi ligeledes læner os op ad denne definition.

I teksten *Sundhedsbegreber i psykosocial praksis* (Dreier 2005) forsøger Dreier at argumentere for et opgør eller brud med den herskende forståelse af både sygdom og sundhed. Dreier argumenterer for, at denne hidtil herskende sundheds- og sygdomsforståelse er individualiserende, hvormed f.eks. ansvaret for sundhed og sygdom udelukkende placeres hos det enkelte individ og dermed negligerer og overser, hvilke livsforhold den enkelte, i et flerdimensionelt tidsperspektiv, har haft mulighed for at råde over og udvikle sig i forhold til (Dreier 2005: 183-185). Dreier udtrykker dette aspekt som følgende:

”Blindheden over for, hvilke muligheder jeg har haft, og hvilke jeg nu har for at overvinde bestemte sundhedsproblemer, fører til, at der ses bort fra mine handlepotentialer og - grunde. Personen forsvinder ud af billedet som subjekt i og for sin udvikling. I stedet pendles der frem og tilbage mellem to polære standpunkter: På den ene side ses min udvikling at være underlagt nogle determinanter, jeg ingen indflydelse har på, så jeg fremstår som offer for dem. På den anden side anses jeg selv for at have været ude om, at det er gået mig sådan. Jeg kunne bare have taget mig sammen og opført mig anderledes, mere ’ansvarligt’ og ’fornuftigt’” (Dreier 2005: 185-186).

I det ovenstående citat kan det anskues, at Dreier tager afstand fra en mere biomedicinsk forståelse af sundhed og sygdom. Den biomedicinske forståelse er hyppigt kritiseret for udelukkende at fokusere på de medicinske og fysiske problemstillinger og derved forglemme at have fokus på, hvilken betydning sociale og samfundsmæssige faktorer skaber for det enkelte menneske (Pedersen m.fl. 2012b: 28). I opposition hertil argumenterer Dreier for, at sundhed og sygdom må tænkes og forstås langt bredere, dvs. at han betragter disse perspektiver ud fra et bredt sundhedsbegreb. Sundhed bliver i Dreiers definition til et spørgsmål om praksis (Dreier 2005: 188).

Ved at betragte sundhed ud fra et praksis orienteret perspektiv bliver det væsentlige i denne sammenhæng at have fokus på, hvordan mennesker lever, hvad de gør, og hvilke muligheder og råderum de har (ibid.). I forlængelse heraf fremhæver Dreier endvidere betydningen af, i hvilken grad det enkelte menneske oplever at have indflydelse på og over egne forhold, samt hvilke personlige forudsætninger den enkelte har for at kunne udvikle og tage del i et eventuelt sundhedsanliggende (Dreier 2005: 188-189). Et kritisk psykologisk sundhedsbegreb bliver ifølge

Dreiers definition til et "(...) *praktisk, relationelt, historisk og udviklingsrettet*" anliggende (Dreier 2005: 189).

Denne praksis, som der ud fra et sundhedsfremmende perspektiv må tages udgangspunkt i, spænder over mange forskellige handlesammenhænge, hvori der indgår forskellige deltagere (Dreier 2005: 197). Dette element fremhæver, at sundhedsfremme må anses som en omfattende og kompleks størrelse, og derfor må centrum for sundhedsfremme være decentreret. Et givent behandlingsmøde mellem behandler og patient må deraf anses som sekundært i forhold til at studere de mere omfattende sammenhænge, som den enkelte tager del i gennem sin daglige livsførelse (Dreier 2005: 196).

Ifølge den dialektiske materialistiske forståelse, der er indlejret i kritisk psykologi, er mennesket på den ene side i kraft af sine handlinger med til at skabe egne livsbetingelser og på den anden side underlagt objektive livsbetingelser såsom samfundsmæssige betingelser og ydre krav (Jartoft 1996: 183). Denne dialektiske materialistiske forståelse kommer ligeledes til udtryk i Dreiers sundhedsbegreb. På den ene side er subjektets sundhed påvirket af de objektive livsbetingelser, som det indgår i, dette omhandler f.eks. hvilke handlemuligheder og råderum subjektet har til rådighed. På den anden side ses der også en vægtning af, at subjektet selv tillægges mulighed for at udvide og ændre på egne livs- og sundhedsforhold. Derfor bliver det væsentligt, ud fra et kritisk psykologiske sundhedsbegreb, at betragte og medtænke, hvilke handlemuligheder og handlebegrænsninger den enkeltes daglige livsførelse rummer i forhold til at kunne handle på en eventuel problematisk sundhedstilstand. Dreier udtrykker dette perspektiv som følgende:

"Personens egen indflydelse på sine tilstandes og egenskabers opståen, udvikling og videre forandring må være afgørende. (...) Vi må gå fra at tænke i iboende egenskaber til udøvelsen af potentialer, personen kan udvikle på særlige måder, når der foreligger passende spillerum og grunde til det" (Dreier 2005: 189).

Af citatet fremkommer ligeledes en central forståelse i Dreiers sundhedsbegreb, hvor praksis og handling anses som primære i tilgangen til sundhed. Ved at fokusere på praksis og handling bliver mennesket betragtet som en aktiv deltager i eget liv (Dreier 2005: 189). På denne måde bliver det sundhedsfremmende metodiske perspektiv at have fokus på subjektets indflydelse på eget liv og daglige livsførelse i dets aktuelle handlesammenhæng (ibid.).

Dreier fremhæver endvidere, at den enkeltes forandring ligeledes afhænger af, at der foreligger passende *spillerum og grunde* til at skabe forandring. Spillerummet udgøres blandt andet af, hvilke

samfundsmæssige vilkår der er tilgængelige for den enkelte, som har en betydning for, på hvilken måde det bliver muligt at tage del i samfundslivet (Dreier 2005: 196 & 200).

Udviklingen og reproduktionen af de samfundsmæssige vilkår sker ifølge Dreier i kraft af, at hvert medlem i et samfund tager del i denne reproduktion: *"Samfundets reproduktion er en mulighedsbetingelse for den enkeltes reproduktion, og hver enkelts reproduktion er samtidig en mulighedsbetingelse for andres"* (Dreier 2005: 200). På denne måde bliver hver enkelt ansvarlig for egen og andres mulighed for at tage del i det samfundsmæssige liv. Gennem denne sammenhæng mellem deltagerne bidrager hver enkelt til *"(...) at genskabe og forandre de rådende forhold"* (Dreier 2005: 191). Dreier fremhæver endvidere betydningen af at studere, hvordan det mere makro-orienterede ansvar og omsorg for befolkningens sundhed forvaltes og organiseres (Dreier 2005: 196).

Den relationelle ansvarlighed gør sig ligeledes gældende i forhold til sundhed og kommer til udtryk som en fælles, mellemmenneskelig omsorg, eftersom den enkeltes sygdom og sundhed skaber gensidige betydninger for de øvrige deltagere (Dreier 2005: 191). Omsorg fremstår som et centralt begreb i denne sundhedsmæssige sammenhæng, da det dels knytter sig an til en normativitet, men ligeledes refererer begrebet tilbage til det relationelle perspektiv, som kendetegner kritisk psykologi.

Af det ovenstående afsnit er det implicit blevet præsenteret, hvordan centrale og traditionelle kritisk psykologiske begreber går igen inden for denne sundhedstænkning. Gennem anvendelsen af et kritisk psykologisk inspireret sundhedsbegreb er begreber såsom daglig livsførelse, handlesammenhæng, handlemuligheder og handlebegrænsninger særdeles anvendelige i forhold til at åbne op for en forståelse af subjektets mulighed for at handle og dermed sundhed.

På denne måde muliggør dette sundhedsbegreb at fokusere på, hvilke handlesammenhænge de unge er deltagere i, og hvilke handlemuligheder og begrænsninger der er indlejret heri. På denne baggrund er dette speciales ærinde at forstå de unges mulighed for deltagelse og handling ud fra et 1. persons perspektiv som grundlæggende for deres sundhed og som en praksis, der finder sted over flere handlesammenhænge. Dermed rettes fokus mod udviklingen af initiativer, der er sensitive for den enkelte unges rettethed i tilværelsen, for derigennem at skabe mulighed for handling.

4.4.1 Forventet efterbevilling

Begrebet *forventet efterbevilling* er udviklet af Line Lerche Mørck³³ og Morten Nissen³⁴ i forbindelse med deres forskningssamarbejde med det sociale initiativ *Vilde Læreprocesser*³⁵ (Mørck & Nissen 2001). Dette forskningssamarbejde er funderet på den kritisk psykologiske forskningstradition (Mørck & Nissen 2001: 38). Netop dette kritiske element ses i Mørck og Nissens kritik af den karakteristiske indfaldsvinkel i socialt arbejde med udsatte unge. Mørck og Nissen argumenterer for, at der i denne tilgang fokuseres på:

”(...) at en given konstateret afvigelse – kriminalitet, misbrug, skoleproblemer m.v. – tænkes at være forårsaget af psykiske egenskaber ved de enkelte unge som følge af biologiske defekter, en problematisk opvækst og/eller vanskelige aktuelle betingelser. Ofte opstilles mere eller mindre omfattende modeller for bio-psyko-sociale samspil, hvor alt mellem himmel og jord er tænkt med – men alt sammen som faktorer, der forklarer egenskaber ved individer” (Mørck & Nissen 2001: 39).

Ved at følge ovenstående tilgang i arbejdet med socialt udsatte unge ses der ifølge Mørck og Nissen en risiko for, at fokus automatisk rettes mod individet, hvilket skaber den konkrete betydning, at eventuelle problemer eller konfliktfyldte situationer bliver begrundet med udgangspunkt i den enkelte unge. Herved sker der en bortabstraktion fra den unges praktiske liv og subjektivitet, hvilket betyder, at den unge bliver til objekt for en given intervention (ibid.). Ligeledes tænkes interventionen over for den unge typisk inden for en snæver relation/ramme mellem en given behandler og den unge.

Mørck og Nissen argumenterer derimod for, at der i arbejdet med socialt udsatte unge skal faciliteres processer, hvorigennem den unge *myndiggøres*, men ligeledes skal fokus bredes ud til også at inkludere relevante sammenhænge, som den unge befinder sig i, f.eks. ungdomsklubben eller lokalområdet (ibid.). På denne måde er formålet at få den unges egen subjektivitet til at træde frem og blive dannet.

---

³³ Line Lerche Mørck er lektor i Pædagogisk Psykologi ved Institut for Uddannelse og Pædagogik, DPU (DPU 2014).

³⁴ Morten Nissen er lektor, ph. d. og doktor på Institut for Psykologi ved Københavns Universitet (Københavns Universitet 2014a).

³⁵ Det ligger uden for dette speciales område at gå mere i dybden med formålet med nævnte forskningssamarbejde. For yderligere information herom henvises til Mørck & Nissen (2001).

Forventet efterbevilling er et konkret eksempel på en sådan proces. At handle på forventet efterbevilling vil sige, at der i forhold til den unges situation er "(...) *etableret deltagelsesmuligheder og dannet strukturer for kanalisering af ressourcer*" (Mørck & Nissen 2001: 38), hvoraf formålet hermed er at åbne op for, at den unge gives mulighed for at tage del i nye projekter, som på sigt kan bidrage til, at den unges selvopfattelse *re-frames* (Mørck & Nissen 2001: 40).

Et konkret eksempel på en sådan deltagelsesmulighed er f.eks., at den unge tilbydes et arbejde. Heri er indlejret en forståelse af, at såfremt den unge accepterer dette tilbud, er dette først skridt på vejen mod udfoldelsen eller *substantialiseringen* af den unges subjektivering (ibid.). Substantialiseringen omfatter både en objektiv og en intersubjektiv side, som ifølge Mørck og Nissen i praksis er helt sammenflettede, og som hver især forudsætter hinanden (ibid.). Den objektive side realiseres dels gennem det praktiske fællesskab, kultivering og anvendelsen af selv-teknologier³⁶. Den intersubjektive side realiseres derimod gennem forandringer i interpersonelle forhold og symbolske udtryk for forholdet mellem den unge og fællesskabet (ibid.).

Ifølge Mørck og Nissen er det ved realiseringen af dels den objektive og intersubjektive side, at den unge myndiggøres (ibid.).

Begrebet forventet efterbevilling vil i dette speciale blive diskuteret i forhold til dets relevans som en sundhedsfremmende metodisk tilgang.

---

³⁶ Mørck og Nissen anvender begrebet selv-teknologier med reference til Foucault, Rose og Valverde. Hermed omfatter selv-teknologier f.eks. former for stil, kultur, moralkodeks m.v. (Mørck & Nissen 2001: 40).

5 Analysestrategi

Det følgende afsnit repræsenterer specialets analytiske del, hvoraf formålet er ved hjælp af det empiriske materiale og det teoretiske perspektiv at belyse specialets problemstilling.

Eftersom vi indtager en position, hvor vi betragter subjektet ud fra et første persons perspektiv, anser vi det som interessant og betydningsfuldt at se på de individuelle variationer i, hvordan de unge tilsyneladende handler forskelligt på betingelser, der har lighedstræk, og hvordan dette får betydning for, på hvilken måde de forholder sig til deres daglige livsførelse. På denne måde er formålet at få den kompleksitet og diversitet frem, der kan anses som kendetegnende for gruppen af unge hjemløse. Ligeledes anser vi det som relevant at undersøge, om der til trods for denne kompleksitet og diversitet træder noget mere fælles frem i forhold til de unges daglige livsførelse. Formålet med både at fokusere på det komplekse og individuelle samt det fælles betydningsfulde er at undersøge, om der inden for disse aspekter er noget, der gør sig gældende i forhold til sundhedsfremme rettet mod unge hjemløse.

Analysen starter på denne måde med at analysere hvert enkelt interview for at se på de specifikke betydninger det enkelte subjekt tillægger deres daglige liv, hvorefter de samlede analytiske fund sættes i spil i forhold til et sundhedsfremmende perspektiv.

Indledningsvist for hver af de fire interviews forefindes en præsentation af den enkelte unge samt en metodisk beskrivelse af, hvordan vi er kommet i kontakt med vedkommende, og hvor og hvordan interviewet forløber.

Analysen er opbygget således, at de to første interview, der bliver analyseret, omhandler de to nuværende hjemløse, og de to sidste omhandler de to tidligere hjemløse. Dette er valgt for dels at fremme overskueligheden, men også for at tydeliggøre de variationer, vi forsøger at frembringe gennem det analytiske arbejde. Analysen af de to nuværende hjemløse bærer præg af en *her og nu*-følelse, erfaring og oplevelse. Derimod bærer analysen af de to tidligere hjemløse præg af en form for *efterrefleksion*.

I forlængelse heraf fremstår analyseafsnittene derfor meget forskellige. Vi vil i det afsluttende analyseafsnit vende tilbage til, hvad dette eventuelt kan udspringe af.

5.1 Camilla

Kontakten til Camilla skabes igennem medarbejderen i "Ung i gang". Da vi møder Camilla, bor hun på RG60, et herberg udelukkende for unge hjemløse. Medarbejderen fra "Ung i gang" har sin gang her og har på denne måde fået kontakt til Camilla. Camilla har boet på gaden og på sofaer rundt omkring i de sidste fire år og nu bor hun på Herberget RG60, hvor hun har boet i de sidste syv måneder. En plads på RG60 er midlertidig og skal være et springbræt til at komme videre; man ser helst, at de unge kun opholder sig omkring et halvt år her, men mange er der meget længere tid, og ifølge Camilla er der nogle enkelte, der aldrig kommer videre.

Camilla kommer oprindeligt fra Jylland, hvor hun har boet med sin mor og far, til hun var otte år, hvorefter de blev skilt. Efterfølgende får både moderen og faderen nye kærester og nye børn. Camilla bliver boende hos sin mor og stedfar. Ifølge Camilla flytter de herefter hvert halve år, hvilket bevirker, at Camilla har gået i mange forskellige skoler. Camilla fortæller endvidere, at der er en regel i hendes familier om, at når man fylder 18 år, skal man flytte: *"I min familie har vi sådan nogle strenge regler, når du fylder 18 år gammel, så er det ud"* (Camilla: l. 102-103).

I den efterfølgende periode bor Camilla først på en campingplads, derefter tager hun til København og får en lejlighed sammen med en veninde og bliver studerende. Da en af deres veninders mor ikke har råd til at bo i sin lejlighed, beslutter Camilla at flytte ind til hende og betale halvdelen af huslejen, så moderen kan blive boende. Men da hun mødte op, skete følgende: *"Og så tog hun imod to måneders husleje, og så grinte hun af mig og sagde, at her kan du ikke have din adresse, skrid af helvedes til med dig, og så bliver jeg smidt ud"* (Camilla: l. 112-114). Herefter ender Camilla på gaden, og som hun fortæller: *"(...)37 derefter går det bare stærkt"* (Camilla l: 122-123).

Herfra lever hun på gaden, på herberg og på en sofa hos en ældre psykisk syg mand, indtil hun kommer til RG60. I samme periode dropper hun ud af sit studie og kommer på kontanthjælp.

Interviewet med Camilla foregår på RG60. Da vi ankommer til aftalt tid, sover hun fortsat, men gør sig hurtigt klar. I ventetiden bliver vi budt på kaffe, og vi får mulighed for at se os lidt omkring på herberget. Der er på den ene side en åben og hyggelig stemning, hvor vi føler os velkomne, og der er højt til loftet. På den anden side oplever vi også stedet som meget kaotisk, med unge og ansatte ind og ud og meget larm. På grund af pladsmangel sidder vi i et gennemgangsrum og bliver på

---

³⁷ Anvendelsen af (...) indikerer, at citatet er rensset for eventuelle fyldord, der kunne vanskeliggøre læsningen heraf.

denne måde hele tiden forstyrret igennem interviewet af folk, der går igennem. Vi oplever det som meget forstyrrende, men Camilla lader ikke til at blive forstyrret af det.

5.1.1 Camillas dagligdag som ung hjemløs

Når Camilla fortæller om, hvordan hun forholder sig til sin dagligdag, får man først og fremmest en forståelse af, at det har en betydning for hendes betingelser som hjemløs, at hun har denne plads på RG60, som på mange måder er en handlesammenhæng, hvor der foregår handlinger, der har fællestræk med andre handlesammenhænge: "*Stadigvæk står jeg op om morgenen og drikker min kaffe og går ud og gør mine ting, nøjagtig som jeg ville gøre, uanset hvor jeg boede*" (Camilla: l. 85-86).

Til forskel fra de andre informanter, som vi senere skal vise, bliver en beskrivelse af Camillas daglige cykliske repetition en opremsning af nogle daglige gøremål som nogle handlinger, der ses i mange andre handlesammenhænge, man ikke kun forbinder med hjemløshed. Hun *står op og drikker kaffe*, og i forlængelse af disse gentagne daglige handlinger *går hun ud og gør sine ting*. Vi får ikke klar besked på, hvad *hendes ting* præcis omhandler, men senere i interviewet fortæller hun om forskellige aktiviteter, hun er involveret i, både i kraft af sin position som kontanthjælpsmodtager og som hjemløs, hvilket kunne opfattes som *mine ting*: "*Altså, jeg har ting, jeg skal gøre, men f.eks. jeg har altid fri om fredagen, men jeg har to ugedage, hvor jeg skal være i aktivering fra 12.30-15, og det er det, så står jeg op kl. 9-10 stykker om morgenen*" (Camilla: l. 354-356).

Ovenstående viser, at Camilla i løbet af en uge har forskellige handlinger, der gentager sig. Hun har en plan for, hvornår hun står op, som hænger sammen med de handlinger, hun senere skal udføre. Derudover fortæller Camilla om sin involvering i forskellige foreninger, der er forbundet til det at være hjemløs: "*Det er også derfor, at jeg er frontfigur for Giv din hånd og det der*" (Camilla: l. 336-337). Man får på denne måde en forståelse af, at Camillas liv her og nu dels er opbygget omkring denne cykliske repetition omhandlende daglige gøremål og i forlængelse heraf et overskud til at indgå i forskellige foreninger omhandlende hjemløshed. På denne måde ses der i Camillas nuværende daglige livsførelse både en cyklisk repetition samt handlinger, der ligger ud over og på denne måde får karakter af det, som Holzkamp kalder det *egentlige liv* (Holzkamp 1998: 28).

Til trods for, at vi som fornævnt stiller os til dels kritiske over for netop dette begreb, det *egentlige liv*, mener vi alligevel, at det er relevant at nævne i netop denne sammenhæng. Dog ikke forstået på

en måde, at der ligger mere værdi i det *egentlige liv* frem for i det *daglige liv*, men mere for at skabe en opmærksomhed på, at der i Camillas liv kunne se ud til at være mulighed for at skabe handling på flere niveauer. Dette ses dels ved, at Camilla fører denne til dels rutinerede daglige livsførelse, som på denne måde danner en form for basis i hendes liv, samt at hun derudover har overskud til at knytte handlinger til det, der ud fra hendes standpunkt umiddelbart virker interessant og vigtigt.

En årsag til ovenstående kunne hænge sammen med, at der netop bliver åbnet op for nogle handlemuligheder i forbindelse med, at hun indgår i denne handlesammenhæng på RG60. Ved at bo på RG60 har Camilla mulighed for at have sin egen seng hver dag, og hun fortæller endvidere, at hun i øjeblikket har sit eget værelse. Derudover er der flere gange om ugen fællesspisning. På denne måde kunne det se ud til, at der i hendes liv ses en vis basis, der kunne være udslagsgivende for, at hun i sin nuværende situation giver udtryk for et vist overskud i forhold til handling.

Dette er dog på intet tidspunkt en kobling, Camilla selv laver, og man får på denne måde ikke en forståelse af, at netop disse betingelser har en særlig betydning for hende. Derimod er hun langt mere optaget af fællesskabets betydning i forhold til sin nuværende situation. Dette kommer blandt andet til udtryk ved, at hun fortæller, at hun i øjeblikket bor på et tre-mands værelse alene, men at: *"Det kunne være fedt hvis jeg kunne finde to tøser, jeg kunne tage med hjem, så jeg ikke skal bo alene"* (Camilla: l. 343-344). Citater kunne ses som et udtryk for, på hvilken måde Camilla tillægger det at bo alene som værende mindre betydningsfuldt end det at have nogen at bo sammen med. Dette perspektiv belyses yderligere i det følgende afsnit.

5.1.2 Frihed og fællesskab

På trods af ovenstående oplever vi, at Camilla udtrykker en dobbelthed i forhold til, hvordan hun forholder sig til sin dagligdag. En dobbelthed, der på den ene side udspringer af hendes erfaringer i forhold til at være hjemløs og på den anden side tager afsæt i hendes overvejelser omkring hendes fremtid.

Camillas dagligdag som hjemløs har ikke altid set ud, som den gør på nuværende tidspunkt, og det kunne se ud til, at hendes tidligere erfaringer som hjemløs på gaden fortsat har betydning for, hvordan hun forholder sig til sin dagligdag. Camilla har i perioder, inden hun fik pladsen på RG60, levet på gaden:

"Altså, det er en helt anden følelse bare at gå ned ad gaden, end når man bor et eller anden sted. For når jeg går ned ad gaden nu, så har jeg en eller anden, det er, ligesom om at det er også der, jeg bor, det er min gade, og Nørrebro er også mit (...), min seng er ikke mere min seng end bænken nede i Nørrebroparken. Det er, ligesom om at det hele er mit, jeg kan gøre med det, hvad jeg vil, jeg kan sætte mig, hvor jeg vil, stå, hvor jeg vil, lægge mig, hvor jeg vil" (Camilla: l. 171-175).

Man får i ovenstående citat en oplevelse af, at Camilla har erfaring og indsigt i livet som hjemløs på gaden, og at det er et liv og en handlesammenhæng, hun kan identificere sig med. Beskrivelsen af, at *det er, ligesom om at det hele er mit, jeg kan gøre med det, hvad jeg vil*, skaber en forståelse af en tilfredshed, frihed og handlemulighed. Hun tillægger, i ovenstående citat, betingelserne for at være hjemløs udelukkende betydninger, der peger på handlemuligheder og tilfredshed i livet. Hendes egen begrundelse for denne positive oplevelse af at være hjemløs på gaden er: *"Jamen, det er jo det, fordi du blev ualmindelig meget fri"* (Camilla: l. 169).

På denne måde danner Camilla nogle betydninger i forhold til de betingelser, man lever under som hjemløs, som handler om at være fri og have ejerskab over de konkrete betingelser samt over eget liv. På denne måde kunne det se ud til, at hjemløse-situationen får en positiv betydning for hende.

I forlængelse af ovenstående beskrivelser af, hvordan hjemløshed i Camillas tilfælde tillægges nogle positive betydninger, bliver det ligeledes tydeligt igennem interviewet, på hvilken måde det at bo på RG60 skaber en stor betydning for hendes nuværende dagligdag:

"Ja, også det (...), jamen, vi har også på en eller anden måde et søskende-bånd, fordi vi passer på hinanden, og vi hjælper hinanden. Og vi har også haft en episode, hvor der har stået sådan to store kæmpestore dudes, skaldede, med en stor kamphund, stået sådan lidt skummelt sådan og spurgt efter en eller anden. Og bare det at der kommer sådan en og spørger efter en person, så står hele huset der allerede (...); Hvem skal du have fat i, hvad vil du ham, hvad tror du, han har gjort? Så ja, det er svært at komme ud af igen, tror jeg" (Camilla: l. 363-368).

I ovenstående citat kommer det bl.a. frem, hvilket fællesskab Camilla oplever, at der eksisterer på RG60, samt hvilken betydning Camilla tillægger deres fællesskab. Hun betegner fællesskabet som *et søskende-bånd* og beskriver yderligere fællesskabet i form af *så står hele huset der*, som giver indblik i, at Camilla har en oplevelse af, at fællesskabet har en karakter af, at man passer på hinanden og skaber tryghed for hinanden.

Afslutningsvis kommer hun ind på, at *det er svært at komme ud af igen, tror jeg*. At noget er svært er komme ud af, kunne pege på en særlig oplevelse af forbundethed og tilhørsforhold til lige netop denne handlesammenhæng (Dreier 2007: 24), som også får betydning for Camillas handlen i det daglige liv. Men i og med at hun netop kommer ind på, at *det er svært at komme ud af*, peger det på en overvejelse af at skulle forlade denne handlesammenhæng, som senere i interviewet bliver underbygget:

"Altså, lige nu føler jeg mig ret heldig, fordi jeg står nummer tre på en boligliste ude i Glostrup, som jeg er kommet ind på sådan lidt internt, men altså, jeg tror, det er sådan lidt underligt, på en måde er det jo egentlig bare et mellemstop, men på en anden måde er det jo også mit hjem, for jeg ser det som et sted, hvor jeg har en kæmpe stor søskende-flok, i det her tilfælde en stor flok storebrødre, og tro mig, de fungerer som storebrødre, de mobber, de driller, og de passer på mig (...), men samtidig er det jo også bare et mellemstop på en eller anden måde, så det er sådan" (Camilla: l. 141-147).

Ved at Camilla omtaler RG60 som et *mellemstop*, giver hun udtryk for, at hun er bevidst om, at hendes nuværende placering i denne handlesammenhæng er midlertidig. I forlængelse heraf fortæller Camilla, at hun *føler sig heldig*, i kraft af at hun ser ud til at have mulighed for at få sin egen lejlighed. På den anden side fortæller hun også, at hun opfatter sin nuværende placering som sit *hjem* og oven i købet som et hjem fyldt med *søskende og forældre*. Som tidligere nævnt er det lige præcis dette fællesskab, hun peger på, i sin beskrivelse af, at *det er svært at komme ud af*.

5.1.3 Dobbelttheden

Ovenstående sammenholdt med tidligere nævnte positive begrundelser i forhold til det at være hjemløs peger på, at det kunne se ud til, at der foregår en indre diskussion og dobbeltthed i Camilla. Dette kommer på den ene side til udtryk ved, at hendes refleksioner vedrører, i hvilke handlesammenhænge det er muligt og fordelagtigt for hende at deltage, men også i særdeleshed omhandlende, på hvilken måde en mulig flytning fra RG60 vil få betydning for hendes fremtidige deltagelsesmuligheder i netop denne handlesammenhæng.

Adgang til en given handlesammenhæng handler ifølge Dreier blandt andet om, i hvor høj grad der er tale om et tilhørsforhold og deraf, i hvilken grad deltageren ses som legitim eller illegitim deltager heri (Dreier 2007: 24). Man får igennem ovenstående et indblik i, at dette tilhørsforhold til fællesskabet på RG60 har karakter af, at Camilla deltager som legitim deltager.

Dette ses bl.a. ud fra, at hendes oplevelse af forbundethed er en handlesammenhæng, hvor deltagerne umiddelbart kunne se ud til at være en del af de almene betingelse, der også ses i forhold til Camilla, samt at hun ikke står i et afhængighedsforhold til de andre deltagere i handlesammenhængen. Senere i analysen vil det tydeliggøres, hvordan netop det at stå i et afhængighedsforhold til andre ses som en gennemgribende betingelse i forhold til de tre andres daglige liv.

I forhold til Camillas situation tyder det på, at hun står i et dilemma omhandlende, hvilken handlesammenhæng der for hende er mest fordelagtig at placere sig i. Hendes overvejelser tager dels afsæt i en ydre betingelse, der vedrører, at RG60 umiddelbart er et midlertidigt tilbud, og at hun dermed sandsynligvis skal placere sig anderledes. Men ved at placere sig anderledes, dvs. flytte i egen lejlighed, kunne der være en risiko for at miste adgangen som legitim deltager i sin nuværende fællesskabs- og handlesammenhæng, som ud fra Camillas perspektiv tillægges særlig stor betydning.

På den anden side føler Camilla sig *heldig* i forbindelse med at have udsigt til egen bolig, hvilket umiddelbart står i kontrast til hendes positive oplevelser og betydninger knyttet til det at være hjemløs og en del af fællesskabet på RG60. Camilla fortæller yderligere i denne sammenhæng:

"Det er jo det, når det bare er et mellemstop, betyder det jo, at jeg kommer i gang igen, og jeg skal ind og bo et sted igen, og jeg skal til at gå i skole igen og alt sådan nogle ting, men når jeg sidder og siger, at det er min familie. Vi har jo nogen, der har været her i rigtig, rigtig mange år, og hvor personalet også godt ved, de bliver her højst sandsynligt, til at de dør, ik'. Der er sådan et par stykker. Ikke fordi det er det, jeg har tænkt mig" (Camilla: l. 149-153).

I ovenstående kommer denne indre diskussion meget tydeligt frem. På den ene side er hendes nuværende daglige situation et *mellemstop*, hvilket ifølge hende selv medfører, at hun skal *i gang igen og skal ind og bo et sted igen og gå i skole igen*. På den anden side nævner hun ligeledes, hvordan denne handlesammenhæng opleves af hende som en familie og på denne måde meget betydningsfuld, hvilket kommer til at stå i kontrast til det at *komme i gang igen*. I forlængelse heraf åbner hun afslutningsvist op for, at der er en mulighed for at forblive i denne handlesammenhæng ved at beskrive, at der er nogen, der *bliver her, til de dør*. Men hun skynder sig samtidig at nævne, at det ikke er noget, hun har tænkt sig.

Det ser på denne måde ud til, at en del af Camillas måde at forholde sig til sin dagligdag på, hænger sammen med denne indre diskussion og dobbelthed omkring hendes situation som hjemløs. På den ene side får man et indblik, i at hendes situation, både som gadehjemløs og hjemløs i kraft af at

være beboer på RG60, indeholder nogle vigtige betydninger i hendes liv omhandlende frihed og fællesskab. På den anden side er hun bevidst, om at hun skal/bør ændre sin situation og heraf indgå i nogle andre sammenhænge, hvilket medfører overvejelser omkring, på hvilken måde dette kan få konsekvenser for deltagelse i hendes nuværende handlesammenhæng.

Denne viden omkring hvilke sammenhænge, man "burde" være en del af, men som også fra Camillas position kunne se ud til at fremstå som mindre attraktivt, kommer hun ind på i følgende citat:

"Lige præcis så kommer jeg jo på su, hvis den bolig, som jeg går og venter på, hvis den når at komme senest den 1. august, så er min situation jo rettet op på, her om to måneder, ik'. Problemet er så bare, om jeg så kan opretholde den situation, eller om jeg går fuldstændig besærker og flytter ned under Frederiksberg Gym. Det ved jeg ikke, ingen anelse. Men jeg har sådan en beslutning om, at hvis jeg ender med at være den type, der skal være hjemløs resten af mit liv, så skal jeg flytte ud af landet (Camilla: l. 461-466).

Ifølge Camilla bliver *der rettet op på hendes situation* i kraft af at få egen bolig og modtage SU i forlængelse af hendes deltagelse på en uddannelsesinstitution. At noget bliver *rettet op*, kan i denne sammenhæng henlede til, at man igen indtager en legitim position i samfundet i det "normale" ungdomsliv. Men efterfølgende åbner hun op for muligheden for, at hun kan forblive hjemløs og dermed forblive i nuværende handlesammenhæng, hvilket til dels kunne pege på en usikkerhed om ikke at kunne opnå en position som legitim deltager i en ny handlesammenhæng (Dreier 2007: 24).

I Dreiers bog *Psykosocial behandling – en teori om et praksisområde* er han netop inde på, hvor vigtigt det som subjekt er at være legitim deltager i en handlesammenhæng: *"Jeg kommer til at blive og kende mig selv som subjekt og personlighed gennem bestemte former for deltagelse i handlesammenhænge"* (Dreier 2002: 64). På denne måde er deltagelse i form af at være legitim deltager i forskellige handlesammenhænge fundamentalt for udviklingen af og kendskab til sig selv. En forudsætning for at opnå en position som legitim deltager er blandt andet at have et tilhørsforhold til den pågældende handlesammenhæng. Netop dette tilhørsforhold kunne det se ud til, at Camilla har opbygget til den/de handlesammenhænge, hun deltager i som hjemløs. Hvoraf hun i en eventuel ny situation som studerende i en bolig ikke på forhånd har dette tilhørsforhold, hvilket skaber den betydning, at hun ingen anelse har, om hun *kan opretholde situationen*.

5.1.4 Opsummering

I forhold til Camillas situation som hjemløs på RG60 ses der nogle særlige betingelser knyttet til hendes daglige liv. Camilla har i sin nuværende situation en seng at sove i og mulighed for fællesspisning og derigennem en vis basis i hendes daglige liv, der kunne se ud til at afspejle, hvordan hun prioriterer og arrangerer sit liv gennem en form for cyklisk repetition. Dette er dog ikke noget, Camilla selv nævner som betydningsfuldt. Camilla tillægger derimod fællesskabet på RG60 en stor betydning, som en faktor, der skaber tryghed og basis i hendes nuværende situation.

Men til trods for, at der igennem hendes nuværende placering er skabt en form for basis, ses der hos Camilla en indre diskussion omhandlende hendes fremtidige placering og dermed en søgen efter begrundelser, i relation til hvilken placering og livsførelse der for hende opleves som mest fordelagtig. Denne indre diskussion har en stor betydning for, hvordan hun forholder sig til sin dagligdag.

Camilla tillægger hovedsageligt sit liv og betingelser som hjemløs positive betydninger, hvilket i særdeleshed omhandler perspektiver om frihed og fællesskab. Til trods herfor ses der, at Camilla søger efter begrundelser for at skulle leve et dagligt liv på en anden måde. Denne søgen efter et andet dagligt liv kunne hænge sammen med, at hun er bevidst om, at hendes nuværende placering er midlertidig, men også at der generelt i det omkringliggende samfund er en forventning om, at man som ung fører et dagligt liv omhandlende studie, egen bolig, osv.

5.1.5 Camillas daglige livsførelse i et sundhedsfremmende perspektiv

At Camilla står i en situation, hvor hun i øjeblikket har en seng at sove i, ser ud til at frigive rum for andre handlinger; handlinger, der er bundet op på aktivering og frivilligt arbejde. Camilla nævner dog i særdeleshed sin deltagelse i fællesskabet på RG60 som det betydningsfulde i hendes liv og det, der skaber tryghed og tilhørsforhold. På denne måde kunne det se ud til, at fællesskabet for Camilla opleves som den mest betydningsfulde basis i hendes liv og det, der øger mulighed for handling.

Ydermere bærer Camillas tilhørsforhold til fællesskabet og handlesammenhængen på RG60 præg af, at hun oplever sig selv som legitim deltager i kraft af, at hun bl.a. ikke står i et afhængighedsforhold. Derudover rummer Camillas daglige livsførelse deltagelse i flere forskellige handlesammenhænge i løbet af dagen. På denne måde fremstår Camilla som at være i en position,

hvor hun til dels har indflydelse over sit liv samt et øget spillerum, hvilket kunne se ud til at medføre en øget mulighed for sundhed.

På den anden side ses der en sårbarhed over Camilla, der tager afsæt i hendes indre diskussion omhandlende hendes fremtid, hvor hendes basis bliver "forstyrret" af en usikkerhed omhandlende, hvor lang tid hun kan blive på RG60, og hvor hun eventuelt kan placere sig selv efterfølgende.

5.2 Kevin

Kontakten til Kevin skabes igennem den ene af specialets ægtefæller, der har kendskab til Kevins situation på den baggrund, at han tidligere har været indskrevet i et pædagogisk tilbud, hvor ægtefællen arbejder. Ægtefællen tager først kontakt til Kevin og fortæller om vores formål, og han indvilliger i at deltage. Derfra tager vi selv kontakt. Vi taler et par gange med Kevin i telefon for at få aftalen på plads. Kevin er umiddelbart nem at skabe kontakt til og overholder alle aftaler, både i forhold til telefoniske aftaler og mødet med ham, hvilket bryder med vores tidligere erfaringer med at indgå aftaler. Vi får en aftale med ham på en café i Næstved.

Kevin fortæller, at hans relation til hans mor i øjeblikket er på en sådan måde, at det ikke er muligt for ham at bo derhjemme. Han fortæller yderligere, at han flere gange, i sin periode som hjemløs, har forsøgt at flytte derhjem, men at det hver gang ikke lykkes, og at han bliver smidt ud. I forlængelse heraf fortæller han om sin situation og forhold til sin mor, at: "*Altså, jeg tænker da over det, men det kan jeg ikke, jeg ved, at jeg ikke kan, men jeg tænker da over hver dag, hvorfor fanden jeg ikke bare kunne komme hjem, ik*" (Kevin: l. 134-135).

Kevin har i sine tidligere teenageår boet i et pædagogisk tilbud, hvor havde en kontaktperson tilknyttet. Kevin flytter derfra som 18-årig og ender derefter hurtigt ud i situationen som hjemløs. Kevin er 19 år, da vi møder ham, og har på daværende tidspunkt været hjemløs i lidt over et år. Som hjemløs har Kevin dels være nødsaget til at leve på gaden. I hans nuværende situation kan man nærmere betegne ham som sofasover, da han har nogle venner, han kan sove hos.

5.2.1 Kevins dagligdag som ung hjemløs

Når vi i starten spørger ind til, hvordan en typisk dagligdag ser ud, svarer Kevin følgende:

"En typisk dag, altså, hvis jeg ikke er i gang med uddannelse eller noget som helst, så er det typisk at gå rundt og ikke lave en skid (...). Du går bare og venter på, at en af dine

venner han har fri fra skole eller et eller andet, så du har noget lave, så går du bare rundt og keder dig, ikke har noget og lave og stresser rundt" (Kevin: l. 41-44).

Kevin giver i ovenstående citat udtryk for, at det, der præger hans dagligdag, er *ikke at lave en skid, vente*, og at dette blandt andet resulterer i kedsomhed. Dog afslutter han med at sige, at han også *stresser rundt*, hvilket umiddelbart står i kontrast til det at kede sig. Dette, at hans nuværende situation både opleves som kedelig og stressende, dukker løbende op i interviewet og bliver på denne måde meget fremtrædende i hans beskrivelse af, hvordan han forholder sig til sin dagligdag. Det er derfor interessant at se nærmere på, hvilken betydning han tillægger det, at hans dagligdag både er kedelig og stressende.

Senere i interviewet kommer han mere ind på, hvad det helt specifikt er, der stresser ham i hans dagligdag:

"Du tænker på, hvordan din dag den skal foregå, og om du har noget at lave til senere, og hvad med mad og noget at drikke og smøger og altså. Hvad jeg faktisk skal lave hele dagen, og hvor jeg lige skal sove, hvis jeg ikke har fundet ud af det endnu. Og jeg skal have strøm til min telefon, så jeg kan få fat i andre mennesker og alle mulige små ting, som du går og tænker på hele tiden, så det er noget, der stresser en rigtig meget" (Kevin: l. 123-126).

I ovenstående beskriver Kevin, hvilke dagligdagsting der er med til at gøre hans dagligdag stressende. Det kommer til udtryk, hvordan hans betingelser ved hans nuværende situation får konsekvenser for, hvordan hans dagligdag forløber, ved at han hver dag skal tænke over, hvad der skal foregå, hvor han *skal sove, strøm til telefon, mad, smøger og noget at drikke*. Denne cykliske repetition, der umiddelbart fremtræder af ovenstående citat, fortæller os noget om, hvordan han får sit liv til at hænge sammen ved at arrangere og prioritere forskellige handlinger og derved skabe sig en daglig livsførelse (Forord i Holzkamp 1998 af Dreier: 4). Men i og med, at han beskriver netop disse handlinger som *stressende*, får man en umiddelbar forståelse af, at det, der er hårdt i Kevins situation, er at få denne basis til at hænge sammen i dagligdagen, og at det på denne måde får en personlig betydning for ham omhandlende følelsen af stress.

5.2.2 Afhængighed og fællesskab

I forhold til hans beskrivelse af, hvordan hans dagligdag på den ene side opleves som kedelig og på den anden side stressende, træder der mere implicit et andet tema frem omhandlende det at være en del af og have adgang til et fællesskab. Som det fremgår af nedenstående citat, går meget af Kevins tid med at vente på, at hans venner har fri fra skole:

"(...) du går bare og venter på, at en af dine venner han har fri fra skole eller et eller andet, så du har noget lave, så går du bare rundt og keder dig, ikke har noget og lave og stresser rundt og" (Kevin: l. 42-44).

Kevin beskriver her, hvordan han bruger den første del af dagen på at vente på, at dem, han er sammen med, har fri fra skole eller arbejde, hvilket han både finder kedeligt og stressende. Vi oplevede selv denne stemning hos Kevin igennem interviewet. Vi havde en aftale med ham kl. 13, og kl. ca. 14 begyndte hans telefon at ringe. Det var tydeligt, at Kevin ikke kunne vente med at komme videre, da hans dag for alvor startede her. Umiddelbart kunne den kedsomhed og stressende følelse på den ene side udspringe af, at mens hans venner er i skole, har han ikke noget at lave og er derfor i en ventesituation, og på den anden side en afhængighed af at få skabt en kontakt til en af vennerne, der kan udmunde i et sted at sove.

I kraft af, at Kevin på den ene side næsten udelukkende beskriver handlinger, der er forbundet til handlesammenhængen omhandlende hans venner, og at han på den anden side beskriver denne venten og kedsomhed, der er forbundet hermed, får man et indtryk af, at Kevins berøring til andre handlesammenhænge er sparsom. Han nævner kort andre handlesammenhænge omhandlende familie, arbejde og skole, som dog er karakteriseret som værende kortvarige og konstant afbrudte. I forhold hertil fortæller Kevin om, hvordan noget af forløbet som hjemløs har set ud igennem det seneste år: *"(...) så boede jeg hos en ven der, og så fik jeg lov til at komme hjem til min mor igen, og så røg jeg ud fra min mor, og så boede jeg hos min ven, og så kom jeg på skolehjem deroppe. Så blev jeg smidt ud derfra"* (Kevin: l. 243-245).

Man får herigennem indblik i, at Kevin igennem det seneste år har indgået i mange forskellige handlesammenhænge, men umiddelbart karakteriseret af, at disse handlesammenhænge har ligget mere i forlængelse af hinanden, og at de gang på gang er blevet brudt.

Ud over sparsom deltagelse i forskellige handlesammenhænge indtager Kevin også en særlig position i de handlesammenhænge, han er deltager i. Denne position er i særlig grad karakteriseret ved en afhængighed af at få skabt en kontakt, der kan udmunde i et sted at sove.

Da vi på et tidspunkt spørger ind til, om Kevin kender andre i samme situation som ham selv, svarer han: *"Ikke lige umiddelbart, ikke sådan, nej, det gør jeg ik"* (Kevin: l. 316).

Kevin er på denne måde den eneste i sit fællesskab, der indtager positionen som hjemløs. Ligeledes virker det til, at han kæmper for at forblive i fællesskabet og fortsat kunne være en legitim deltager heri eller i det mindste fortsat at have adgang hertil. Dette gør han blandt andet i kraft af, at han

bruger meget af sin dag på at vente på, at de andre har fri fra skole, hvilket bliver en betingelse i hans nuværende situation, som medvirker til, at han ikke i stand til at deltage på lige vilkår med de andre deltagere i denne handlesammenhæng.

Ikke på lige vilkår forstået som at han hele tiden må indrette sit eget liv i forhold til de andres krav og betingelser. Dette ses ved, at han kontinuerligt indretter sig i forhold til, hvem han får mulighed for at sove hos. Kevin får på denne måde skabt en position i pågældende handlesammenhæng, hvor hans handlemuligheder og handlebegrænsninger i meget høj grad afhænger af de andre deltageres betingelser, positioner, krav og handlinger. Dreier udtrykker dette på følgende måde: "*Om en person handler på den ene eller anden måde, er begrundet i forholdet mellem de foreliggende muligheder og modsigelser og de relevante personlige behov og interesser*" (Dreier 1999: 80-81).

Ud fra dette kan Kevins handlinger forstås sådan, at hans muligheder for handling i hans pågældende position i handlesammenhængen konstant er afhængig af de andre deltagere, men hans handlinger udspringer også ud af hans personlige behov og interesser i form af et sted og sove.

5.2.3 Hvad tænker de andre om mig

Denne følelse af at være anderledes og stå udenfor kommer Kevin yderligere ind på løbende i interviewet.

"Lige præcis, jeg går og tænker på, hvordan folk de tænker over mig, hver eneste dag, når jeg går oppe i byen så tænker jeg 'hvad tænker den person om mig'. Altså, det er jo det, ik' (...), man tænker bare, at folk tror, at man er mærkelig, det er også, det stresser også en rigtig meget" (Kevin: l. 227-229).

I ovenstående citat får man et yderligere indblik i, hvor voldsomt det er for Kevin at føle sig *mærkelig* og anderledes. Det fylder så meget, at han *hver eneste dag* har oplevelser af at overveje, hvad *den person tænker om mig*, og at det også er det, der *stresser rigtig meget*. Som tidligere nævnt befinder Kevin sig konstant i en marginaliseret situation til trods for deltagelse i et fællesskab. Marginaliseret forstået som ikke at have samme betingelser som de andre deltagere i handlesammenhængen. Derudfra kan man måske forstå Kevins voldsomme reaktion i forhold til at blive vurderet af andre mennesker med fare for at blive dømt ude og ekskluderet af handlesammenhængen som *mærkelig*.

5.2.4 Del af et fællesskab

Da vi på et tidspunkt spørger ind til en situation, der har hjulpet ham, eller som han har oplevet som positiv, fortæller Kevin om en periode, hvor han havde et arbejde, og på hvilken måde denne arbejdsplads fik en positiv betydning. Forklaringen på, hvorfor den fik en positiv betydning for ham, er:

"Det ved jeg ikke, det var noget, jeg havde lyst til, og gode mennesker, jeg mødte, ikke nogen sure mennesker eller noget som helst. Mennesker, som også har lavet lort som mig og ikke gør det mere, som man også kunne snakke med f.eks. Altså, det hjalp mig rigtig meget, men når du kom ud på sådan en skole, der er ikke nogen, der har oplevet det samme som mig næsten. Så jeg står bare der og skiller mig ud fra alle de andre, jeg kan jo ikke gå nogen steder, uden at folk tror, at jeg er en rocker eller et eller andet, fordi jeg er, som jeg er, det synes jeg ikke er o.k., de ved ikke engang, hvem jeg er" (Kevin: l. 210-215).

I ovenstående fortæller Kevin netop, at dét, der var det positive for ham, var, at der var nogen, man kunne *snakke med*, og som *også havde lavet noget lort*. Dette kunne ses som et udtryk for, at i denne handlesammenhæng oplevede Kevin sig som en legitim deltager bl.a. i kraft af, at nogle af hans personlige betingelser blev til almene betingelser i denne handlesammenhæng. Dette kan muligvis have åbnet op for, at han kunne indtage en anden og mindre marginaliseret position. Derimod fortæller han yderligere, at det der sker, når han starter på et skoleforløb, er, at han igen skiller sig ud - hans betingelser bliver igen hans egne frem for almene, da *der ikke er nogen, der har oplevet det samme som ham*. I Kevins beskrivelse af at få et job tillægger han oplevelsen af at indtage en mindre marginaliseret position og dermed en position som en umiddelbart legitim deltager i fællesskabet som betydningsfuld, ikke at han i den periode formentlig havde en fast indkomst og dermed havde nemmere adgang til mad og bolig.

5.2.5 Opsummering

Ud fra ovenstående får man et indblik i, at Kevins dagligdag er sammensat af mange forskellige handlinger, der opleves både stressende og kedelige for Kevin.

Disse daglige gøremål oplever Kevin som kedelige, da han er i en ventesituation, og som stressende, da han hver dag oplever en usikkerhed i forhold til, om han har noget sted at sove, og på denne måde er i en marginaliseret og til dels illegitim position.

Man får et indblik i, igennem interviewet, at netop denne betingelse, at stå i en marginaliseret position, af Kevin opleves som noget, der fylder utrolig meget, da han vender tilbage til dette tema konstant igennem interviewet. Dette bliver yderligere underbygget af hans beskrivelse af at få et arbejde, hvor Kevins positive begrundelser hænger sammen med en følelse af at være en legitim deltager. Det at føle sig som legitim eller illegitim deltager bliver i Kevins tilfælde en generel måde, hvorpå han forholder sig til sin daglige livsførelse.

Der ses yderligere for Kevin en sparsom tilknytning til forskellige handlesammenhænge, hvorved hans daglige liv bliver yderst afhængig af netop de handlesammenhænge, der ses i forbindelse med hans vennegruppe. Netop dette element, at have adgang til relativt få handlesammenhænge, kunne se ud til at medvirke til en yderlig sårbarhed i forhold til Kevins situation som ung hjemløs.

5.2.6 Kevins daglige livsførelse i et sundhedsfremmende perspektiv

Når Kevin beskriver sin dagligdag, og hvad den indeholder, benytter han flere gange ordet *overlever* og *stressfyldt*, som peger på en livsførelse, der har fokus på at få styr på det helt basale i livet, et sted at sove, mad og at forblive i et fællesskab. I forhold til selv at skulle finde frem til en bolig eller uddannelse, som Kevin egentlig giver udtryk for at ønske sig, fortæller han: "*Det er bare svært at bruge tid på det der, fordi du har så mange andre ting, så det er rigtig hårdt, så*" (Kevin: l. 119-120).

På denne måde kunne det se ud til, at den daglige livsførelse, der for ham er mulig i hans nuværende situation, er begrænsende med hensyn til at skabe handling, der kunne medføre ændring og udvikling i forhold til sundhed. Dette ses på den måde, hvorpå han forholder sig til sin daglige livsførelse, hvor det for ham handler om at *overleve*, hvilket tyder på, at der ikke er overskud til at handle anderledes og ud over de handlinger, der ses forbundet til at opretholde hans daglige livsførelse.

Kevins deltagelse i hans venne-fællesskab har karakter af, at hans position er marginaliseret i form af, at han konstant er afhængig af de andre deltageres handlinger og betingelser og på denne måde ikke har meget indflydelse over egne handlinger. Derudover ses der i forbindelse med Kevins daglige livsførelse en generel sparsom deltagelse og tilknytning til andre handlesammenhænge. Ovenstående betingelser medfører, at det ser ud til, at Kevin befinder sig i en udtalt marginaliseret position, hvoraf hans *spillerum* (Dreier 2005: 189) fremstår meget snævert og med få muligheder for handling.

5.3 Julie

Kontakten til Julie er etableret ved hjælp af Facebook. Julie er en af de unge, som tidligere har været indskrevet på det pædagogiske tilbud, hvor den ene af specialets medlemmer arbejdede for mere end fem år siden. Julie er i dag 21 år, og hun bor i egen lejlighed i København og betegner selv sin situation som værende stabil. Julies tid som ung hjemløs startede, da hun som 12-årig løb væk hjemmefra og ind på Christiania. Hun opholdt sig i to måneder på Christiania, hvor hun ikke havde noget sted at bo eller være. Efter denne to måneders-periode blev hun tilbudt at sove på en sofa hos en fast beboer på Christiania, som vi kalder K.

Julie er opvokset i Københavns-området, hvor hun boede hjemme hos sin mor og stedfar. Julie har tre søskende; en storesøster, en lillebror og en lillesøster. Julie beskriver sin barndom som værende præget af særligt morens alkohol- og stofmisbrug, svigt, vold, utryghed og uforudsigelighed. Julie forklarer, at grundet disse omstændigheder og en følelse af, at der ikke var nogen, som kunne hjælpe hende, beslutter hun sig som 12-årig for at løbe hjemmefra. Julie tager ind på Christiania, for som hun beskriver det, har hun en oplevelse af, at der på Christiania ikke er nogen, som kan finde hende og tvinge hende tilbage til hendes mor og stedfar. Julie har af flere omgange været i kontakt med psykiatrien og har i denne forbindelse i nogle perioder været stærkt medicineret med diverse psykofarmaka. Den dag i dag tager Julie ingen psykofarmaka.

Vi møder Julie ad to omgange. Begge gange mødes vi på hendes foretrukne cafe i København. Vores første møde med Julie bærer præg af en uformel karakter, hvor vi egentlig bare er nysgerrige på at høre hendes oplevelse af livet som ung hjemløs. Vi havde derfor oprindeligt ikke tænkt, at Julie skulle ende med at blive en af specialets informanter. Dog viser det sig i samtalen med Julie, at hun har så mange refleksioner om sin periode som ung hjemløs, hvorfor vi indgår en aftale med hende om at lave et egentligt interview.

Da vi møder op til vores anden aftale med Julie, igen på den samme cafe, beslutter vi os for at placere os udenfor i solen et forholdsvist ugeneret sted. Det er om formiddagen, og der er endnu ikke særlig mange andre gæster på caféen. Julie virker tilpas med den valgte setting og giver ikke på noget tidspunkt udtryk for at være generet af den omkransende baggrundsstøj.

5.3.1 Julies dagligdag som ung hjemløs

Julies tid som ung hjemløs strækker sig over en periode på cirka fire år, fra hun er 12 til 16 år. Denne periode bærer præg af forskellige skift og brud, som ligeledes har betydning for, hvordan

Julie forholder sig til sin dagligdag som ung hjemløs. Dette analyseafsnit vil derfor tage afsæt i Julies første tid som ung hjemløs og derefter se på, hvordan hendes situation ændrer betydning for hende i takt med, at betingelserne ændrer sig over denne fireårige periode.

Som 12-årig løber Julie ind på Christiania i håbet om, at der her ikke er nogen, som kan finde hende og tvinge hende tilbage til hendes mor og stedfar. Julie kender til Christiania, men hun har ikke nogen bekendte, som hun kan overnatte hos, hvilket betyder, at hun i de to første måneder ikke har noget sted at være og derfor er tvunget til at sove rundt omkring i opgange o.lign. De første par dage beskriver Julie som følgende:

”Altså, de første dage så sov jeg jo dårlig nok (...), det, jeg gjorde, det var jo bare og sidde inde på staden³⁸, det var jo bare, man sad jo og kæmpede, indtil man ikke kunne holde øjnene åbne mere, og så gik man, og man kunne ikke sige, at jeg tager hjem” (Julie: l. 61-63). ”Jeg kan ikke engang beskrive en dagligdag, for der er ikke nogen dagligdag. Du har ikke noget med; det gør du, det gør du, det gør du (...), du tager bare tingene, som det kommer, for andet kan du ikke gøre (Julie: l. 68-70).

Dagligdagen kommer for Julies vedkommende til at handle om at *kæmpe for at holde sig vågen* og at tage *tingene, som de kommer*. Julie tager selv afstand fra at kalde denne daglige livsførelse for en dagligdag, eftersom hendes dagligdag ikke er bygget op omkring rutiner og derved ikke omhandler *det gør du*-aspekter, men snarere handler om at følge med og få tiden til at gå. På denne måde sammenligner Julie sin dagligdag som ung hjemløs med den samfundsmæssigt legitime og accepterede måde at føre en dagligdag på, hvor dagligdagen i en vis grad er bygget op omkring rutiner.

Ligeledes kunne det se ud, som om Julie afviser, at hun havde en dagligdag på daværende tidspunkt, da denne dagligdag ikke var bygget op omkring nogen cykliske repetitioner (Holzkamp 1998: 28). Julies liv var på daværende tidspunkt snarere præget af mange forskellige og varierende cyklusser med forskellige varighed og udstrækning, hvilket dog ikke betyder, at der ikke tale om at føre en daglig livsførelse (Kristensen 2006: 46). Den daglige livsførelse kommer ud fra Julies perspektiv dog til at fremstå anderledes og dermed mindre legitim. I forlængelse heraf kunne man foranlediges til at tro, at Julie selv har oplevet denne daglige livsførelse som værende af mere eller mindre problematisk betydning:

---

³⁸ De unge anvender betegnelsen *Staden* synonymt med *Christiania*.

”Altså, det påvirkede mig ikke i så stor grad, som det ville gøre nu, for jeg havde ikke sådan rigtig en dagligdag dengang. Altså, selv om at jeg var lille, og jeg burde have de der faste rutiner; op kl. 7 og spise morgenmad og i skole, blive hentet til sport og som normale, altså, sådan havde jeg det jo ikke. Det var bare sådan; jeg stod op og spiste morgenmad med mig selv, hvis jeg overhovedet spiste morgenmad, det gjorde jeg ikke engang dengang, og så var det bare i skole, hvis jeg gad, men det gad jeg ikke specielt tit, så var det bare, så gjorde jeg, bare hvad der passede mig. Så på den måde var det ikke sådan en kæmpe forandring i forhold til mit liv, da jeg boede hjemme (...)” (Julie: l. 84-90).

I dette citat beskriver Julie, hvordan hun på flere områder ikke oplevede, at hendes dagligdag ændrede sig radikalt ved overgangen fra at bo hjemme til at bo på gaden. Dette begrundes Julie med, at hun ikke tidligere havde en fast dagligdag, og at det derfor ikke *påvirkede* hende i så stor grad, at hun som ung hjemløs skulle til at skabe sin daglige livsførelse med ad hoc-løsninger og muligheder frem for af rutinerede handlinger.

Til sammenligning med det tidligere citat ses det igen, hvordan Julie sidestiller en dagligdag med noget, der knytter sig an til rutinerede handlinger så som at stå op, spise morgenmad og i skole. Gennem denne sammenligning placerer Julie sin dagligdag, både i perioden, hvor hun er hjemmeboende, og perioden som ung hjemløs, uden for normen henvist til en mindre legitim og accepteret samfundsmæssig position. Hvilket kan udsiges at være en generel måde, hvorpå Julie forholder sig til sin tidligere daglige livsførelse som ung hjemløs.

Ifølge Dreier forudsætter enhver deltagelse i en given handlesammenhæng en form for forbundethed eller tilhørsforhold hertil, som får betydning for, hvorvidt en deltager opnår eller afvises adgang til en konkret handlesammenhæng (Dreier 2007: 24).

Julies betingelse som ung hjemløs ekskluderer hende fra at tage del i den almene, samfundsmæssige handlesammenhæng. Hun formår ikke at opnå adgang hertil, hvilket kunne begrundes i, at hun ikke har et legitimt tilhørsforhold hertil. Grundet sine betingelser som ung hjemløs har hun ikke mulighed for at blive en legitim deltager i den handlesammenhæng, som hun kontinuerligt sammenligner sin egen situation som ung hjemløs med. Dette kunne anses at skabe en handlebegrænsende betydning for Julie, idet det bevirker, at hun føler sig yderligere marginaliseret.

5.3.2 Ændrede betingelser

Efter de første to måneder på Christiania ændres Julies betingelser; hun får tilbudt et sted at sove: *"(...) Det var K, der spurgte, om jeg ikke skulle med hjem til ham og sove, fordi at han havde set, (...) at jeg gik inde på Christiania og var der til sent om aftenen* (Julie: l. 238-240). Dette tilbud fra K om, at Julie kan sove hjemme hos ham, får den konkrete betydning for Julie, at *"(...) nu havde jeg et sted at være, nu havde jeg en nøgle til en lejlighed, og nu havde jeg et menneske, som jeg kunne ringe til, hvis jeg var sulten"* (Julie: l. 261-262). K er på daværende tidspunkt 21 år. Ifølge Julie har K en kæreste, er kontanthjælpsmodtager og arbejder og bor på Christiania (Julie: l. 135-137). Ved at bo hos K ændredes Julies dagligdag, eftersom denne nye handlesammenhæng repræsenterede nogle nye betingelser og derved nogle ændrede handlemuligheder. Julie var nu sikret en seng at sove i, og hun havde mulighed for at få noget at spise, når hun var sulten. I løbet af interviewet omtaler Julie ikke yderligere handlemuligheder ved denne nye handlesammenhæng, det ser derimod snarere ud, som om denne handlesammenhæng for Julie har betydet visse begrænsninger:

"(...) du kan komme hjem og ligge med en dyne, en pude på en sofa eller en madras i varmen. Du kan risikere, at der sker noget, men du kan også tage chancen og vælge og stole på et medmenneske. Men jeg lå hele natten og ventede på, at han kom, det gjorde jeg, og jeg lå bare og ventede, det gjorde jeg og lå og tænkte på, hvordan jeg skulle reagere, hvis han kom og sådan noget der, men han kom aldrig, det har han aldrig gjort, aldrig" (Julie: l. 249-254).

At få tilbudt et sted at sove får betydning for, hvordan Julie forholder sig til sin dagligdag. På den ene side sikres hun en vis grad af basis i sin daglige livsførelse i form af en seng at sove i og noget mad at spise. På den anden side indtræder en betingelse i hendes dagligdag, nemlig en angst for, at ved at hun stoler på et *medmenneske*, *risikerer* hun, *at der sker noget*. Denne risiko har Julie taget og forholdt sig til, hvormed den er blevet til en del af hendes daglige livsførelse. At Julie på denne måde oplever, at der en risiko forbundet med at stole på et medmenneske, kunne hænge sammen med hendes tidligere erfaringer i forskellige relationelle sammenhænge. Ifølge Dreier har vores andre og tidligere former for samspil, sociale relationer og deltagelse en betydning for vores måde at opfatte og deltage i nærværende, direkte relationer på (Dreier 1999: 94). Dette betyder, at Julies tidligere erfaringer med sociale relationer har været med til at danne hendes forudsætninger for at deltage i nutidige relationer. På denne måde kunne det aspekt, at Julie oplever denne risiko ved at overnatte hos K, hænge sammen med nogle tidligere oplevelser i andre relationer, hvorved hun har en formodning om, at en tjeneste ikke er gratis, men at der følger en vis betaling med.

Til trods for, at Julie får et sted at sove, er der dog noget, der tyder på, at hendes samlede livsførelse og dermed betingelser ikke udvikler sig i en mere positiv retning, da hun efter to år hos K og i en alder af 14 år prøver på tage sit eget liv (Julie: l. 129-130). Julie bliver derfor indlagt. Til trods for denne handling ender Julie efter endt indlæggelse igen ude på Christiania, nu på en anden sofa, hos T (Julie: l. 130).

5.3.3 Marginaliseret deltager eller?

I Julies periode som ung hjemløs udgjorde Christiania hendes primære handlesammenhæng. Gennem interviewet dannes en forestilling om, at Julie på daværende tidspunkt havde meget begrænsede muligheder for at tage del i andre handlesammenhænge. Selv hjemme hos hendes mor var døren lukket: *"Altså, jeg har tit bare siddet ude i min opgang, bare ventet på, at min mor åbnede min hoveddør for at sige, kom ind på dit værelse, og det gjorde hun ikke"* (Julie: l. 63-64).

Julie nævner ikke på noget tidspunkt, at hun havde mulighed for at tage del i andre handlesammenhæng end Christiania, der var f.eks. ikke nogen familiemedlemmer eller bekendte, som kunne mobilisere nogle handlemuligheder til Julies fordel. Deraf fremkommer en forståelse af, at Julies situation på daværende tidspunkt kan anses som marginaliseret, eftersom hun umiddelbart kun havde mulighed for at tage del i den handlesammenhæng, som Christiania repræsenterede for hende. Dette perspektiv sammenholdt med Julies unge alder sandsynliggør, at hendes muligheder for at handle må anses som værende begrænsede.

Til trods for denne udadtil barske livsførelse, som Julie gennemlever i en forholdsvis ung alder, er der alligevel noget, der tyder på, at ud fra Julies perspektiv er denne situation at foretrække frem for at bo hjemme hos hendes mor og stedfar. Derhjemme oplevede hun, at hvis hun gjorde noget forkert *"så fik jeg en på skallen"* (Julie: l. 45-46). Ligeledes beskriver Julie, at hun tit var *"(...) bange for at vågne op, og ens forældre var i dårligt humør og, ja, og værre, at man ikke vidste, hvad der skete i dag, og hvordan humøret var"* (Julie: l. 49-50).

Ifølge Dreier er den deltagelse, der er mulig i en given handlesammenhæng, altid objektivt forhåndsstruktureret, ud fra hvilke handlemuligheder handlesammenhængen repræsenterer, samt hvilken position man har mulighed for at indtage heri (Dreier 1993: 63). På denne måde kan det anskueliggøres, at Julie på flere områder har oplevet at stå i en marginaliseret og udsat position i den handlesammenhæng, som hendes hjem udgjorde på daværende tidspunkt. Hun har på denne

måde været underlagt morens og stedfarens *dårlige humør* og risikoen for at *få en på skallen*. Dette har været en del af Julies opvækstbetingelser og er ligeledes en del af hendes begrundelser for netop at løbe væk hjemmefra.

På Christiania giver Julie derimod udtryk for, at hun i denne handlesammenhæng oplever at stå i en anden og fra hendes perspektiv en mere fordelagtig position: *"(...) Så det blev lige pludselig vendt om, at det ikke var mig, der var offeret, som jeg var derhjemme"* (Julie: l. 47-48).

På Christiania oplevede Julie, at hun *"(...) sagde fra og satte mine grænser"* (Julie: l. 48). Julie får i den handlesammenhæng, som Christiania udgør for hende, mulighed for at træde ind i en umiddelbart mindre marginaliseret position end den position, som hun tidligere befandt sig i hjemme hos sin mor og stedfar, og på denne måde kunne det se ud til, at Julie har haft større mulighed for at udøve indflydelse på denne handlesammenhængs betingelser.

Dog er der noget, der tyder på, at hun fortsat befinder sig i en marginaliseret position, eftersom hun er afhængig af andres ydelser, krav og betingelser og derved har en begrænset mulighed for at udøve indflydelse på handlesammenhængens struktur.

5.3.4 At håndtere betingelserne

Der er noget, der tyder på, at dagligdagen som ung hjemløs på Christiania fordrer visse handlinger, der muliggør en opretholdelse af en daglig livsførelse eller en form for overlevelse:

"(...) det, jeg gjorde, det var bare at sidde på Christiania. Det var jo bare at være på Christiania, ryge mig så meget i hegnet, så jeg bare kunne på lidt tid bare kunne komme væk fra alt lorten, ik', og bare sidde og have en griner. Så var man snoske-skæv med alle sine venner, ik', så det var bare, jeg tror bare, at (...) det er at flygte fra virkeligheden" (Julie: l. 71-75).

At ryge hash bliver dels en måde, hvorpå Julie forholder sig til sin dagligdag som ung hjemløs, en måde, hvorpå hun kommer igennem dagen uden at skulle forholde sig til *al lorten*, men i stedet får mulighed for *at flygte fra virkeligheden*. Dels er det en måde, hvorpå hun er sammen med sine venner i den handlesammenhæng, som Christiania repræsenterer. Begrundelsen for at ryge hash knyttes til en måde, hvorpå Julie søger efter at håndtere og kontrollere sine betingelser ved at flygte fra *virkeligheden*. Denne virkelighedsflugt afgrænser Julie fra kontinuerligt at forholde sig til sine reelle betingelser:

"(...) det går virkelig op for en, hvor slemt situationen er på ens hjemmefront, når man bare skrider, ik'. Jeg var jo hele tiden godt bevidst om, at jeg ikke havde det godt, men da jeg lige pludselig sad alene på gaden, så gik det virkelig op for mig, hvor slemt jeg havde det. Fordi jeg sad bare og tænkte, når jeg hellere vil være her alene som 12-årig på gaden end at være hjemme hos min mor, så er det, fordi at der er nogen kæmpe problemstillinger indover" (Julie: l. 36-41).

I dette citat fortæller Julie dels noget om, hvad det er, hun flygter fra ved at ryge hash; hun slipper for at forholde sig til realiteternes omstændigheder, dvs. at hun i en alder af 12 år har det så *slemt* derhjemme, at hun 'foretrækker' ³⁹ at være *alene på gaden*. Ligeledes fremhæver Julie, at problemstillingerne derhjemme er knyttet til hendes forhold til moren.

Gennem interviewet med Julie drager hun kontinuerligt en parallel mellem sine opvækstbetingelser, herunder med eksplicit fokus på morens position, og sidestiller dette med, hvilke forudsætninger hun haft for at klare sig videre i sit ungdoms- og voksenliv. Dette får den betydning for Julie, at: *"(...) så jeg kommer al skyld over på min mor, og det gør jeg stadig den dag i dag. Og jeg kommer aldrig til at acceptere, at jeg har den mor, jeg har, aldrig"* (Julie: l. 98-99). Dvs. at for Julies vedkommende forholder hun sin dagligdag som ung hjemløs til de opvækstbetingelser, hun har haft, hvoraf fokus i langt højere grad er centreret omkring, hvilken betydning disse opvækstbetingelser har haft for Julie, frem for et konkret fokus på hjemløshed. På denne måde kunne det se ud, som om der for Julie er mere på spil i relationen til moren end de konkrete erfaringer og oplevelser med at være ung hjemløs.

5.3.5 Opsummering

At befinde sig i en situation som ung hjemløs har for Julies vedkommende betydet, at hun har oplevet, at den daglige livsførelse, som hun har været nødsaget til at føre, har haft en form for ekskluderende betydning for hende. Af analysen fremkommer det som problematisk for Julie, at livsførelsen som ung hjemløs har medført, at hun ikke har kunnet arrangere sin dagligdag i forhold til rutinerede handlinger, men snarere har gjort brug af ad hoc-løsninger. Således forholder og sammenligner Julie sin dagligdag som ung hjemløs op med en samfundsmæssig normativ måde at føre og skabe sig en dagligdag på. Hvoraf resultatet, ud fra Julies perspektiv, bliver, at den daglige livsførelse begrænser hendes deltagelse i andre handlesammenhænge.

---

³⁹ Som det blev diskuteret tidligere, er det spørgsmålet hvorvidt Julie på daværende tidspunkt, reelt havde mulighed for at træde ind i andre handlesammenhænge.

På flere områder kommer Julie til at fremstå som udtalt sårbar grundet hendes marginaliserede position. Forstået på den måde, at hun tilsyneladende kun har adgang til et begrænset antal handlesammenhænge, hvori hendes deltagelse kan anses som værende mere eller mindre illegitim. I forlængelse heraf er det væsentligt at fremhæve Julies unge alder, sparsomme og brudte netværk, fraværet af stabilitet samt manglende indflydelse på egne betingelser.

Endvidere forholder Julie sig til sin tidligere daglige livsførelse som ung hjemløs ved at drage paralleller mellem sine opvækstbetingelser, morens betydning og sidestille dette med, hvilke forudsætninger hun har haft i sit ungdoms- og voksenliv. På denne måde kunne det se ud, som omtrent netop den betydning, moren har haft, bliver en måde, hvorpå Julie begrundes og forholder sig til sine egne betingelser og erfaringer i perioden som ung hjemløs.

5.3.6 Julies daglige livsførelse i et sundhedsfremmende perspektiv

Af analysen er det blevet tydeligere, i hvilken grad Julie har befundet sig i en forholdsvis marginaliseret position. Dette ses bl.a. i kraft af, at hun kun har haft mulighed for at deltage i relativt få handlesammenhænge, hvor denne deltagelse endvidere har båret præg af, at hun grundet sin position heri har haft begrænset mulighed for at udøve indflydelse på denne handlesammenhængs struktur.

På denne måde er der noget, der tyder på, at det ”*spillerum*” (Dreier 2005: 189), som ifølge Dreier har betydning for, i hvilke udstrækning et individ har mulighed for at handle på egen sundhed, har været af en karakter, der ikke har levnet plads til, at Julie har kunnet handle på sin egen situation og dermed sundhed. Spillerummet har snarere haft en karakter af at være begrænset og som værende defineret af andre deltageres betingelser og krav end lige netop Julies, hvoraf hendes deltagelse har haft karakter af et afhængighedsforhold.

Heraf fremkommer en forståelse af Julie, at hun i forhold til at handle på egen sundhed befinder sig i en form for dobbeltmarginaliseret position, hvor muligheden for at handle kan formodes at være udtalt begrænset både set i forhold til objektive livsbetingelser og personlige handlemuligheder.

5.4 Rasmus

Kontakten til Rasmus er etableret ved hjælp af Facebook. Rasmus er en af de unge, som tidligere har været indskrevet på det pædagogiske tilbud, hvor den ene af specialets medlemmer arbejdede for mere end fem år siden. Rasmus er i dag 23 år og bor i en lejlighed i København sammen med sin kæreste. Rasmus' tid som ung hjemløs startede, da han i en alder af 16-17 år blev smidt ud hjemmefra af sin mor. Rasmus fortæller selv, at moren smed ham ud pga. hans hashforbrug. Rasmus var derefter hjemløs i en periode på cirka seks måneder, hvor han måtte sove på sofaer rundt omkring hos venner og familie.

Rasmus' forældre blev skilt, da han var cirka 9-10 år, en periode, som Rasmus selv beskriver som meget kaotisk og voldsom. Rasmus og hans brødre bor efter forældrenes skilsmisse hos deres mor. Kort tid efter skilsmissen flytter Rasmus' mor sammen med en ny mand. Rasmus beskriver selv sit forhold til stedfaren som meget dårligt. Stedfaren udviser en hård adfærd over for Rasmus og hans brødre – en adfærd, som er præget af trusler og vold. Generelt beskriver Rasmus en barndom fyldt med svigt, kaos og uforudsigelighed.

Rasmus har, siden han var syv år, haft kontakt til diverse psykologer med henblik på, at han skulle udredes for eventuelle psykologiske/psykiatriske problemstillinger, da der fra flere forskellige aktører har været en mistanke herom. Resultatet af udredningerne var, at Rasmus ikke fejlede noget, og han har derfor heller ikke nogen psykiatrisk diagnose.

Vi møder Rasmus første gang på Christiania. Det er Rasmus selv, der har foreslået Christiania som mødested. Det er den første i måneden, og Christiania er proppet med mennesker, hvilket gør det svært at finde et oplagt sted til at foretage interviewet. Rasmus bevæger sig rundt på Christiania på en måde, som udviser, at stedet er kendt for ham. Det lykkes Rasmus at finde en afsides og nogenlunde uforstyrret plads ud til søen. Vi har medbragt kaffe, cigaretter og småkager til interviewet. Vi sætter os til rette, og interviewet går i gang. Undervejs i interviewet kommer der flere mennesker til, som placerer sig et stykke fra os. Der er en god og afslappet stemning, som dog bliver afbrudt en gang imellem af en smule regn. Rasmus nyder en øl og en joint under interviewet, hvilket bevirker, at han til sidst i interviewet er en smule påvirket.

5.4.1 Rasmus' dagligdag som ung hjemløs

Den måde, hvorpå Rasmus forholder sig til sin tidligere dagligdag som ung hjemløs, er på den ene side kendetegnet ved beskrivelser, der vedrører det perspektiv ikke at have sin egen seng at sove i, som en generel betingelse for den daglige livsførelse:

”Det var alle de timer, hvor du bare traskede rundt (...), de dage, hvor du ikke havde noget sted at sove, det var det hårdeste. Pissekoldt og det regnede om natten og rend mig i røven, gå lidt rundt inde på Hovedbanegården, for der er tørt, ik” (Rasmus: l. 243-245).

At være hjemløs bliver af Rasmus beskrevet som noget, der vedrører, at man *bare trasker* rundt, ikke har noget sted at *sove*, det er *hårdt* og til tider *koldt*. Disse beskrivelser kan formodes at illustrere et perspektiv, der kan udsiges at være nogle betingelser, som majoriteten af hjemløse oplever i forskelligt omfang og på forskellige tidspunkter. Disse betingelser bliver for Rasmus en del af den måde hvorpå han forholder sig til sin tidligere situation som ung hjemløs, og hvortil han ligeledes knytter nogle personlige betydninger, hvilket kommer til udtryk i det følgende citat:

”Min dagligdag, ja, jeg stod op og pakkede min taske med mit tøj. Jeg havde en rygsæk med mine ting i, ellers tog jeg forbi min mor og hentede rent tøj, hun vaskede tøj, ik’. Altså, hun kunne bare ikke have mig derhjemme, det havde været en kæmpe ballade og så med B⁴⁰ der, så hun var jo pisseked af det (...). Jeg fik mad af min mor, og så tog jeg videre herud på Staden og ud til mine kammerater på Frederiksberg og sov der, eller hvis jeg ikke havde et sted og sove, så var jeg helt skudt, så måtte man jo bare trasker rundt. Jeg traskede bare rundt, jeg gad ikke at lægge mig til at sove et eller andet latterligt sted, og så er det også koldt (Rasmus: l. 141-147).

I dette citat kommer det til udtryk, hvordan Rasmus dagligt har forholdt sig til sin dagligdag som ung hjemløs samt hvilke handlemuligheder, han har gjort brug af. Hans dagligdag som hjemløs har bestået af, at han kontinuerligt dagen igennem har bevæget sig mellem forskellige handlesammenhænge for på denne måde at få dagligdagen til at hænge sammen. Dagen er startet med, at han er stået op efter at have overnattet på en sofa, f.eks. hos en bekendt, så har han bevæget sig hjem til sin mor for at få rent tøj, videre ud på Staden, derefter hen til en kammerat for at sove eller alternativt trasker rundt på gaden en hel nat. På denne måde har Rasmus skabt *”(...) et*

---

⁴⁰ Betegnelsen B er en opdigtet betegnelse, der dækker over Rasmus' stedfar.

arrangement af arrangementerne” (Holzkamp 1998: 9), hvor han har organiseret sin daglige livsførelse ved aktivt at integrere forskellige krav og forventninger heri, og han har på denne måde forsøgt at arrangere og prioritere forløbet af sin dagligdag.

På denne måde kommer hans daglige livsførelse til at være bygget op omkring en cyklisk repetition, der i nogen grad gentages og reproduceres på en daglig basis. De betingelser, som Rasmus har haft som ung hjemløs, har fået en personlig betydning for ham grundet hans specifikke handlemuligheder og handlebegrænsninger i den konkrete handlesammenhæng. Denne daglige livsførelse har for Rasmus’ vedkommende betydet, at: *”Nej, jeg følte ikke, at jeg kom nogen steder, du stod bare stille, hvad skal der ske, ik’, der er ikke så meget i det, man render jo bare rundt. Altså, hvor fanden skal man, ja, sove henne, hurra, hvor skal jeg få noget mad fra”* (Rasmus: l. 55-57). Hvilket ligeledes har været forbundet med en oplevelse af stress (Rasmus: l. 44).

5.4.2 Deltagelse på andres betingelser

Rasmus’ objektive livsbetingelser på daværende tidspunkt bar præg af, at han på den ene side var underlagt nogle almene betingelser, som kunne udsiges i nogen udstrækning at karakterisere situationen som hjemløs, f.eks. at mangle eget tag over hovedet, en seng at sove i samt at være tvunget til at traske rundt på gaden hele natten. På den anden side beskriver han nogle handlemuligheder, som kan anskues at være forholdsvis fordelagtige i hans position som hjemløs. Rasmus havde under sin periode som ung hjemløs mulighed for at tage hjem til sin mor, hvilket han næsten gjorde dagligt, her fik han mad og penge, men muligheden for at overnatte der var ikke til stede (Rasmus: l. 56-57, 468 & 472). Derimod havde Rasmus altid mulighed for at tage ud til sin faster og overnatte, hvis han ellers orkede:

”Ja, der kunne (læs: jeg) næsten altid tage derud og sove, mange gange så gider du ikke, så gad du ikke at tage derud, åh, magtede det ik’ simpelt hen, der var lige pludselig langt til Avedøre, hvis man sad ude på Nørrebro eller noget og været på besøg hos en kammeret” (Rasmus: l. 380-382).

Heraf havde Rasmus under sin periode som hjemløs ofte penge på lommen, ingen sult samt mulighed for at overnatte hos sin faster. Begrundelsen for, at disse betingelser fremstår som fordelagtige for hans position, er, at Rasmus er den eneste af specialets fire informanter, der fremhæver sådanne betingelser og dermed handlemuligheder. Som vi skal se i det følgende afsnit,

skabte disse konkrete betingelser en betydning for, hvordan han forholdt sig til og arrangerede sin dagligdag som ung hjemløs.

Hans daglige livsførelse som hjemløs har et langt stykke hen ad vejen været arrangeret således, at denne passede med de krav, forventninger og betingelser, som de handlesammenhænge han bevægede sig rundt imellem repræsenterede. Dreier udtrykker dette aspekt således, at deltagelse altid er *”objektivt forhåndsstruktureret ud fra min forhåndenværende handlesammenhængs struktur af muligheder, specificeret på min særlige position heri”* (Dreier 1993:63).

Et eksempel herpå er f.eks., hvordan Rasmus beskriver at handle i forhold til andres betingelser:

”Ja, hvis jeg kunne få lov. Jeg spurgte jo altid først, om jeg måtte sove på sofaen, jeg har aldrig bare været sådan en, der bare nassede mig på, det gider jeg ik’ sådan noget, det er jeg sgu for stolt til på en eller anden måde, ik” (Rasmus: l. 384-386).

I citatet fortæller Rasmus, at han altid har spurgt om lov til at sove på en sofa, han har aldrig bare nasset sig på. Dette kunne ligeledes ses som et udtryk for, at Rasmus har søgt om adgang til en specifik afgrænset handlesammenhæng, en handlesammenhæng, som han ikke på forhånd har haft en legitim adgang eller tilhørsforhold til. Dette kunne begrundes med, at en given sofa er placeret i et givent hjem. Hjemmet kan for de flestes tilfælde defineres som en handlesammenhæng, hvor adgangen hertil er relativt skarpt forbeholdt visse medlemmers deltagelse. Ved at søge om adgang til en sådan handlesammenhæng ses der derfor altid en vis risiko for eksklusion og afvisning (Dreier 2007: 24). Disse betingelser, som Rasmus i sin periode som hjemløs har forholdt sig til og ageret i forhold til, taler han om på en relativt uproblematisk måde.

Dette kunne på den ene side være et udtryk for, at Rasmus til trods for generelt barske omstændigheder trods alt har haft mulighed for at bevæge sig rundt imellem forskellige handlesammenhænge, som hver især har repræsenteret forskellige handlemuligheder. Han har herved arrangeret sin daglige livsførelse ved at skabe sammenhæng mellem disse handlesammenhænge på en måde, så hans basale behov for f.eks. mad, penge og en seng at sove i har været dækket. Sagt på en anden måde har han gennem sit netværk mobiliseret forskellige ressourcer, som han har gjort brug af.

På den anden side kan det ligeledes ses som et udtryk for, at grundet Rasmus’ specifikke position i de konkrete handlesammenhæng set i forhold til eventuelle andre deltagere har han stået i en forholdsvis marginaliseret position, hvormed han ikke har haft mulighed for hverken at opstille modkrav eller modbetingelser til den eksisterende handlesammenhængs struktur. Han har

derimod været henvist til at leve op til disse krav og betingelser, såfremt han har ønsket at få et sted og overnatte.

På denne måde bliver Rasmus' generelle måde at forholde sig til sin dagligdag som hjemløs på en måde, hvorpå han kontinuerligt må søge om adgang til forskellige handlesammenhænge ud fra nogle betingelser og krav, som han ikke selv har haft mulighed for at udøve særlig stor indflydelse grundet hans særlige position i den konkrete handlesammenhæng.

5.4.3 Fred, svigt og hash

Et andet væsentligt aspekt i den måde, hvorpå Rasmus forholder sig til sin tidligere dagligdag som ung hjemløs, kan relateres til en måde at handle på, hvormed målet med denne handling er at få fred omkring sig:

”ja, det er, fordi det er 100 procent fred oven i hovedet, der er ikke nogen, der stiller krav til dig, der er ikke noget, du skal opnå for at få et sted og sove, og du kan bare få lov og være dig selv, ik”. Altså, (...) hvis du skal have et værelse igennem kommunen, så skal du det og det i løbet af dagen, det var jo det, jeg ikke gad” (Rasmus: l. 196-199).

I citatet beskriver Rasmus, hvordan han oplevede, at visse betingelser og handlemuligheder ved livsførelsen som hjemløs, ud fra hans perspektiv på daværende tidspunkt, var mere fordelagtige end at indgå i andre handlesammenhænge med andre krav og betingelser som f.eks. kommunens. Livsførelsen som hjemløs gav Rasmus en oplevelse af *100 procents fred oven i hovedet*. Oplevelsen af denne fred var et resultat af, at han i sin periode som hjemløs oplevede, at der ikke var nogen, som stillede krav til ham; han kunne bare få lov til at være sig selv. Dette aspekt står umiddelbart i kontrast til det foregående afsnit, hvori det blev tydeligere, at Rasmus' deltagelse i forskellige handlesammenhænge var bestemt af disse handlesammenhænges krav og betingelser, hvor Rasmus grundet sin position havde en forholdsvis lille mulighed for at udøve indflydelse herpå. Tværtimod så det se ud til, at Rasmus kontinuerligt måtte arrangere sin dagligdag ud fra de forskellige handlesammenhænges krav og betingelser.

At Rasmus ikke oplevede, at livsførelsen som hjemløs stillede nogle krav til ham, kan eventuelt begrundes med, at han oplevede, at denne livsførelse gav mere mening for ham på daværende tidspunkt set i forhold til at bo hjemme hos hans mor og stedfar: *”Ja, ja, men det, der er i bund og grund, at du trænger til fred, du har fået nok af alting (...)” (Rasmus: l. 211).*

Rasmus blev smidt ud hjemmefra, hvilket var årsagen til, at han lige pludselig befandt sig i en position som ung hjemløs, men Rasmus giver ligeledes udtryk for, at i og med at han ikke længere var en del af den handlesammenhæng, som hjemmet repræsenterede, oplevede han, at han fik *fred* fra alt det, som han havde fået nok af. Det, som Rasmus havde fået nok af, var at deltage i den handlesammenhæng, som hjemmet på daværende repræsenterede med "(...) *en sindssyg stedfar og en helvedes ballade*" (Rasmus: l. 63). I denne handlesammenhæng havde Rasmus en udtalt marginaliseret position, eftersom hjemmet primært var domineret af stedfarens temperament og position samt stedfarens og morens voldsomme konflikter.

Ved ikke længere at deltage i denne handlesammenhæng oplevede Rasmus, at han på sin vis gjorde op med denne marginaliserede position: "*Ja, det hedder et oprør, derfor tror jeg faktisk, det har været - det har været for at straffe mine forældre. Jeg vidste, at jeg gjorde dem kede af det*" (Rasmus: l. 83-84). For Rasmus' vedkommende hænger hans *oprør* sammen med at *straffe sine* forældre. At det for Rasmus giver god mening at straffe sine forældre på denne måde, hænger sammen med en oplevelse af, at "(...) *det hele starter jo helt tilbage fra barndommen af, ik*" (Rasmus: l. 79-80). Rasmus begrundet i dette citat, at de betingelser, han havde i sin barndom, har grundlagt, hvilke handlemuligheder og handlebegrænsninger han har haft for at klare sig i sit ungdoms- og voksenliv.

Det foregående afsnit illustrerer yderligere en måde, hvorpå Rasmus forholder sig til sin tidligere dagligdag som ung hjemløs, hvormed begrundelsen på, at Rasmus ender med at befinde sig i denne position, er tæt knyttet til de betingelser, han havde som barn.

En tredje måde, hvorpå Rasmus forholder sig til sin tidligere dagligdag som ung hjemløs, er tæt knyttet til hans forbrug af hash, herunder både i forhold til omfanget og årsagen. Rasmus er under interviewet på intet tidspunkt blevet spurgt, hvorvidt han havde/har et forbrug af euforiserende stoffer eller lign. Dette er noget, Rasmus selv fortæller. Forbruget af særligt hash er et aspekt, hvormed han begrundet og forholder sig til sin tidligere og nuværende position. Rasmus begyndte at ryge hash som 16-årig, mens han gik på efterskole, og han ryger stadig en betydelig mængde hash den dag i dag.

At ryge hash er for Rasmus forbundet med en måde, hvorpå han bedre kan komme igennem dagen:

"Men det er pga., at det kunne holde alle mine tanker sådan lidt nede, af rygningen, der slog den jo bare tankerne ihjel, ik', der var du ligeglåd - så er man ligeglåd. (...) Så jeg har haft så mange tanker i hovedet, at jeg bare lukker ned, fordi jeg kan ikke finde hoved og hale i det

hele, ik', det hele bliver bare krydset sammen på kryds og tværs, man føler ikke, at man har en rød tråd, du kan starte fra" (Rasmus: l. 214-217).

Hashen hjælper ham til at holde hans *tanker sådan lidt nede*. Rasmus taler generelt om, at så længe han kan huske, har han haft svært ved at holde styr på sine tanker og har derfor oplevet en del tankemylder (Rasmus: l. 39). På denne måde hjælper hashen med at lægge en dæmper på dette tankemylder, hvormed at det at ryge hash for Rasmus' vedkommende kunne ses som en form for selvmedicinering og en måde, hvorpå han kan kontrollere og strukturere sin dagligdag.

Hashen bliver derfor en konkret måde, hvorpå han gennem mange år har forholdt sig til sin dagligdag; hvor hashen både hjælper ham til at komme igennem dagen samt at holde styr på tankerne. Hashen kommer derfor umiddelbart til at fremstå som en handlemulighed, hvormed han får mobiliseret overskud til at være i sin egen situation.

Dog bliver Rasmus' hashforbrug ligeledes et element, der på sin vis kunne ses som værende begrænsende for hans handlemuligheder. Rasmus' hashforbrug var ifølge ham selv hovedårsagen til, at han blev smidt ud hjemmefra, og dette hashforbrug er stadig den dag i dag et element, der skaber en betydning for hans daglige livsførelse og videre liv.

5.4.4 Opsummering

Den måde, hvorpå Rasmus forholder sig til sin tid som ung hjemløs, er karakteriseret af flere forskellige aspekter. Af analysen blev det tydeligere, hvorledes Rasmus arrangerede sin daglige livsførelse på en måde, der bar præg af en form for cyklisk repetition. Ved på daglig basis at gennemgå denne cykliske repetition havde Rasmus mulighed for at få tilgodeset sine basale behov.

Denne adgang til sådanne muligheder repræsenterede dog visse betingelser, såsom modkrav og modbetingelser. Dette aspekt fremstod dog ikke som værende udtalt problematisk for Rasmus, hvilket kunne begrundes med, at han trods alt oplevede at have større handlemulighed end sammenlignet med tidligere deltagelse i andre handlesammenhænge, f.eks. i barndomshjemmet. Dog var der noget, der kunne tyde på, at opretholdelsen af denne cykliske repetition på den ene side var forbundet med en oplevelse af stilstand i livet og på den anden side var forbundet med en oplevelse af stress.

Rasmus' adgang til en del forskellige handlesammenhæng fremstår som betydningsfuldt til trods for eventuelle modkrav. Dette begrundes med, at han via disse handlesammenhænge formåede at

etablere forskellige ressourcer, som han kunne gøre brug af. På denne måde kom Rasmus' position til at fremstå mindre sårbar set i forhold til specialets andre informanter, et perspektiv, der vil blive fremhævet i det kommende afsnit.

Endvidere er det blevet tydeligere, hvorledes Rasmus kontinuerligt skaber sammenligninger mellem sine tidligere barndomserfaringer og de betingelser, som han har haft for at begå sig i sit ungdoms- og voksenliv. Denne sammenligning er i en udtalt grad præget af en oplevelse af at være blevet svigtet af forældrene. For Rasmus' vedkommende kommer hans tidligere position som ung hjemløs til at hænge sammen med følelsen af at være blevet svigtet af hans forældre. Et perspektiv, som vi skal se i det kommende afsnit, er fælles for de to tidligere unge hjemløse. En måde, hvorpå han forsøger at håndtere denne følelse, er ved at ryge hash.

5.4.5 Rasmus' daglige livsførelse i et sundhedsfremmende perspektiv

På den ene side kunne det tyde på, at Rasmus' deltagelse i de forskellige handlesammenhænge, som han på daværende tidspunkt indgik i og havde adgang til, var kendetegnede ved at være marginaliserede og mindre legitime set i forhold til de andre deltageres position. Dette kunne formodes at skabe den betydning, at Rasmus' muligheder for at handle i forhold til egen sundhed kunne anses som værende begrænset.

På den anden side fremkom det af analysen, at netop fordi Rasmus havde adgang til en del handlesammenhænge, kunne det tyde på at han befandt sig i en mindre sårbar position i sin daglige livsførelse, hvilket ligeledes kunne anses som befordrende for hans handlemuligheder.

Heraf kunne det tyde på, ud fra en dialektisk materialistisk forståelse, at grundet Rasmus' objektive livsbetingelser og hans personlige forudsætninger for at handle, på visse tidspunkter og i visse positioner, rent faktisk befandt sig i en position, hvor han kunne anses som en aktiv deltager i eget liv og dermed også i forhold til egne sundhedsanliggender (Dreier 2005: 189).

5.5 Afsluttende analyseafsnit

I de foregående afsnit er det blevet analyseret frem, hvordan alle fire informanter umiddelbart forholder sig meget individuelt og forskelligt til deres daglige livsførelse, til trods for at der i hver deres situation ses en del betingelser, der har fællestræk.

Formålet med dette afsluttende analyseafsnit er på baggrund af de individuelle variationer at se på, om der også fremstår nogle ligheder i deres daglige livsførelse, der skaber en fælles betydning for deres sundhed og dermed mulighed for handling.

I det følgende rettes fokus mod tre temaer, der i særdeleshed fremtræder som gennemgående og fælles for alle fire informanter, dog med individuelle forskelle. Temaerne er *Stabilitet eller afhængighed*, *Spillerum eller afhængighed* og *Efterrefleksion, livssammenhæng og personlige forudsætninger*. Det sidste tema adskiller sig i forhold til de to første, hvilket uddybes under det pågældende tema.

5.5.1 Stabilitet eller afhængighed

Et centralt perspektiv i det kritisk psykologiske sundhedsbegreb omhandler, hvorledes den enkeltes livsforhold tager sig ud, og hvilke handlemuligheder og handlebegrænsninger der ligger heri. Det bliver i denne forbindelse vigtigt at have fokus på, hvordan mennesker lever, og hvilke muligheder og råderum de har (Dreier 2005: 188).

I forhold til de fire informanter i dette speciale er deres daglige livsførelse i mere eller mindre grad påvirket af kaos og uforudsigelighed på forskellig vis, både i forhold til ikke at have en fast seng at sove i, usikker fremtid, skrøbelige tilhørsforhold til fællesskaber og kaotiske, turbulente barndomme præget af svigt, hvilket kommer til udtryk med mange forskellige individuelle variationer og betydninger.

Dog ses der i særdeleshed i forhold til Camilla en form for basis i hendes nuværende dagligdag, hvilket kunne betragtes som et udtryk for en form for stabilitet, der ser ud til at påvirke hendes mulighed for handling i en positiv retning. Da vi møder Camilla, har hun en fast seng at sove i, sin egen dør at lukke, hvilket adskiller sig fra de tre øvrige, hvoraf dette peger på, at hun ikke er i et umiddelbart afhængighedsforhold til andre. Camilla er også den eneste, der fast deltager i andre handlesammenhænge, såsom hendes frivillige arbejde og aktivering.

Ud fra dette perspektiv kunne det se ud til, at i og med at der ses en vis stabilitet i hendes liv og herunder i særdeleshed et ikke-afhængighedsforhold, frigives der ressourcer til at udføre handlinger, der referer til det *egentlige liv*, hvilket kunne ses som en positiv faktor i hendes liv og sundhed. I modsætning til Camilla ses der i forbindelse med Kevin en daglig livsførelse, der bærer præg af en udtalt afhængighed af andres ydelser, hvilket ser ud til at være så krævende, at han kun lige *overlever*. På denne måde åbnes der ikke op for det *egentlige liv*, f.eks. handlinger, der kunne ses som et udtryk for hans egne interesser, hvoraf Kevins situation ses som handlebegrænset.

Til trods for, at denne ovennævnte stabilitet i forhold til Camilla ses som væsentlig, er det ikke noget, Camilla selv fremhæver som betydningsfuldt, hun fremhæver derimod betydningen af at indgå i et fællesskab. På denne måde kunne det se ud til, at det, der netop opleves som en stabilitet i Camillas liv lige nu, er det at indgå i et fællesskab. Dette kunne ses underbygget af Kevins historie omkring hans egen deltagelse i et fællesskab på en arbejdsplads. Kevin kunne have peget på andre ting som betydningsfulde i forhold til, hvad der oplevedes som positivt i hans situation ved at have et arbejde, men han peger på fællesskabet.

Et lighedstræk ved de to ovenstående fællesskabsberetninger er, at hverken Camilla eller Kevin i disse sammenhænge befinder sig i et afhængighedsforhold i forhold til de andre deltagere og måske netop derfor kan indgå i handlesammenhængene som legitime deltagere, hvilket opleves som betydningsfuldt for dem.

I forhold til Julie og Rasmus handler deres fortællinger i langt højere grad om at være ekskluderet fra et fællesskab - deres familier. Dog er det fortsat historier, der underbygger forståelsen af, at der ligger noget yderst betydningsfuldt for de unge i at deltage og være legitime deltagere i et fællesskab; noget, som der måske fremstår langt mere betydningsfuldt end f.eks. det at have en seng at sove i.

På denne måde kunne det se ud til, at en form for stabilitet i den daglige livsførelse har potentialer til at åbne op for det *egentlige liv*, hvoraf der derigennem frigives en øget mulighed for handling i forhold til egen sundhed. Ligeledes er der noget, der tyder på, at en daglig livsførelse, der bærer præg af at stå i et udtalt afhængighedsforhold, ustabilitet og foranderlighed, begrænser den enkeltes handlemuligheder.

Stabilitet skal dog ikke forstås som noget statisk eller på forhånd klart defineret begreb. Stabilitet må derimod vurderes individuelt. Dog ses det som en afgørende faktor at have fokus på, at den unges livsførelse netop ikke er kendetegnet ved en udtalt afhængighed af andre, men i langt højere grad bærer præg af en legitim deltagelse, hvilket på denne måde kunne skabe en vigtig

stabiliserende faktor i deres liv. Gennem dette ses der potentiale for, at den unge opnår øget mulighed for at handle i forhold til eget liv og efter egne interesser og behov, hvilket anses som sundhedsfremmende.

5.5.2 Spillerum eller afhængighed

I forhold til at tænke sundhedsfremme fremstår det som betydningsfuldt at være opmærksom på hvilket spillerum, det enkelte subjekt har i forhold til at udøve indflydelse på egen sundhed (Dreier 2005: 189). Dog er dette perspektiv vanskeligt klart at definere og generalisere, hvormed det kunne tyde på, at vurderingen heraf bør være sensitiv for individuelle variationer og begrundelser.

Generelt for alle de fire unge hjemløses dagligdag ses der en begrænsning i forhold til *spillerum*, hvilket kommer til udtryk ved, at deres deltagelse i de handlesammenhænge, som de indgår i, er kendetegnet ved at være marginaliseret i særdeleshed i kraft af deres afhængighed af andre, et aspekt, som ses betydningsfyldt i forhold til muligheden for at handle og skabe forandringer i sit liv (Dreier 2005: 196 – 200 & Holzkamp 2011, forthcoming: 3).

Da spillerummet delvist udgøres af ens objektive livs betingelser, er der noget, der tyder på, at positionen som ung hjemløs begrænser individets adgang til at tage del i samfundslivet. Dette ses som et fællestræk for alle fire informanternes daglige livsførelse, hvormed deres deltagelse i forskellige handlesammenhænge er kendetegnet ved, at de har ringe indflydelse over egne livsforhold, eftersom de konstant må tilpasse sig andres betingelser og livsførelser, hvilket skaber en konkret betydning for deres handlingsfrihed. Holzkamp udtrykker dette aspekt på følgende måde:

”The decisive point is that one is subject to conditions over which one has no influence and dependent on allowances that might be taken away at any given time” (Holzkamp 2011, forthcoming: 3).

Denne oplevelse af afhængighed og manglende indflydelse på eget liv medfører en reduceret mulighed for at handle, hvilket ifølge Holzkamp anses som skadende for den enkeltes subjektivitet. Afhængighedsmomentet må derfor overkommes, førend der ses et potentiale for udvikling i en positiv retning (ibid.).

Dette afhængighedsforhold skaber den betydning, at de unges mulighed for at handle ud fra egne interesser ses som begrænset, hvoraf de ligeledes har begrænset mulighed for at stille modkrav samt at udøve indflydelse på handlesammenhængens struktur.

I forlængelse heraf ses der i særdeleshed for Kevin og Julie, i deres situation som hjemløs, adgang til få handlesammenhænge, hvilket blandt andet skyldes en daglig livsførelse, der handler om at overleve og ikke levner plads til andre handlinger.

Til forskel fra ovenstående ses der i Rasmus' tilfælde et øget spillerum. Til trods for, at han på samme måde står i en marginaliseret position som illegitim deltager, så fremstår hans afhængighedsforhold af andre mindre i kraft af hans adgang til relativt mange handlesammenhænge. Hvilket tyder på, at han i højere grad er i stand til at handle ud fra egne interesser, hvilket kunne ses som et udtryk for et øget spillerum.

Ovenstående træk i forhold til at adgang til flere handlesammenhænge kunne se ud til at mindske afhængigheden af andre, gør sig ligeledes gældende for Camilla. Dog er der noget, der adskiller dem fra hinanden. Camillas deltagelse i de handlesammenhænge som hun indgår i, er i langt højere grad end Rasmus' karakteriseret af en legitim deltagelse.

Hermed er der noget, der tyder på, at det, der blandt andet kunne anses som betydningsfuldt for de unge hjemløses mulighed for sundhed, dels knytter sig til kvaliteten af handlesammenhænge, og hvilket spillerum disse repræsenterer. Kvalitet forstået som adskillige ting, men at der i særdeleshed fremtræder noget fælles gældende for de fire informanter, som handler om, i hvilken grad de unges deltagelse er kendetegnet af et afhængighedsforhold eller ej.

Men ligeledes kunne man tale om at rette en opmærksomhed mod kvantiteten, dvs. hvor mange handlesammenhænge den enkelte har adgang til. Herunder bliver det ligeledes væsentligt at medtænke, hvilke handlemuligheder disse eventuelle flere handlesammenhænge repræsenterer, dvs. kvaliteten heraf. Dog kunne det tyde på, at en udtalt begrænset adgang til få handlesammenhænge, skaber en mere handlebegrænsende betydning end det at have adgang til flere forskellige handlesammenhænge til trods for en marginaliseret position og deltagelse. Ved at have adgang til flere forskellige handlesammenhænge ses der et potentiale for, at den unge hjemløse ved hjælp af disse kan mobilisere forskellige ressourcer, der kan være medvirkende til, at opretholdelsen af en daglig livsførelse sikres på en mindre udsat måde.

På denne måde kunne det se ud til, at en vigtig dimension, der skaber en fælles betydning for de unges mulighed for sundhed og dermed handling, vedrører deres adgange til forskellige

handlesammenhænge, og heraf hvilket spillerum disse repræsenterer for den enkelte. Det fremstår i særdeleshed som betydningsfuldt at have fokus på, i hvilken grad deres marginaliserede position og deltagelse, der er kendetegnet ved et afhængighedsforhold, kunne se ud til at skabe en handlebegrænsende virkning.

5.5.3 Efterrefleksion, livssammenhæng og personlige forudsætninger

I den analytiske bearbejdning af vores empiriske materiale træder der et fælles billede og forståelse frem, der omhandler, på hvilken måde de unges tidligere personlige oplevelser, erfaringer og betingelser spiller ind i forhold til deres aktuelle situation. Dette aspekt er først blevet tydeligt for os, efter at interviewene er foretaget, eftersom vi af etiske hensyn havde afskåret os fra at fokusere på dette både i selve udformningen af interviewguiden og derfor ligeledes i interviewsituationen. Disse tidligere betingelser kan dog på sin vis formodes dels at have en betydning for de unges situation som hjemløse, dels ses som en del af deres nuværende personlige forudsætninger for at handle i forhold til eget liv.

Gennem den analytiske bearbejdning af interviewene med de to tidligere hjemløse er det blevet tydeligere, på hvilken måde de kontinuerligt tillægger deres barndoms- og opvækstbetingelser afgørende betydning for, hvilke forudsætninger og betingelser de har haft for at klare sig videre i livet, som kommer til udtryk ved, at deres interviews i høj grad bærer præg af en form for efterrefleksion⁴¹, hvilket fremstår som meget interessant og som et perspektiv, vores empiri har mulighed for at udsige noget om.

Ligeledes får vi også et indblik i visse aspekter af de to nuværende hjemløses tidligere oplevelser, erfaringer og betingelser og dermed personlige forudsætninger for at handle i forhold til eget liv, men da vi i interviewsituation ikke spørger yderligere ind til, hvilken betydning disse aspekter har haft for dem, og da de ikke selv begrundede dette yderligere og i sammenhæng med deres nuværende situation, vurderer vi, at det ville være forfejlet at drage konklusioner ud fra dette sparsomme oplysningsgrundlag.

På denne måde ses der noget fælles for dem alle fire, der omhandler deres personlige forudsætninger for at handle, men de personlige forudsætninger bliver for nærværende speciale i

---

⁴¹ Julie og Rasmus har ligeledes begge boet på forskellige pædagogiske opholdssteder, hvorfor dette også kan have en betydning for den måde de tillægger deres barndomsbetingelser en særlig betydning. Dette perspektiv ligger dog udover dette speciales område, og vil derfor ikke blive yderligere belyst.

særdeleshed interessante grundet Julie og Rasmus' efterrefleksioner, hvoraf det bliver relevant at rette opmærksomheden mod begrebet *livssammenhæng*. Disse efterrefleksioner ser netop ud til at åbne op for andre begrundelser end dem, der umiddelbart kommer til udtryk for Camilla og Kevin. For at fremdrage dette perspektiv vedrørende efterrefleksion vil der i det følgende afsnit udelukkende rettes opmærksomhed mod Julie og Rasmus.

Interviewene med Julie og Rasmus bærer præg af en form for udvidet betydnings- og begrundelsessammenhæng, hvormed de begrundet deres handlinger, handlemuligheder og handlebegrænsninger ud fra deres *livssammenhæng* (Kristensen 2006: 58).

Livssammenhængen er den sammenhæng, der er opstået igennem hele vores liv med de betingelser, oplevelser, relationer og ressourcer, der har været mulige for det enkelte subjekt i forskellige sammenhænge (ibid.). Fælles for Julie og Rasmus er, at de tillægger deres barndoms- og opvækst-betingelser en forholdsvis stor og negativ betydning forstået på den måde, at de oplevelser, relationer, ressourcer og betingelser, der har været tilgængelige for dem i deres forskellige handlesammenhænge, fremstår som begrænsende, hvoraf de begge har befundet sig i en udtalt marginaliseret position set i forhold til eventuelle handlemuligheder.

På denne måde skabes der en sammenhæng og sammenkobling mellem erfaringer og oplevelser over tid, der kan formodes at spille ind i forhold til deres aktuelle personlige forudsætninger for at fremme egen sundhed.

I dette speciale fremkommer der en forståelse af de unges daglige livsførelse som værende præget og defineret af en udtalt grad af aktualitet, hvilket kommer til udtryk i den måde, hvorpå de forholder sig til deres dagligdag. Aktualitet forstået som handlinger, der er forbundet med den daglige dag til dag-overlevelse og et her og nu-perspektiv. Endvidere bliver det i forhold til de to tidligere hjemløse tydeligere, hvordan de efterfølgende forholder sig til deres dagligdag som hjemløs gennem en efterrefleksion over deres livssammenhæng. På denne måde kunne det se ud til, at Julie og Rasmus' begrundelser og betydninger omkring det at være hjemløs tager afsæt i en udvidet livssammenhæng, der både inkluderer et historisk og aktuelt udviklingsperspektiv.

På denne måde ser det ud til, at i og med at vi har talt med nuværende og tidligere hjemløse, kommer der forskellige begrundelser og betydninger, der knyttes til den daglige livsførelse som ung hjemløs. Dette vedrører på den ene side et aktualitets-perspektiv, hvor den daglige livsførelse begrundes i et her og nu-perspektiv. Men på den anden side ses der i Julie og Rasmus' tilfælde en udvidet betydnings- og begrundelsessammenhæng, der netop fremkommer i kraft af, at de ser deres liv over en livssammenhæng, hvilket skaber et udvidet historisk perspektiv. Netop dette

historiske livssammenhængsperspektiv fremstår betydningsfuldt i forhold til en eventuel sundhedsfremmende indsat, hvilket vil blive uddybet i det kommende diskussionsafsnit.

5.5.4 Opsummering

På denne måde kunne det se ud til, at der i forhold til de fire informanter, vi har talt med, ses nogle gennemgående temaer, der ud fra et sundhedsfremmende perspektiv bør rettes en vis opmærksomhed mod.

Gennemgående for de fire unge hjemløse træder der noget fælles frem i forhold til at øge de unges handlemuligheder, der vedrører at åbne op for en form for stabilitet og spillerum i deres liv samt yderligere minimere deres afhængighedsforhold, som deres deltagelse i forskellige handlesammenhænge ofte er kendetegnet af.

Hvilken udformning, stabiliteten eller spillerummet skal have karakter af, ser dog ud til at fremkomme med mange individuelle variationer. Et tema, der dog træder meget tydeligt frem, er de unges søgen efter at være eller opretholde deres position som legitime deltagere i et fællesskab. Netop dette aspekt kunne se ud til at være fordelagtigt til dels at tage afsæt i, eftersom dette begrundes som særlig betydningsfuldt af de unge hjemløse. Dog hvor der ligeledes er et fokus på at mindske et eventuelt afhængighedsforhold.

Et særligt tema, der træder frem i forhold til både at have talt med nuværende og tidligere hjemløse, er, at de tidligere hjemløses begrundelser tager afsæt i en efterrefleksion. Denne efterrefleksion fortæller dels noget om deres personlige forudsætninger for at handle, men i særdeleshed også, hvordan deres livssammenhæng skaber en betydning for deres tidligere og aktuelle livsførelse. Denne sammenkobling ses ikke udtalt hos de nuværende hjemløse.

6 Diskussion

Formålet med diskussionen er initialt at diskutere, hvilke mulighedsbetingelser et kritisk psykologisk sundhedsbegreb skaber i forhold til sundhedsfremme målrettet unge hjemløse, herunder med fokus på at øge de unges handlemuligheder. Dette vil blive belyst gennem en diskussion af anvendeligheden af begrebet/metoden forventet efterbevilling⁴² (Mørck & Nissen 2001) som en sundhedsfremmende metode rettet mod unge hjemløse set i forhold til dette speciales empiriske data og heraf analytiske fund. Afslutningsvis diskuteres den overordnede anvendelse af den anvendte teori og metode.

Et formål med dette speciale har været at få netop de unges perspektiv på, hvordan de forholder sig til deres daglige livsførelse som unge hjemløse. Dette har fremstået som særligt relevant og betydningsfuldt. Ikke fordi andre perspektiver fra andre involverede deltagere ikke findes relevant, men med den begrundelse, at ud fra et kritisk psykologisk sundhedsbegreb ses det netop grundlæggende at tage udgangspunkt i den enkeltes praksis ud fra et første persons standpunkt og derigennem at se på, hvordan individet lever, herunder hvilke muligheder og råderum der ses i denne livsførelse.

Ud fra denne betragtning fremstår det som fordelagtigt at tillægge de unges egne begrundelser stor betydning i udviklingen af et sundhedsfremmende tiltag, men ud fra et perspektiv, der omhandler, at det sundhedsfremmende element består i at støtte de unge i at udvide deres spillerum og handlemuligheder. Ved at medtænke de unges egne begrundelser ses der et større potentiale for, at den unge oplever, at en sundhedsfremmende indsats giver mening og derigennem handler. Dreier formulerer dette aspekt som følgende: *"Ikke desto mindre beror et subjekts individuelle handlen på dets subjektive handlegrunde"* (Dreier 1993: 22).

På denne måde indtager vi en position ud fra vores sundhedsforståelse, at sundhedsfremme målrettet unge hjemløse overordnet set både bør rumme og kontinuerligt medtænke to aspekter, der anses som komplementære og gensidigt forbundne; den unges perspektiv, der rummer de individuelle betydninger og begrundelser, samt et vidensperspektiv⁴³, der repræsenterer det fælles.

---

⁴² For en teoretisk gennemgang og uddybning af begrebet *forventet efterbevilling* henvises der til speciales teoretiske afsnit.

⁴³ Anvendelsen af begrebet *vidensperspektivet* referer i denne sammenhæng til specialets analytiske fund, hvoraf vi i det forrige afsnit så, på hvilken måde at særligt tre temaer var i spil i forhold til at skabe mulighed for sundhed for unge hjemløse.

Vidensperspektivet refererer til de analytiske fund og tager på denne måde afsæt i de unges egne fortællinger, men er ikke nødvendigvis det, de unge selv opfatter som det væsentligste i deres aktuelle situation. Det ovenstående vil blive sat i spil i det kommende afsnit.

6.1 Forventet efterbevilling og sundhedsfremme målrettet unge hjemløse

På baggrund af den analytiske bearbejdning er det på den ene side blevet tydeligt, på hvilken måde de unge hjemløses daglige livsførelse fremstår med mange individuelle variationer og betydninger. På den anden side ses der nogle forhold, der har en fælles betydning og gyldighed på tværs af de unges daglige livsførelse. Disse forskelligartede perspektiver kunne umiddelbart ses udfordrende at indfange og tage højde for i en mere samlende sundhedsfremmende metode. Dog er dette formålet med nærværende afsnit.

På baggrund af de analytiske fund er det blevet tydeligere, hvad der bør medtænkes i forhold til at fremme de unges sundhed, dvs. at åbne op for eller etablere nye handlemuligheder. I denne sammenhæng har analysen vist, at der initialt bør rettes en opmærksomhed mod, i hvilken grad den unge er afhængig af andre for at kunne opretholde en daglig livsførelse. Derefter ses det som betydningsfuldt i samarbejde med den unge at åbne op for en øget stabilitet og et øget spillerum i forhold til den unges daglige livsførelse, herunder med en medtænkning af den unges livssammenhæng og personlige forudsætninger og grunde for at tage del heri. Disse forskellige faktorer er lige nu blot akademiske, teoretiske betragtninger, som derfor er svære at omsætte i praksis. Vi har derfor behov for en metode, der kan hjælpe os med at omsætte eller oversætte de teoretiske betragtninger til mere kontekstualiserede redskaber. Hvoraf vi til dette formål vil afprøve og diskutere, om *forventet efterbevilling* kan facilitere denne kontekstualisering.

6.1.1 Afhængighed eller myndiggørelse

De unges daglige livsførelse bærer præg af afhængighed af andre, begrænset adgang til handlesammenhænge og en illegitim og marginaliseret deltagelse. På denne måde har de unge begrænset rådighed over egne livsforhold. For at der kan åbnes op for udvikling, fremstår det betydningsfuldt at rette en opmærksomhed på ovennævnte forhold.

Mørck og Nissen taler om, at der i arbejdet med den unge bør være fokus på at sætte processer i gang, hvorigennem den unge myndiggøres (Mørck & Nissen 2001: 39). Ved at tale om

myndiggørelse rettes fokus mod, at den unge skal sættes i stand til og have mulighed for at være en aktiv deltager i eget liv. Såfremt livsførelsen er præget af afhængighed, er potentialet for myndiggørelse begrænset. Netop afhængighedsmomentet skaber den betydning, at ens deltagelse er bestemt af andres betingelser og dermed ikke ud fra ens egne grunde eller interesser. Men hvordan bevæger vi os så væk fra afhængighed og hen imod myndiggørelse?

Dette, argumenterer Mørck og Nissen for, foregår gennem den måde, hvorpå vi betragter de unge i arbejdet med dem. Betragtes de unge ud fra en objektiverende og generel forholdemåde, ses der ingen udvikling eller forandring. Men betragtes den unges situation derimod konkret, individuel og decentreret på tværs af handlesammenhæng, åbnes der op for, at den unges egne ressourcer sættes i spil, hvoraf udviklingspotentialet ses (Mørck & Nissen 2001: 39).

Disse betragtninger ses forenelige med vores tanker om, at en sundhedsfremmende tilgang overordnet set bør rumme to gensidigt forbundne aspekter, dvs. den unges perspektiv og et vidensperspektiv. Sundhedsfremme skal derfor på sin vis formå at gå på to ben. Vidensperspektivet åbner op for og medtænker visse aspekter, men man må som subjekt tages alvorligt og opleve at have indflydelse over eget liv. Ved at arbejde hen imod denne praksis reduceres risikoen for, at den unge betragtes ud fra en mere statisk sundhedsforståelse, hvorved den unges egne begrundelser og betydninger bortviskes til fordel for en overordnet og dominerende opfattelse. Gennem vekselvirkningen mellem de to perspektiver er formålet netop at undgå, at den unge forsvinder ud af konteksten eller bliver glemt, men derimod, at der finder en myndiggørelse (Mørck & Nissen 2001: 40) sted, som medfører, at den unge bliver en aktiv deltager i eget liv (Dreier 2005: 189).

Ved at vi netop plæderer for at tænke sundhedsfremme rettet mod unge hjemløse som en vekselvirkning mellem et subjekt- og vidensperspektiv og dermed dynamisk og modtagelig for forandring og individuelle variationer, ses der en øget sandsynlighed for, at de unge vil opleve, at deres individualitet respekteres og medtænkes.

I praksis vedrører dette aspekt, at selve opfattelsen af den unge bør rettes mod at betragte den unge individuelt og som en aktiv deltager i eget liv frem for ud fra mere objektiverende og generaliserende forståelse. Men hvor forsvinder vidensperspektivet hen i denne forståelse? Vidensperspektivet har sin berettigelse i denne sammenhæng og må derfor ikke udviskes eller forglemmes. Det, der dog fremstår som mest betydningsfuldt at fremhæve, er, at vidensperspektivet ikke skal anses som en dominerende faktor, men derimod som komplementær til den unges eget perspektiv.

6.1.2 Spillerum, stabilitet og livssammenhæng

Ved at arbejde med forventet efterbevilling stræbes der overordnet set efter at etablere nye *deltagelsesmuligheder og danne strukturer for kanalisering af ressourcer* (Mørck & Nissen 2001: 38), hvilket ud fra dette speciales sundhedsfremmende perspektiv kan forstås som en måde at arbejde hen imod at udvide den unges spillerum og dermed handlemuligheder på. Men hvordan etablerer man nye deltagelsesmuligheder, hvor både de unges egne begrundelser og vidensperspektivet inddrages?

En deltagelsesmulighed kunne f.eks. repræsenteres af et tilbud om et arbejde eller en invitation til at indgå i et nyt fællesskab. Mulighederne er mange, men det, der er det afgørende, er, at den unge får et tilbud om nye deltagelsesmuligheder, et tilbud, der gives som et udtryk for tillid, og et tilbud om et samarbejde, en form for symbolsk anerkendelse⁴⁴ (Mørck & Nissen 2001: 40).

Til at eksemplificere, hvordan dette kan gøres i praksis, trækker vi et eksempel frem fra det empiriske materiale, der omhandler vores informant Julie.

I interviewet med Julie står det meget hurtigt klart, at hun i dag befinder sig i en langt mere stabil position set i forhold til sin daglige livsførelse som ung hjemløs, en position, der ligeledes ud fra hendes standpunkt repræsenterer en række af handlemuligheder. På et tidspunkt i interviewet med Julie spørger vi hende, hvad hun selv mener, dette beror på. Julie svarer med flere begrundelser, at dette dels skyldes hende selv og hendes fars sygdom (Julie: l. 333), men at det ligeledes skyldes, at hun fik tilbudt et arbejde:

"At jeg er kommet i gang nu, for ellers havde jeg jo aldrig, jeg havde jo aldrig nogensinde hverken haft fast arbejde i XXX eller XXX⁴⁵, nu er jeg jo blevet ansat på kontrakt, så jeg får løn for alt det, jeg laver nu, ik', altså det er, det havde jeg jo aldrig fået, hvis det ikke var for N⁴⁶" (Julie: l. 361-363).

På det tidspunkt, hvor Julie tilfældigt møder N, som hun tidligere har haft kontakt til gennem et pædagogisk opholdssted, er hendes livsførelse stadig præget af en del turbulens på forskellige områder. Julie møder N på Christiania, hvor han fortæller hende, at han arbejder i XXX. Hun

---

⁴⁴ Det karakteristiske ved den symbolske anerkendelse er, at denne gives på forventet efterbevilling, hvilket betyder, at tilliden og tilbuddet er givet på forhånd (Mørck & Nissen 2001: 40).

⁴⁵ Betegnelsen XXX dækker over to væresteder for unge i København, hvor Julie i dag er ansat.

⁴⁶ Betegnelsen N dækker over den person, en pædagogisk medarbejder, der skaffede Julie hendes arbejde.

spørger ham, ifølge hende selv lidt i sjov, om han ikke kan skaffe hende et arbejde i XXX. N indvilliger heri, og efter to dage har Julie et job. Overraskelsen er tydelig at spore hos Julie:

”N han har lagt en stemme ind for mig i XXX. Og det der med, at han stadigvæk troede, at jeg godt kunne, selv om at jeg har givet ham fingeren mange gange og truet ham med det ene og det andet. Han bukkede ikke under, han vidste godt, at grunden til, at jeg gjorde det dengang, det var, fordi at jeg havde det dårligt. Så han troede stadig på det bedste i mig, selv om han faktisk havde set det allerværste, ik” (Julie: l. 371-374).

Ud fra et kritisk psykologisk perspektiv kunne denne handling fra N's side ses som en måde, hvorpå der handles på forventet efterbevilling. N tilbød Julie et arbejde til trods for, at han *havde set det allerværste* i hende. At N tilbyder Julie et arbejde, kunne ses som en form for symbolsk anderkendelse (Mørck & Nissen 2001: 40). Netop dette element kunne anses som noget, der i særdeleshed overrasker Julie. Hun var udmærket bevidst om, at hun tidligere havde budt N en del besvær, hvoraf hun ikke forventede, at han ville give hende denne tillid.

Det konkrete tilbud, som Julie får på forventet efterbevilling, repræsenteres af et arbejde i XXX, hvor hendes funktion udgøres af relations- og opsøgende arbejde. På denne måde er der etableret nye deltagelsesmuligheder for Julie og dannet strukturer *for kanalisering af ressourcer*. Det, at Julie accepterer det tilbud, der gives til hende på forventet efterbevilling, kunne ses som første skridt på vejen til at skabe nye og vedvarende handlemuligheder. Selve realiseringen og udfoldelsen heraf, det som Mørck og Nissen betegner *substantialiseringen* (Mørck & Nissen: 2001: 40), er det andet skridt på vejen.

Julie har udviklet sig via denne substantialisering, som dels har fundet sted gennem en objektiv side, der er realiseret i kraft af det fællesskab, som XXX har repræsenteret i form af mulighed for læring gennem deltagelse. Dels kunne det ligeledes tyde på, at der er sket en intersubjektiv forandring med Julie, som kan være realiseret på baggrund af de interpersonelle relationer, hun har fået adgang til at indgå i. Dette kunne ses som et udtryk for, at Julie har fået mulighed for at se sig selv og sit liv ud fra et nyt perspektiv. Julies tidligere daglige livsførelse var i udtalt grad præget af afhængighedsforhold til andre, og hendes deltagelse i de sparsomme handlesammenhænge, som hun havde adgang til, var ligeledes kendetegnet ved at være illegitim og marginaliseret. I kraft af denne nye deltagelsesmulighed kan Julie blive myndiggjort i eget liv og dermed have større mulighed for at have rådighed over egne livsforhold.

At Julie får tilbudt et arbejde i XXX, kan anses som en udvidelse af hendes eksisterende *spillerum*. En udvidelse, der repræsenterer nye og flere handlemuligheder set i forhold til hendes andre handlesammenhænge. Ved udvidelsen af Julies' spillerum skabes der nye deltagelsesmuligheder, hvorved hun i praksis kan kanalisere sine ressourcer. Til trods for, at Julies spillerum og deltagelses- og handlemuligheder udvides, sker det på en måde, hvorved Julie fortsat kan bevare en tilknytning til det, der ud fra hendes perspektiv opleves som betydningsfuldt. Forstået på den måde, at forventet efterbevilling handler ikke om, at distancere og flytte den unge fra deres daglige livsførelse. Det handler snarere om, at den unge kan beholde et ben i hver lejr, dvs. Julie kan fortsat være en del af sine vante handlesammenhænge og fællesskaber, mens hun langsomt mere og mere bliver en del af noget nyt.

På denne måde ses det muligt dels at tage udgangspunkt i den unges dagligdag og dermed aktuelle perspektiv samt at integrere vidensperspektivet, der ideelt set både tager udgangspunkt i den aktuelle situation samt medtænker det historiske og sundhedsfremmende perspektiv.

Det, der blandt andet kvalificerer Julie til dette arbejde, er hendes personlige erfaringer, som i denne sammenhæng kan transformeres til ressourcer. Julies erfaringer danner på denne måde hendes *personlige forudsætninger* for, på lige fod med de andre medarbejdere, at arbejde med en gruppe af udsatte unge.

Analysen af Julie viste, på hvilken måde hendes daglige livsførelse som ung hjemløs var præget af opbrud og diskontinuitet, hvormed muligheden for at tage del i det *egentlige liv* kunne anses som begrænset. I kraft af arbejdet i XXX er der noget, der tyder på, at Julie på en måde har fået mere *stabilitet* i sin daglige livsførelse og heraf haft overskud til at afslutte sin 9. klasse og nu drømmer om at uddanne sig til pædagog. Ligeledes kan stabilitet komme til udtryk ved, at hun er blevet en legitim deltager i en ny handlesammenhæng, er blevet en del af et nyt fællesskab, hvori hun kan mobilisere visse ressourcer, således at hendes afhængighed af andre reduceres.

Ovenstående kunne være en mulig måde at forstå den proces på, der har medført, at Julies betingelser og daglige livsførelse har ændret sig betydeligt. I forlængelse heraf er det dog væsentligt at påpege, at adskillige andre faktorer kan have haft en betydning i denne proces. Dette er dog forhold, som vi ikke har haft adgang til og derfor ikke har haft mulighed for medtænke i ovenstående analyse. Dog er der noget, der tyder på, at den betydning, som arbejdet i XXX har skabt for Julie, kan anses som medvirkende til at starte en proces mod forandring og nye handlemuligheder.

På denne måde kunne det se ud til, at i forhold til udviklingen af sundhedsfremme målrettet unge hjemløse kunne det give mening at arbejde ud fra de principper, der er indlejret i den socialpædagogiske metode om forventet efterbevilling. Diskussionen har vist, at de analytiske fund, der er fremkommet i specialet, kan inkluderes i denne metode på en måde, hvorpå de unge får skabt øget spillerum og stabilitet i deres daglige livsførelse og derved bliver i stand til at handle i forhold til egen sundhed. Der er ligeledes noget, der tyder på, at forventet efterbevilling som sundhedsfremmende metode er sensitiv og modtagelig for de individuelle aktuelle og historiske variationer samt betydninger i de unges daglige livsførelse.

I forlængelse heraf ses det særligt betydningsfuldt i forhold til at arbejde med forventet efterbevilling, at både den unges perspektiv og vidensperspektivet medtænkes som komplementære elementer, når der tænkes sundhedsfremme målrettet unge hjemløse.

6.2 Diskussion af den anvendte teori og metode

Vores empiriske materiale og analysens resultater skal ses ud fra specialets teoretiske og metodiske kritisk psykologiske udgangspunkt, eftersom dette har skabt en fundamental betydning for nærværende speciale og dermed dets resultater.

Kritisk psykologi anser subjektet som en aktiv, handlende deltager i eget liv, hvorefter subjektet tillægges potentiale til at udøve indflydelse på dets handlesammenhænge. Dette perspektiv er indlejret i den dialektiske materialistiske forståelse, der ligeledes kendetegner kritisk psykologi. En kritisk psykologisk baseret undersøgelse må heraf antage et første persons standpunkt i forhold til subjektet og undersøge, på hvilken måde subjektet forholder sig til deres livsbetingelser sammen med andre i en fælles praksis (Højholt & Kousholt 2011: 83). På denne måde bliver kritisk psykologisk forskning og deraf viden forankret i en praksis, lokaliseret og situeret (Højholt 2005: 26).

Ovenstående betyder ikke, at den viden, der udspringer heraf, ikke har nogen gyldighed i andre sammenhænge. De analytiske resultater for specialet fremstår på den ene side som værende præget af en udtalt kompleksitet og diversitet, og på den anden side ses der, hvad der kunne betegnes som en *muligheds-almengørelse* (Holzkamp 2005: 30-33), hvilket kommer til udtryk ved en almengørelse af nogle bestemte typiske grundsituationer, der ses som fælles for specialets fire informanter.

På denne måde har det gennem anvendelsen af et kritisk psykologisk udgangspunkt været muligt dels at indfange kompleksiteten i forhold til de unge hjemløses daglige livsførelse og mulighed for sundhed, dels at frembringe nogle mulighedstyper, der peger på en vis almengørelse.

Vores oprindelige intention var, i langt højere grad end det rent praktisk lod sig gøre, at arbejde ud fra de metoder, der er indlejret i den ideal-typiske praksisforskning. Begrundelsen herfor var, at vi formodede, at dette problemfelt rummede en stor kompleksitet, som vi netop fandt interessant og betydningsfuldt at have fokus på, og som vi anså praksisforskningsmetoden som velegnet til at belyse. Ved at etablere et forskningsfællesskab med de unge hjemløse kunne det formentlig have styrket empirien, men forskningssamarbejdet havde ligeledes muliggjort, at vi kunne diskutere analysens resultater med de unge, hvilket kunne have gjort resultaterne yderligt praksisnære. Gennem dette ses der mulighed for på en anden måde at opnå en yderligere validering af analysens resultater.

Igennem denne specialeproces er der opstået forskellige perspektiver, som ligeledes kunne have været interessante at belyse, men som umiddelbart ikke har fremstået som oplagt at belyse ud fra et kritisk psykologisk teoretisk udgangspunkt. Et eksempel herpå er blandt andet et mere eksplicit fokus på marginaliseringsprocesser og magtstrukturer f.eks. set ud fra et Foucaultdiansk perspektiv, som ligeledes kan anses at have en betydning i forhold til problematikken omhandlende unge hjemløse. Ligeledes fremkommer der et perspektiv omhandlende barndommens betydning set i forhold til de unges situation som hjemløs, hvilket kunne have været interessant at udfolde yderligere inden for et kritisk psykologisk perspektiv, men som ligeledes kunne have været interessant at udfolde i et andet perspektiv, f.eks. ud fra psykoanalytiske begreber.

På samme måde kan det diskuteres, hvilken betydning det har skabt for specialets sundhedsfremmende del, at der udelukkende er arbejdet ud fra et kritisk psykologisk sundhedsbegreb, der indeholder en implicit orientering mod den psykosociale sundhed, hvorved blandt andet den mere fysisk orienterede sundhed indtager en mere sekundær opmærksomhed.

Det empiriske materiale indeholder oplysninger om, hvilken betydning en daglig livsførelse som ung hjemløs kunne udsiges at skabe for de unges fysiske sundhed. Flere af de unge taler om, at netop grundet den omskiftelighed og uforudsigelighed, der på tværs kendetegner deres daglige livsførelse, oplever en følelse af stress. Ligeledes fremkommer det i interviewene med Julie og Rasmus, at de ved hjælp af et hashforbrug forsøger at håndtere dagligdagens barske betingelser og tankernes mylder, hvilket kunne ses som en form for selvmedicinering. De unges daglige livsførelse

skaber på denne måde en konkret betydning for deres fysiske og psykosociale sundhed og dermed mulighed for sundhed.

På denne måde er der i høj grad noget, der indikerer, at livet som hjemløs skaber svære betingelser for deres fysiske sundhed, hvilket både er noget, der fremkommer implicit i indeværende speciale, men som der ligeledes er mange undersøgelser, der underbygger, som nævnt indledningsvist.

At det til trods for dette alligevel fremstår som betydningsfuldt at have anlagt og anvendt et kritisk psykologisk sundhedsbegreb i forhold til indeværende speciales problemfelt, begrundes med, at der er noget, der tyder på, at ud fra de unges perspektiv rettes opmærksomheden ikke mod de fysiske anliggender, men derimod på mere psykosociale betingelser og mod en oplevelse af ikke at være aktiv og legitim deltager i eget liv.

På denne måde kunne det tyde på, at netop at fokusere på, hvilket spillerum og handlemuligheder det enkelte subjekt har for at handle i forhold til egen sundhed, kan anses som betydningsfuldt og som et aspekt, der går forud for en eventuelt mere fysisk orienteret sundhedsfremmende indsats rettet mod unge hjemløse.

7 Konklusion

Formålet med nærværende speciale har været, ud fra et kritisk psykologisk perspektiv, at belyse, hvordan unge hjemløse forholder sig til deres dagligdag, for derigennem at åbne op for, hvilken betydning dette har for deres sundhed, og i forlængelse heraf hvad der anses som betydningsfuldt i forhold til at fremme deres sundhed. I denne sammenhæng defineres sundhed i indeværende speciale som mulighed for handling.

Det har yderligere været et formål dels at bevare det individuelle perspektiv ud fra hver enkeltes standpunkt med fokus på egne betydninger og begrundelser for handling, dels at være undersøgende over for eventuelle fælles betydninger, begrundelser og betingelser.

Analysen har vist, at der for hver af de fire unge hjemløse træder nogle meget individuelle begrundelser, betingelser og betydninger frem i relation til deres måde at forholde sig til deres dagligdag på, som indikerer et meget komplekst samspil imellem forskellige betingelser og begrundelser tilknyttet den enkelte unge. I forlængelse heraf ses der ligeledes mange forskellige variationer i den måde, hvorpå de arrangerer deres daglige livsførelse som hjemløs på trods af deres fælles betingelser i form af ikke at have et fast sted at sove. Dette hænger i høj grad sammen med, hvilke adgange de har eller kan etablere til forskellige handlesammenhænge.

Det ses, i særdeleshed for tre af de unge, at deres dagligdag er præget af handlinger, der tager udgangspunkt i at overleve, og som på denne måde bliver handlinger, der er præget af at forholde sig til deres dagligdag her og nu, hvilket kunne anses som begrænsende for deres handlingsmuligheder. I modsætning hertil ses der i forhold til en af de unge handlinger, der bærer præg af handling på flere niveauer, hvilket tolkes som et udtryk for en øget handlingsmulighed grundet en daglig livsførelse, der på flere områder bærer præg af en højere grad af stabilitet.

Med afsæt i, hvordan de unge forholder sig til deres dagligdag, ses der i særdeleshed et fælles tema, der handler om det at deltage i et fællesskab. Dette fremtræder for alle fires vedkommende som det mest betydningsfulde i deres livsførelse som ung hjemløs, dog med individuelle betydninger og variationer. Dog ses det, at deres deltagelse i disse fællesskaber er karakteriseret ved at være marginaliseret og illegitim særligt i kraft af deres afhængighedsforhold knyttet til fællesskabets deltagere, hvilket anses som værende udtalt handlebegrænsende. Hvormed dette afhængighedsforhold må mindskes, førend der ses et reelt udviklingspotentiale mod øget handlemuligheder.

Endvidere træder der yderligere to temaer frem, der ses gennemgående og væsentlige at rette en opmærksomhed mod med henblik på at øge de unges handlemuligheder. Der ses dels et sundhedsfremmende potentiale i at øge den unges handlemuligheder ved at skabe en form for stabilitet i de unges ellers udsatte og foranderlige daglige livsførelse. Stabiliteten kan antage forskellige former, f.eks. egen seng at sove i, et arbejde eller en legitim deltagelse i et fællesskab. Dog fremstår det helt overordnet som betydningsfuldt at sikre opretholdelsen af visse basale nødvendigheder, så den daglige livsførelse ikke kontinuerligt skal centreres omkring at få disse behov opfyldt.

I forlængelse heraf ses der et sundhedsfremmende potentiale i at åbne op for handlemuligheder ved at øge de unges spillerum; både i forhold til at mindske deres marginaliserede position og ved at øge deres mulighed for at deltage i flere forskellige handlesammenhænge og derved mindske deres afhængighedsforhold.

Afslutningsvist blev det i diskussionen tydeligere, på hvilken måde en praksisrettet udmøntning af ovenstående analytiske fund kunne ske med afsæt i begrebet/metoden forventet efterbevilling, eftersom metoden åbnede op for både at inkludere den unges aktuelle perspektiv samt vidensperspektivet. Hvoraf der ses et potentiale for udviklingen af sundhedsfremme målrettet unge hjemløse med fokus på at facilitere processer, hvormed den unges handlemuligheder øges.

8 Perspektivering

Eftersom dette er et integreret speciale mellem fagene psykologi og sundhedsfremme-sundhedsstrategier, kan det udsiges, at denne specifikke fagkombination har skabt en særlig betydning for specialets form, fokus og resultater.

Igennem specialet og i særdeleshed i analysen har denne fagkombination vist sig særlig fordelagtig på flere områder. Fordelagtig forstået som at der i forbindelse med psykologi, herunder anvendelsen af kritisk psykologi, ses nogle særlige muligheder i forhold til at åbne op for en forståelse af det enkelte subjekt i relation til dennes omverden. I forbindelse med faget sundhedsfremme og sundhedsstrategier ses der derimod mulighed for at anvende denne ovenstående forståelse i et mere strategisk orienteret samt fremadrettet perspektiv. Strategisk skal dog i denne sammenhæng forstås som muligheden for at udvikle en overordnet rammesætning, der indeholder en særlig forståelse af, hvilken tilgang der ses fordelagtig i forhold til sundhedsfremme rettet mod unge hjemløse, og ikke som en egentlig strategisk handlingsanvisende model. På denne måde har vi haft en oplevelse af, at der netop gennem denne fagintegrering har været mulighed for at åbne de forskellige fags perspektiver op på en fordelagtig måde, hvor de på mange måder komplimenterer og understøtter hinanden.

Blandt andet med afsæt i vores analytiske fund stiller vi os kritiske over for aktuelle anvendte metoder og tilgange, der arbejder ud fra et overordnet princip om, at sikringen af boligforhold må anses som først skridt på vejen til at hjælpe unge hjemløse ud af deres marginaliserede og kaotiske situation. Denne tilgang ses i principperne om *Housing First*, som blandt andet Københavns Kommune havde som det overordnede princip i deres udmøntning af Hjemløsestrategien (Københavns Kommune 2014). Igennem analysen bliver det i forhold til de fire unge hjemløse, vi har talt med, tydeligt, at en form for stabilitet ses understøttende for deres situation, men at denne stabilitet ikke for de unge altid handler om en bolig, men for mange af dem i særdeleshed handler om at kunne deltage i et fællesskab. På denne måde ses det ikke altid fordelagtigt at tilbyde den unge en permanent bolig, hvormed der kunne ses en risiko for, at den unge mistede adgang til sit fællesskab. I forlængelse heraf fremstår det som betydningsfuldt, at forståelsen af hjemløshed blandt unge i særdeleshed bør rumme en opmærksomhed på den kompleksitet, der karakteriserer dette, samt betydningen af, at de unges perspektiv og syn på deres livsførelse kan differentiere i forhold til mere generelle antagelser.

De unge hjemløses livsførelse og livssammenhæng ses generelt kendetegnet ved store individuelle problemer og udfordringer, som i mange tilfælde tager udgangspunkt i en kaotisk opvækst og et omskifteligt liv fyldt med misbrug, svigt, osv.

På baggrund af dette samt de unges egne fortællinger omkring deres dagligdag som hjemløse kunne der sættes spørgsmålstejn ved, om det eventuelt er misvisende, at den overordnede betegnelse udelukkende referer til hjemløshed, da det kunne se ud til, at hjemløshed for mange af de unge kan tolkes som et symptom på eller udtryk for mange andre komplekse problemstillinger. På denne måde giver det måske i langt højere grad mening at betegne de unge som ekskluderede; ekskluderet fra deltagelse generelt i samfundet, ekskluderet fra deltagelse i et fællesskab, ekskluderet i forhold til opretholdelsen af en familiær relation m.v. Ved at gøre brug af en anden og på sin vis noget bredere betegnelse som f.eks. ekskluderet ses der en nødvendighed i at rette en opmærksomhed og nysgerrighed i forhold til, hvad den unge er ekskluderet af eller fra at tage del i. På denne måde reduceres risikoen for, gennem anvendelsen af betegnelsen hjemløs, at det primære fokus kommer til at omhandle de unges boligsituation, frem for at fokus bredes ud og på denne måde decentreres over flere handlesammenhænge, således at kompleksiteten i den unges livsførelse og livssammenhæng træder tydeligt frem.

Som en afrundende og afsluttende bemærkning anser vi det som væsentligt at fremhæve, på hvilken måde udarbejdelsen af dette speciale, i særdeleshed i forhold til vores interviews og samtaler med de unge, for vores vedkommende har betydet, at vi har oplevet mødet med alle fire unge som meget gribende, hvilket har givet os en følelse af, at vi har holdt noget af den unges liv i vores hænder, om end for et kort øjeblik. Netop dette perspektiv tydeliggør, at i mødet med et andet menneske og måske i særdeleshed i forhold til marginaliserede og udsatte mennesker indebærer dette møde et relationelt ansvar og en relationel omsorg. Dreier fremhæver ligeledes den relationelle omsorgs betydning i forhold til sundhed, hvor denne omsorg bliver til et mellemmenneskeligt anliggende, der handler om, at vi alle har et ansvar for at drage omsorg for hinanden: *"Sundhed er hverken kun min interesse for mig selv eller andres for mig, men den gensidige, almene interesse og omsorg for hver vore personlige forudsætninger for at deltage"* (Dreier 2005: 199).

Ud fra ovenstående betragtninger må denne voksende gruppe af unge hjemløse ikke ignoreres, men derimod bør der ud fra en mellemmenneskelighed omsorg rettes en yderligere opmærksomhed på denne problematik, hvilket kan anses som et fælles ansvar.

9 Litteraturliste

Benjaminsen, L. & Lauritzen, H. (2013): *Hjemløshed i Danmark 2013*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. København.

Brandt, Preben (1992): *Yngre hjemløse i København*. Fadl's Forlag.

Bælum, L. & Sandø, N. (2006): *Samfundsmæssige strategier i sundhedsfremmende perspektiv*. I: Akselsen, K., & Koch, B. (red.) (2006): *Sundhed, udvikling og læring. Professionelle perspektiver på børn og unges sundhed*. Billesø & Baltzer.

Chamberlain, K. & Murray, M. (2009): *Critical Health Psychology*. In: Fox, D., Prilleltensky, I. & Austin, S. (ed.): *Critical Psychology an Introduction*. Second edition. SAGE Publications.

Daidsen, M. m.fl. (2013): *Dødelighed blandt socialt udsatte i Danmark 2007-2012*. Rådet for Socialt Udsatte. København.

Dreier, Ole (2007): *Psychotherapy in Everyday Life*. Chapter 2. Cambridge University Press. Cambridge.

Dreier, Ole (2005): *Sundhedsbegreber i psykosocial praksis*. I: I: Jensen, U. J. & Andersen, P. F. (red.) (2005): *Sundhedsbegreber – filosofi og praksis*. 2. udgave. Forlaget Philosophia. Århus.

Dreier, Ole (2002): *Psykosocial Behandling – en teori om et praksisområde*. Dansk Psykologisk Forlag. 2. udgave, 1. oplag.

Dreier, Ole (1999): *Læring som ændring af personlig deltagelse i sociale kontekster*. I: Nielsen, K. & Kvale, S. (1999) (red.): *Mesterlære – læring som social praksis*. Hans Reitzelz Forlag.

Dreier, Ole (1993): *Psykosocial Behandling – en teori om et praksisområde*. Dansk Psykologisk Forlag. København.

Dybbroe, B. & Kappel, N. (2012): *Ulighed i sundhed – et sundhedsfremmeperspektiv på socialt udsattes adgang til sundhed. I: : Dybbroe, B. M.fl. (2012) (red.): Sundhedsfremme – Et Kritisk Perspektiv. Samfundslitteratur.*

Forchhammer, Hysse Birgitte (2001): *Interviewet som handlesammenhæng. Nordiske Udkast. Årgang 29, nr. 1.*

Frederiksberg Kommune (2012): *Undersøgelse af unge hjemløse på Frederiksberg, 2012.*

Green, J. & Tones, K. (2010): Chapter 6 – *Healthy Public Policy*. In: Green, J. & Tones, K. (2010): *Health Promotion – Planning and Strategies*. Second Edition. Sage Publications.

Holzkamp, Klaus (2011, forthcoming): *Basic Concepts of Critical psychology*. In: Osterkamp, U. & Schraube, E. (2011, forthcoming) (eds.). *Turning Psychology Upside Down. Writings of Klaus Holzkamp*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Holzkamp, Klaus (2005): *Mennesket som subjekt for videnskabelig metodik*. Nordiske Udkast. Årgang 33, nr. 2.

Holzkamp, Klaus (1998): *Daglig livsførelse som subjektvidenskabeligt grundkoncept*. Nordiske Udkast. Nr. 2.

Højholt, Charlotte (2005): *Forældresamarbejde - forskning i fællesskab*. Dansk Psykologisk Forlag. 1. udgave, 1. oplag

Højholt, Charlotte & Kousholt, Dorthe (2011): *Forskningssamarbejde og gensidige læreprocesser. I: Højholt, Charlotte (2011) (red.): Børn i vanskeligheder - Samarbejde på tværs*. Dansk Psykologisk Forlag. København.

Jartoft, Vibeke (1996): *Kritisk psykologi – en psykologi med fokus på subjektivitet og handling*. I: Højholt, Charlotte (1996) (red.): *Skolelivets socialpsykologi*. Unge Pædagoger. 1. oplag, 1. udgave.

Jonasson, Charlotte (2012): *På vej ind i felten*. I: Pedersen, M. m.fl. (red.) (2012): *Deltagerobservation – En metode til undersøgelse af psykologiske fænomener*. Hans Reitzels Forlag, 1. udgave, 1. oplag, København.

Kamper-Jørgensen, Finn m.fl. (2009): *Forebyggelsesbegreber og sundhedsbegreber*. I: Kamper-Jørgensen, F., Almind, G. & Bruun-Jensen, B. (red.) (2009): *Forebyggende Sundhedsarbejde*. 5. Udgave. Munksgaard Danmark.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2008): *Interview – Introduktion til et håndværk*. 2. udgave. Hans Reitzels Forlag.

Komiteen for Sundhedsoplysning (1988): *WHO: Ottawa Charter om sundhedsfremme*. 1. udgave, 1. oplag. København Ø.

Kristensen, A. Kasper (2006): *Hjemløshed og Personlig Livsførelse*. Institut for Psykologi. Københavns Universitet.

Larsen, Jørgen Elm (2009): *Forståelsen af begrebet social udsathed*. I: *Udsat for forståelse - en antologi om socialt udsatte*. Udgivet af: Rådet for socialt udsatte.

Løgstrup, Emil (1991): *Den Ethiske Fordring*. 2. udgave 1991, 5. oplag. Gyldendal.

Mørck, L. & Nissen, M. (2001): *Vilde forskningsprocesser*. Nordiske Udkast, Årgang 29, nr. 1.

Mørck, Line Lerche (1995): *Praksisforskning som metode, teori og praksis*. Udkast, Årgang 23, nr. 1.

Nissen, Morten (2002): *Det kritiske subjekt*. Psyke & Logos, Årgang 23, nr. 1.

Pedersen, Bodil (2012a): *Sundhedsfremme eller sygeliggørelse*. I: Dybbroe, B. M.fl. (2012) (red.): *Sundhedsfremme – Et Kritisk Perspektiv*. Samfundslitteratur.

Pedersen, Bodil (2005): *Marginalization and Power in Living with and Researching Living with HIV*. Outlines, No. 1.

Pedersen, Bodil (2004): *Perspektiver på voldtægt*. Psyke & Logos, Vol. 25, Nr. 1.

Pedersen, Kirsten Bransholm m.fl. (2012b): *Behovet for teorier om sundhedsfremme*. I: Dybbroe, B. M.fl. (2012) (red.): *Sundhedsfremme – Et Kritisk Perspektiv*. Samfundslitteratur.

Pedersen, Martin (2012c): *Triangulær validering. Samspillet mellem deltagerobservation og kvalitative interview*. I: Pedersen, M. m.fl. (red.) (2012): *Deltagerobservation – En metode til undersøgelse af psykologiske fænomener*. Hans Reitzels Forlag, 1. udgave, 1. oplag, København.

Pigegruppen i Saxogade (2008): *Søde piger – vilde liv*. 1. udgave, 1. oplag. Frydenlund. København.

Rådet for Socialt Udsatte (2013): *Man føler sig som en tennisbold, der bliver kastet frem og tilbage i systemet. Samtaler med socialt udsatte unge om deres møde med systemet*. Lokaliseret via WWW den 14. januar 2014 på:
http://www.udsatte.dk/dyn/resources/Publication/file/4/54/1369307667/udsatte-haefte2013_webversion.pdf

SFI (2013): *HJEMLØSESTRATEGIEN – AFSLUTTENDE RAPPORT*. Lokaliseret via WWW den 22. december 2013 på:
<http://www.sm.dk/data/Dokumentertilnyheder/2013/Hjemløsestrategien%20afsluttende%20rapport.pdf>

Spradley, James, P. (2012): *Deltagerobservation*. I: Pedersen, M. m.fl. (red.) (2012): *Deltagerobservation – En metode til undersøgelse af psykologiske fænomener*. Hans Reitzels Forlag, 1. udgave, 1. oplag, København.

Sundhedsstyrelsen (2011): *Ulighed i sundhed – årsager og indsatser*. Lokaliseret via WWW den 23. oktober 2013 på:
http://www.sst.dk/publ/Publ2011/SURA/Ulighed_i_sundhed/UlighedSundhedAarsagerIndsatser.pdf

Wackerhausen, Steen (2005): *Et åbent sundhedsbegreb – mellem fundamentalisme og relativisme*. I: Jensen, U. J. & Andersen, P. F. (red.) (2005): *Sundhedsbegreber – filosofi og praksis*. 2. udgave. Forlaget Philosophia. Århus.

Wilkinson, R. & Marmot, M. (red.) (2004): *Sociale forhold af betydning for sundheden. De hårde kendsgerninger*. 2. udgave. Sund By Netværket, oktober 2004.

Internetsider

Beskæftigelsesministeriet (2014): *Satser for 2014*. Lokaliseret via WWW den 21. januar 2014 på: <http://bm.dk/da/Tal%20og%20tendenser/Satser%20for%202014.aspx>

Beskæftigelsesministeriet (2013): *Aftale om en reform af kontanthjælpssystemet – flere i uddannelse og job*. Lokaliseret via WWW den 26. oktober 2013 på: http://bm.dk/~media/BEM/Files/Dokumenter/Pressemeddelelser/2013/Kontanthjaelp_april/Aftaletekst_kontanthjaelpsreform%20pdf.ashx

Billesoe (2014): *Om Niels Sandø*. Lokaliseret via WWW den 22. januar 2014 på: <http://www.billesoe.dk/forfatter/sandoe-niels.htm>

Christiansen, Flemming (2013). *Hjemløsetallet stiger fra 5.000 til 6.000*. Politiken. Lokaliseret via WWW den 17. juni 2013 på:

<http://politiken.dk/indland/ECE1979580/hjemloesetallet-stiger-fra-5000-til-6000/>

Den Store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi (2014): *Om Finn Kamper-Jørgensen*. Lokaliseret via WWW den 22. januar 2014 på: http://www.denstoredanske.dk/Krop,_psyke_og_sundhed/Sundhedsvidenskab/Læger/Finn_Kamper-Jørgensen

DPU (2014): *Line Lerche Mørck*. Lokaliseret via WWW den 17. januar 2014 på: [http://pure.au.dk/portal/da/persons/line-lerche-moerck\(526e8b84-9097-4b78-933c-5d444e2f7aa1\).html](http://pure.au.dk/portal/da/persons/line-lerche-moerck(526e8b84-9097-4b78-933c-5d444e2f7aa1).html)

Flyvbjerg & Bruun (2013): *Hjemløshedens nye unge ansigt*. P1 dokumentar 16. maj 2013. Lokaliseret via www den. 17 juni 2013 på:

<http://www.dr.dk/P1/P1Dokumentar/Udsendelser/2013/04/hjemloeshedens-nye-unge-ansigt.htm>

Indenrigs- og Socialministeriet (2009): *Regeringens Hjemløsestrategi – En strategi til at nedbringe hjemløshed i Danmark 2009-2012*. Lokaliseret via WWW den 17. juni 2013 på:
<http://hjemlosestrategien.ramboll.dk/~media/459925F09F7F43B985C172A7108F4E4F.ashx>

Information (2013): *Ungeydelsen fastholder unge i hjemløshed*. Lokaliseret via WWW den 18. januar 2014 på: <http://www.information.dk/451485>

Kristeligt Dagblad (2012): *Kommunerne svigter unge hjemløse*. Lokaliseret via WWW den 18. januar 2014 på: <http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/475066:Danmark--Kommunerne-svigter-unge-hjemloese>

Københavns Kommune (2014): *Hjemløseenheden*. Lokaliseret via WWW den 6. marts 2014 på:
<http://www.kk.dk/da/om-kommunen/forvaltninger/socialforvaltningen/organisation/myndighedscentre/socialcenter-koebenhavn/hjemloeseenheden>

Københavns Universitet (2014a): *Morten Nissen*. Lokaliseret via WWW den 17. januar 2014 på: <http://www.psy.ku.dk/ansatte/beskrivelse/?id=4849>

Københavns Universitet (2014b): *Ole Dreier*. Lokaliseret via WWW den 14. januar 2014 på: <http://www.psy.ku.dk/ansatte/beskrivelse/?id=82799>

Metropol (2014): *Om Nanna Kappel*. Lokaliseret via WWW den 22. januar 2014 på:
<http://www.phmetropol.dk/Om+Metropol/Medarbejdere/K/Kappel+Nanna>

projekt UDENFOR (2014a): *Om projekt UDENFOR*. Lokaliseret via WWW den. 21. januar 2014 på: <http://udenfor.dk/dk/menu/om-projekt-udenfor>

projekt UDENFOR (2014b): *Findes der en officiel definition på det at være hjemløs?* Lokaliseret via WWW den. 21. januar 2014 på: <http://udenfor.dk/dk/menu/faqs-om-hjemlosehed/2-findes-der-en-officiel-definition-pa-det-at-vare-hjemlos>

RUC (2014a): *Om Bettina Dybbroe.* Lokaliseret via WWW den 22. januar 2014 på: <http://forskning.ruc.dk/site/person/tibet>

RUC (2014b): *Om Kasper Andreas Kristensen.* Lokaliseret via WWW den 27. januar 2014 på: [http://rucforsk.ruc.dk/site/da/persons/kasper-andreas-kristensen\(9aafed39-cced-4fbb-bf64-096e3ea02a78\).html](http://rucforsk.ruc.dk/site/da/persons/kasper-andreas-kristensen(9aafed39-cced-4fbb-bf64-096e3ea02a78).html)

Rådmandsgade 60 (2014): *Rådmandsgade 60.* Lokaliseret via WWW den 3. marts 2014 på: <http://www.rg60.dk>

Socialforvaltningen (2012): *Hvem er de hjemløse?.* Notat til Socialudvalget. Lokaliseret via WWW den 17 juni 2013 på:

<https://subsite.kk.dk/~media/87B82646FC38412D968028100E028593.ashx>

SU (2014): *SU til videregående uddannelser.* Lokaliseret via WWW den 8. marts 2014 på: <http://www.su.dk/SU/satserSU/videregaaende>

Sundhedsstyrelsen (2013): *Pressekontakt.* Lokaliseret via WWW den 22. januar 2014 på: <http://sundhedsstyrelsen.dk/da/om-os/kontakt/pressekontakt>

WHO (2013): *The Ottawa Charter for Health Promotion. First International Conference on Health Promotion, Ottawa 21 November 1986.* Lokaliseret via WWW den 23. oktober 2013 på: <http://www.who.int/healthpromotion/conferences/previous/ottawa/en/index.html>